

MASTER'S THESIS

Alexander Gogel

Architect of uitvoerder van een nieuwe financiële inrichting van Nederland

Overgaauw, E.A.C.

Award date:

2023

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 22. May. 2025

Open Universiteit
www.ou.nl

Alexander Gogel

Architect of uitvoerder van een nieuwe financiële inrichting van Nederland

Alexander Gogel

Architect or implementer of a new Dutch financial structure

Voorletters en achternaam:

E.A.C Overgaauw

Studentnummer:

851962697

Begeleider(s):

Dr. Martijn (M.J.) van der Burg

Examinator:

Dr. Tim van der Heijden

Inleverdatum:

4 september 2023

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1 Aanpak en methode	9
<i>Aanpak van het onderzoek</i>	9
<i>Keuze voor een methode</i>	10
<i>De gekozen methode in detail</i>	11
2 De wereld van Alexander Gogel	15
<i>De omvorming van de republiek</i>	15
<i>Levensloop en carrière</i>	17
<i>De rol van Canneman</i>	26
<i>De politieke en financiële staat van de oude republiek</i>	28
Schuld en rente.....	28
Bestuur, stadhouder en opstand	31
3 Het resultaat van alle arbeid	36
<i>De rol van Gogel voor de Bataafse Republiek</i>	36
<i>Werkzaamheden</i>	37
Beleenbank en Amsterdamse periode.....	37
De bijdrage aan de staatsregelingen van 1798	38
Begeleiding handel in staatspapieren.....	40
Het belastingstelsel van 1799.....	40
Een nieuw muntwezen	41
Voorstellen voor een nationale beleenbank.....	41
De Nationale Konstgalerij.....	42
Gogels verzet tegen de Staatsregeling van 1801	43
Een rol bij geheime financiële transacties	44
Een gematigde machtswisseling uit onvrede	45
Het nieuwe belastingstelsel.....	46
Het opheffen van de gilden	47
Financieel beheer onder de monarchie.....	48
Intendant van Financiën en Frans staatsraad	51
<i>Stabiele bouwwerken?</i>	54
4 Gogels overtuigingen en correspondentie	55
<i>Een overtuigd patriot</i>	55
<i>De inhoud van de brievenverzameling</i>	56
5 Toetsing van de correspondentie	59
<i>Rule based analysis</i>	59
<i>Praktische overwegingen</i>	62
<i>Het stappenplan van de analyse</i>	62
Download van de dataset	62
Opstellen uitsluitingstabellen.....	64
Opstellen tabel met positieve en negatieve classificatie.....	64
Vaststellen tabel met relevante personen.....	65

Vaststellen tabel met relevante onderwerpen.....	66
<i>Sentiment-analyse</i>	66
<i>Detailuitkomsten</i>	70
<i>Perspectief van de methode</i>	73
6 Conclusie	75
Summary in English	79
Lijst van geraadpleegde bronnen	81
Primaire bronnen.....	81
Secundaire literatuur	81
Bijlage 1. Overzicht van de top 50 positief en negatief gewaardeerde begrippen	87
Bijlage 2. Overzicht frequenties van hoofdonderwerpen per jaar	88

Inleiding

Voor de invloed van de Bataafse en Franse periodes, ruwweg de periode 1795 tot 1815, is in de laatste decennia een grotere aandacht ontstaan onder historici. In het bijzonder wordt tegenwoordig meer erkend dat dit tijdvak van groot belang is geweest voor de vorming van de staatkundige instituties, zoals die in de inrichting van het latere Koninkrijk der Nederlanden. Naast bekende namen als Schimmelpenninck en Daendels is de naam van Alexander Gogel sterk naar voren gebracht als grondlegger van de Nederlandse staat – niet in de laatste plaats door het verschijnen van diens biografie door Postma.¹ Isaac Jan Alexander Gogel is zeker in historisch perspectief een boeiende persoon met een uitgebreide en wisselende carrière in een periode waarin Nederland aan grote veranderingen onderhevig was – een periode waarin een lossere samenhang van zeven verenigde gewesten werden omgevormd tot een Bataafse eenheidsstaat, die juist ook financieel met een duidelijke begroting, één munt en een centraal belastingstelsel een vaste structuur kreeg. Postma neemt hierbij het standpunt in dat Gogel van groot belang was voor deze inrichting van de financiële instituties van de Bataafse Republiek en de latere monarchie. Gezien het belang van de fiscus ziet Postma hem als een grondlegger van de Nederlandse staat.

Zonder het belang van Alexander Gogel te willen ontkennen, kunnen vraagtekens gezet worden bij de visie van Postma. Geconstateerd moet worden dat aan het einde van de achttiende eeuw de Republiek onder het stadhouderschap door corruptie en een te grote staatkundige en inhoudelijke verdeeldheid politiek, maar vooral ook financieel, onbeheersbaar was geworden. Dit was een breed gedragen opvatting. De revolutionaire hervormingspogingen van de late achttiende eeuw werden mede daarom gedragen door een aanzienlijk deel van de bevolking, dat gedesillusioneerd was door het wanbeleid en verandering wilde.² In welke mate Gogel uniek was in zijn streven is dan ook niet geheel duidelijk.

Ook qua profiel is Gogel op het eerste gezicht geen uitzonderlijke figuur geweest. Als koopman maakte Gogel deel uit van de groep van financieel zelfstandige burgers, die zeker deze veranderingen wilden en die in hun denken ideologisch verwant waren aan de ideeën van de Franse revolutie. De afbakening van politieke meningen en zakelijke

¹ M.M. Lok, *Windvanen: Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse restauratie (1813-1820)*. 39-40; J. Postma, *Alexander Gogel (1765-1821), grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017).

² Olaf van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)* (Amsterdam 2018) 87-123.

belangen was soms vager dan ideologische uitingen doen vermoeden. Ook Gogel kende als koopman een persoonlijke betrokkenheid, maar moest zich evenzo politiek staande houden in een complexe situatie die zich gedurende de onderzochte periode aanzienlijk wijzigde en waarvan in de afgelopen decennia een steeds gedetailleerder beeld is ontstaan.

Geschiedschrijving over de persoon Gogel kan niet los worden gezien van grotere historiografische ontwikkelingen. Historici hebben lange tijd een eenzijdig en simplistisch beeld geschetst van deze Bataafs-Franse tijd als één van de vele revoluties in Europa.³ Vanaf de zestiger jaren ontstonden echter nieuwe inzichten in de betekenis van de patriottenrevolutie, Bataafse Republiek en Koninkrijk Holland. De revolutionaire ontwikkelingen in Nederland werden als onderdeel van de grote internationale gebeurtenissen gezien. De Wit en later Schama plaatsten de periode weliswaar vooral in het licht van het conflict tussen democratie en adel, maar plaatsten ook de Nederlandse revoluties op meer afstand van de Franse Revolutie.⁴ In de laatste decennia van de vorige eeuw was het Van Sas die veel meer een Nederland schetste waarin in korte tijd een ontwikkeling werd doorgemaakt van verlichtingsdenken via republicanisme naar een liberale staatsopvatting.⁵

Recenter onderzoek gaat meer in op de relatie tussen de hervormingen en complexe interne verhoudingen in de verschillende republieken en het koninkrijk. Zo gaat Thomas Poell met het definiëren van “The Democratic Paradox” in detail in op de tegenstellingen in het democratiseringsproces, maar ook andere auteurs zoals Oddens, Van der Burg en Rutjes geven een steeds gedetailleerder en genuanceerder beeld van de politiek-bestuurlijke werking, de opbouw van een eenheidstaat en de invloeden hierop en de rol en standpunten van de verschillende maatschappelijke facties.⁶ De rode draad blijft echter dat Nederland binnen grotere internationale gebeurtenissen en ontwikkelingen een eigen ontwikkeling doormaakte.

³ R.R. Palmer, *The age of the democratic revolution* (Princeton 1970) 22.

⁴ S. Schama, *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813* (Amsterdam 2005).

⁵ Niek van Sas, *De metamorfose van Nederland van oude orde naar moderniteit* (Amsterdam 2004) 17-20.

⁶ J. Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld: het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2012) 78-106.; Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* (Nijmegen 2013) 74-135; M.J. van der Burg, *Nederland onder Franse invloed: cultuurtransfer en staatsvorming in de napoleontische tijd, 1799-1813* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2007) 31-38.

Gogel speelde binnen deze hervorming een belangrijke rol maar het is de vraag of hij een voortrekker is geweest of eerder een afspiegeling van een grotere ontwikkeling. Daarnaast is punt van discussie of Gogel door de eigen opvattingen een sleutelrol vervulde of dat hij vooral de uitvoerder van breder gedragen hervormingswensen is geweest. De rol van Gogel is met name door Postma recent belicht, die stelt dat Gogel van groot belang was, en in 1864 al nam Sillem ditzelfde standpunt in. Postma volgt voor een belangrijk deel een gelijkkluidende historiografische benadering als E.J. de Vles, die overigens ook een gematigd gelijkkluidend standpunt over Gogels rol in neemt.⁷ Andere auteurs zoals Van Sas noemen Gogel wel als bestuurder, maar dan met name in het kader van het bevorderen van nationale saamhorigheid.⁸ Als het gaat om de beantwoording van deze vragen is het relevant Gogels gedachtewisseling met Elias Canneman te onderzoeken, die immers als vriend en naaste medewerker van Gogel evenzeer betrokken was bij de financiële ontwikkelingen en hem in 1814 zou opvolgen als algemeen commissaris (minister) van Financiën.

Daarbij moet in het oog worden gehouden dat Gogel, zoals zoveel politici in deze periode, breed geïnteresseerd was en dat beleidsterreinen nog niet zo sterk gescheiden waren als tegenwoordig. De interesses en invloed van Gogel waren breder dan alleen financiële aspecten. Hij was betrokken bij de constitutionele vormgeving van de nieuwe Bataafse Republiek en speelde niet zonder gevaar een rol in de contacten die door de patriotten met de revolutionaire Fransen werden gelegd en waarbij hij in de kern van de patriottenbeweging opereerde en zich bezighield met de grote politiek.

Nadat in 1798 formeel het gildstelsel was afgeschaft bleef Gogel zich sterk voor een directe vorm van belastingheffing voor beroepsgroepen inzetten en duidelijk stelling nemen ten gunste van vrije beroepsuitoefening. Zijn positie als koopman met daardoor een persoonlijk belang toont de mengeling van de koopman en de idealist, die hij beide was. Deze dubbelrol kon zelfs in de huidige herijking van het Nederlandse slavernij verleden nog tot discussie leiden tussen de conservatoren van het Rijksmuseum en de auteur van Gogels biografie.⁹ Naast zijn politieke activiteiten kende Gogel een brede

⁷ E.J. de Vles, *Alexander Gogel (1765-1821), Financier van de staat in tijden van revolutie* (Amsterdam 2009) 8-9.

⁸ Niek van Sas, *De metamorfose van Nederland van oude orde naar moderniteit*, 22.

⁹ J. Postma, 'Alexander Gogel en de slavernij. Kanttekeningen bij een tendentieuze tekstbordje', *biografieportaal*, 5 augustus 2021. <https://biografieportaal.nl/reportage/alexander-gogel-en-de-slavernij-kanttekeningen-bij-een-tendentieuze-tekstbordje>, laatst geraadpleegd op 15 september 2021.

belangstelling waarin ook de kunst een belangrijke rol speelde en die hem er toe bracht de Nationale Konstgalerij op te richten, de voorloper van het huidige Rijksmuseum.¹⁰

In dit onderzoek staan de opvattingen van Gogel over financiële en deels politieke hervormingen centraal, in het bijzonder hun relatie tot de uiteindelijke wet- en regelgeving. De hoofdvraag is hoe aannemelijk het is, dat de bijdragen van Gogel de sleutels tot reële en permanente verandering van de structuur van staatsinrichting en financiële huishouding zijn geweest? Om tot een antwoord op deze vraag te komen is het van belang om als deelvragen te beantwoorden: welke verschillende motieven te onderscheiden zijn in de regelingen voor de financiële staatshuishouding waaraan Gogel heeft gewerkt, in hoeverre Gogels meningen afweken van een algemeen gedragen opvatting over de staatsfinanciën en welke rol Gogel had in de verschillende veranderingen die plaatsvonden.

Hoewel men van een relatief recente historische periode als de Bataafse Republiek een uitgebreid corpus van bronnen zou verwachten is het aantal beschikbare documenten dat betrekking heeft op meningsvorming van de betrokken actoren relatief gering. Aan officiële bronnen geen gebrek, maar persoonlijke bronnen zijn minder voorradig. Sowieso hebben negentiende-eeuwse Nederlandse bestuurders en politici weinig egodocumenten nagelaten in vergelijking tot hun buitenlandse collega's.¹¹ Mede daarom tracht dit onderzoek door het toepassen van een digitale analyse op het kleine volume aan teksten en correspondentie van de hand van Gogel en Canneman en hun directe omgeving op andere wijze een beeld te vormen van de mening en inzichten van Gogel over de voor zijn werk en periode belangrijke begrippen en kwesties. Met name zal hiervoor van de briefwisseling tussen Gogel en Canneman zoals in digitale vorm beschikbaar gesteld door het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis gebruik worden gemaakt.¹²

Het betreft hier digitale versie van *Een vriendschap in het teken van 's Lands financiën. Briefwisseling tussen Elias Canneman en Isaac Jan Alexander Gogel 1799-1813*, bewerkt door Mieke van Leeuwen-Canneman. De correspondentie is door het Huygens instituut digitaal beschikbaar gemaakt door de boeken met behulp van Optical Character

¹⁰ J. J. Kloek en W.W. Mijnhardt, Blauwdrukken voor een samenleving, *dbnl.org*, 2001, https://www.dbnl.org/tekst/kloe003blau01_01/index.php, laatste geraadpleegd 15 september 2021, 533.

¹¹ Vgl. de comparatieve bundel Pierre Karila-Cohen ed., *Prefects and Governors in nineteenth-century Europe. Towards a comparative history of provincial senior officials* (Londen 2022).

¹² Mieke van Leeuwen-Canneman ed., *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën. Briefwisseling tussen Elias Canneman en Isaac Jan Alexander Gogel 1799-1813* (Den Haag 2009). http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/gogel_canneman/#page=0&accessor=toc&view=homePane, laatst geraadpleegd 15 september 2021.

Recognition (OCR) te digitaliseren tot tekst.¹³ De oorspronkelijk brieven worden zowel bewaard in het Nationaal Archief als in het familiearchief Canneman. Het volume omvat 371 brieven, opgedeeld in vier periodes waarin beide heren zich niet in dezelfde stad bevonden. Het betreft een intensieve correspondentie waarvan de frequentie over de tijd varieert van twee tot zeven brieven per maand met een zwaartepunt in de periode 1801-1805.

Aan de hand van een “rule based” tekstanalyse wordt getracht een kwantitatieve en kwalitatieve uitspraak over de uitgangspunten van Gogel te doen. De hierbij gebruikte technieken sluiten aan bij de technieken die onder andere in ICT log-analyse en de marketinggerichte analyse van onder andere Twitter-berichten en andere social media toepassingen worden gebruikt.¹⁴ In dit kader kan dit onderzoek wellicht als model fungeren voor ander onderzoek naar de inhoudelijke aspecten van correspondentie.¹⁵ Om in staat te zijn resultaten van de analyse te kunnen interpreteren binnen hun historische context wordt in de eerste hoofdstukken achtereenvolgens een beeld geschetst van Gogels leven, de politieke en financiële situatie in de verschillende opeenvolgende republieken en in het bijzonder de verschillende kwesties waar Gogel in de functies binnen zijn loopbaan mee geconfronteerd werd. Omdat de brieven in te delen zijn in verschillende tijdvakken, is op deze wijze een afbakening van de inhoud mogelijk.

In deze scriptie wordt in het eerste hoofdstuk uiteengezet wat de uitgangspunten van de gebruikte methode voor het bronnenonderzoek zijn. Het tweede hoofdstuk schets de grote ontwikkelingen in het Nederland van Gogel, de rol van Canneman en geeft daarbij ook het kader aan van de te beschouwen detail onderwerpen. Vervolgens wordt in het derde hoofdstuk meer in detail ingegaan op de onderwerpen waar Gogel zich mee bezig hield en waarvan op basis van zijn mening en handelen de uiteindelijk beantwoording van de hoofd- en deelvragen volgt. In het vierde hoofdstuk wordt dit aangevuld met details over zijn overtuigingen en de correspondentie. In hoofdstuk vijf wordt vervolgens gedetailleerd ingegaan op de wijze waarop de digitale analyse van de beschikbare bronnen uitgevoerd is en worden de bevindingen uiteengezet. Ten slotte worden in hoofdstuk zes antwoorden gegeven op de onderzoeksvragen, de bevindingen in een

¹³ De OCR-verwerking heeft kort na de publicatie van de verzameling plaatsgevonden in maart 2009.

¹⁴ Als voorbeeld kan hier de Neticle tekstanalyse API dienen. Beschikbaar op: <https://neticle.com/textanalysisapi>

¹⁵ Binnen de Digital Humanities wordt voor grotere corpora gebruik gemaakt van Topic modelling. Voor directe tekstanalyse wordt veel gebruik gemaakt van kant en klare hulpmiddelen zoals: Voyant, Mallet, Taporware of Wordseer.

breder (historiografische) context geplaatst en de waarde van de gebruikte digitale methode beoordeeld.

1 Aanpak en methode

Aanpak van het onderzoek

Binnen de geschiedwetenschap wordt en werd bronnenonderzoek van tekstuele bronnen uitgevoerd door het lezen en interpreteren van tekst door een of meerdere onderzoekers. Deze als ambachtelijk te kenmerken methode steunt vanzelfsprekend op de door zijn academische omgeving op geldende normen gebaseerde acceptatie van vakbekwaamheid van de onderzoeker en op de volledigheid van documenteren en verslagleggen van het onderzoek. Hoe bekwaam de onderzoeker echter ook is geeft dit geen volledige garantie op herhaalbaarheid van onderzoeken met exact dezelfde criteria.

De onderzoeker is zelf onderhevig aan omgevingsfactoren en is daarmee een niet constant element in de onderzoeksmethode. Hoe meer de beoordelingscriteria en de methode worden geformaliseerd en in een proces worden gestandaardiseerd hoe sterker de vorm en de uitkomst van een onderzoek herhaalbaar wordt. Meerdere methodes in het domein van de *Digital Humanities*, faciliteren een meer procesmatige werkwijze en zijn in staat dit over zowel kleinere als grote volumes uit te voeren. Reproduceerbaarheid wordt in deze methodes meer geborgd omdat het gebruik van algoritmes de keuzes bij de analyse vastleggen en zichtbaar maken. Hiermee wordt de menselijke selectiebias deels vermeden en verandert ook van karakter. De geïntroduceerde selectiebias in het algoritme zichtbaar en impliciet gedocumenteerd. Wel is hierbij de eenduidigheid van de relatie tussen algoritme en uitkomst intrinsiek beter geborgd in deductieve methoden zoals de in dit onderzoek gebruikte “rule based analysis”.¹⁶

Deze scriptie wil een bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van methoden in de digitale geesteswetenschappen. In dit onderzoek wordt gekozen voor een aanpak waarbij een combinatie van traditioneel en digitaal onderzoek wordt uitgevoerd. In plaats van het gebruiken van generieke tools of *suites* voor digitaal geesteswetenschappelijk onderzoek is ervoor gekozen om met de ‘querytaal’ SQL (Structured Query Language) de gegevens in de database te bevragen. Aan de hand van vooraf bepaalde criteria wordt een digitale analyse van de correspondentie uitgevoerd. Deze digitale analyse wordt vergeleken met de bekende informatie en beeldvorming over Gogel. Dit leidt uiteindelijk tot de beantwoording van de onderzoeksvragen.

¹⁶ “Rule based analysis” wordt omschreven als de toepassing van door de mens bepaalde regels voor opslag, sortering en manipulatie van data met als doel menselijke intelligentie na te bootsen.

Keuze voor een methode

Wanneer we de mogelijke en tot nu toe gebruikelijke methodes voor tekstanalyse in de digitale geesteswetenschappen beschouwen, dan zijn deze onder te verdelen in deductieve en inductieve methodes. De deductieve methodes analyseren teksten op basis van een tevoren vastgesteld analyse schema en vooraf bepaalde categorieën informatie, zoals onderwerp, tijdvak enz. Dit impliceert dan ook dat er voorafgaande aan de geautomatiseerde verwerking een aanzienlijke inspanning geleverd moet worden in het voorbereiden van de analyse, het bepalen van de toegepaste regels, de onderwerpen en de diepgang van de analyse. Tegelijk maakt dit de gevolgde methode, bekend als “rule based analysis” inzichtelijk, zijn de in de analyse gemaakte keuzes transparant, en dienen deze ook onderbouwd te zijn.

De inductieve methode sluit veel meer aan bij wat in een brede zin datamining wordt genoemd en waarbij men op een exploratieve wijze de tekst op basis van statistische, semantische en grammaticale algoritmes geautomatiseerd onderzoekt. Hierbij wordt het verzamelbegrip topic modelling gehanteerd.¹⁷ Papadimitriou, Raghavan, Tamaki en Vempala publiceerden in 1998 over dit onderwerp als eersten en legden de basis voor een snelle ontwikkeling in de statistische analyse van teksten.¹⁸ Inmiddels is een veelvoud aan analoge methodes beschikbaar waaronder PLSA (Probabilistic Latent Semantic Analysis), waarvan LDA (Latent Dirichlet Allocation) het meest gehanteerde model is.¹⁹

In dat deel van de geesteswetenschappen dat steeds meer als “digital humanities” wordt aangeduid is Voyant een populaire opensource toepassing die online tekstanalyse en interpretatie ondersteunt. Voyant maakt het mogelijk op meerdere wijzen tekstanalyse uit te voeren, maar moet echter wel gezien worden als een generiek gereedschap dat niet kan worden toegesneden op een specifieke casus.²⁰ Het stellen van vragen (*query's*) zal in dit onderzoek gedaan worden met SQL (meer daarover in de volgende paragraaf).

Omdat topic modelling steunt op Bayesiaanse statistische methodes en zich daarmee baseert op een waarschijnlijk voorkomen van verbanden, is een relatief grote

¹⁷ E. Gunther en T. Quandt, 'Word count and topic models Automated text analysis methods for digital journalism research', *Digital journalism* 4 (2016) afl. 1, 75.

¹⁸ Christos H. Papadimitriou e.a., 'Latent semantic indexing: A probabilistic analysis (1998)', *Journal of Computer and System Sciences* 61 (2000) afl. 2, 217-235.

¹⁹ David. M. Blei, Andrew Y. Ng en Michael I. Jordan., 'Latent Dirichlet Allocation', *Journal of Machine Learning Research* 3 (2003) 997.

²⁰ G. Rockwell en S. Sinclair, *Hermeneutica, Computer assisted interpretation in the Humanities* (Cambridge 2016) 50-62.

dataset noodzakelijk om tot een betrouwbaar resultaat te komen.²¹ Daarnaast wordt de omvang en diepgang van de analyse voor een groot deel door de inhoud van de te analyseren tekst bepaald en vereist deze methode daardoor veel meer inspanning achteraf voor controle en interpretatie.

Het volume van de briefwisseling tussen Gogel en Canneman is met ongeveer 350 documenten niet zeer groot, hetgeen het gebruik van inductieve statistische methoden minder toepasbaar maakt. Immers, de kwaliteit hiervan deels door het volume wordt bepaald. Tegelijk zijn relevante onderwerpen goed te bepalen en kan vooraf een vaststelling van onderwerpen worden uitgevoerd. Daarmee is het aantal te onderzoeken elementen in de tekst beperkt en duidelijk gedefinieerd en leent zich dus wel degelijk voor het “rule based” zoeken van het voorkomen van deze begrippen. De vaststelling van de relevante onderwerpen is essentieel voor het uitvoeren van de methode en kan in dit onderzoek door de duidelijke afbakening van de periode (Bataafse tijd) en het specifieke aandachtsgebied (fiscale hervormingsideeën) eenvoudiger worden uitgevoerd. Om de volledigheid van de vaststelling te ondersteunen zal deze aan de hand van een tijdlijn van de Bataafse periode worden uitgevoerd, waarmee als referentie een verzameling van gebeurtenissen en onderwerpen wordt gevormd. Deze digitale aanpak kan vervolgens worden gecombineerd met een meer kwalitatieve analyse.

De gekozen methode in detail

Zoals boven uiteengezet wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van een digitale analyse van de bronnenverzameling. Hierbij zal aan de hand van een op “rule based” tekstanalyse gebaseerde benadering een beeld gevormd worden over de onderwerpen waarover Gogel met zijn omgeving correspondeerde.²² Waar mogelijk zijn ook andere bronnen betrokken die handelen over dezelfde onderwerpen. Omdat het onderzoek de meningen van Gogel en ook Canneman over voor hen relevante en waarschijnlijk voornamelijk financiële onderwerpen omvat, dient eerst een beeld geschetst te worden van de context waarin zij hun meningen geven. Dit beeld wordt aan de hand van de secundaire literatuur, waarbij voor de economisch en financiële situatie de analyse van Fritschy, maar ook die van Pfeil

²¹ Bayesiaanse statistiek gaat uit van een iteratief schatten van waarschijnlijke uitkomsten, waarmee stapsgewijs het resultaat wordt bereikt; James Joyce, 'Bayes' Theorem' in: Edward N. Zalta ed., *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2021), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/bayes-theorem>, laatst geraadpleegd 5 september 2021.

²² Abdulrahman Bres, *Critiques to Topic Models in Digital Humanities*, Text Analytics Seminar University of Mannheim (Mannheim 2016) 10.

en van Van Zanden en anderen een belangrijke rol zullen spelen, opgebouwd.²³ Op basis van deze analyse wordt een tijdlijn met gebeurtenissen en bijbehorende begrippen opgesteld, de begrippencatalogus. Door met kwantitatieve methodes vast te stellen waar het zwaartepunt van de correspondentie in relatie tot de begrippencatalogus ligt – in mathematische termen de inhoud van de doorsnede van de twee verzamelingen - ontstaat inzicht in het belang van specifieke onderwerpen voor Gogel en Canneman. Het gemeten sentiment geeft informatie over succes of waardering van het onderwerp. De begrippencatalogus wordt opgebouwd in tabel vorm waarbij begrippen uit meerdere woorden of zinfragmenten kunnen bestaan. Daarnaast wordt een tabel opgebouwd met begrippen die als ruis worden gezien. Deze laatste betreft vooral lidwoorden en voorzetsels en mogelijk juist irrelevante onderwerpen die bijvoorbeeld betrekking hebben op gezondheid of familiebezoek. Hierbij wordt rekening gehouden met de briefconventies zoals deze aan het einde van de achttiende eeuw golden.²⁴ Tot slot worden referentietabellen gevormd door een lijst met personen, positieve en negatieve woordcombinaties en relevant onderwerpen.

Op basis van de door middel van OCR tot digitale tekst omgevormde correspondentie en de bovenstaande selectie wordt een database opgebouwd die stapsgewijs gebruikt wordt voor de analyse op basis van regels. Deze regels, in de vorm van kleine algoritmes, worden vastgelegd in SQL programma-scripts.²⁵ Per document wordt allereerst een zogenaamd binary large object block of “blob” gecreëerd binnen de database, dat de tekst bevat. Door toepassing van SQL-database scripts wordt deze tekst geknipt in individuele woorden.²⁶ Hierbij wordt ieder woord geïndexeerd op document referentie en regel- en volgordenummer binnen de tekst. Op deze wijze is het mogelijk op basis van de afstand tussen woorden een kwantitatief, onder andere door woordfrequentie, onderbouwde uitspraak te doen over de relevantie van een woord in de tekst.²⁷

²³ J.M.F. Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek, Hollands krediet en de smalle marges voor een nieuw beleid (1795-1801)* (Maarsse 1988), 170-187; J. L. Van Zanden, A. V. Riel en I. Cressie, *The strictures of inheritance: the Dutch economy in the nineteenth century*. (Princeton 2004); Tom Pfeil, *Tot redding van het vaderland, Het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataafs-Franse tijd 1795-1810* (Amsterdam 1998).

²⁴ Deze zijn deels beschikbaar in de vorm van brievenboekjes met voorbeeldcorrespondentie.

²⁵ SQL, Structured Query Language, werd begin jaren zeventig door Chamberlain en Boyce voor IBM ontwikkeld als vraagtaal voor de eveneens door IBM gecreëerde vroege relationele databases.

²⁶ Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de knipfuncties, onder andere 'STRING_SPLIT' zoals beschikbaar in Microsofts Transact SQL.

²⁷ E. Gunther en T. Quandt, 'Word count and topic models', 75-88.

Na het knippen, het “parsen”, van de tekst wordt de ruis uit de tekst verwijderd door alle voorkomende woorden uit de ruistabel uit de tekst te verwijderen. Trilling en Boumans beschrijven in hun overzicht van de inhoudsanalyse van Nederlandstalige data de hierbij bruikbare technieken en geven een duidelijk inzicht in de beperkingen in het gebruik van referentietabellen bij latente concepten, zoals deze waarschijnlijk in de te onderzoeken documenten voorkomen.²⁸ Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een programmeertechniek in SQL waarbij doorsnedes van de originele datatabel met tabellen, die uit te sluiten entiteiten bevatten, worden gemaakt. Deze doorsnedes bevatten dan de schone data. Dit heeft als voordeel dat de originele data niet wordt aangepast en altijd beschikbaar is, maar dat gebruik kan maken van wisselende filtering op de originele dataset.

In de vervolgstappen wordt gekeken naar het voorkomen van een begrip uit de begrippencatalogus in relatie tot andere genoemde begrippen of personen. Het voorkomen van het primaire begrip met zijn context (de woorden in de omgeving) wordt hierin beschouwd als een maat voor de relevantie van het begrip. Als een begrip in de referentiecatalogus bestaat, wordt aan de hand van het volgnummer binnen de tekstregel de afstand van het woord tot relevante woorden, andere woorden uit de begrippencatalogus, in zijn omgeving berekend. Dit getal geldt als een weegfactor. Wanneer we op deze wijze bijvoorbeeld een tekst over de slag bij Waterloo zouden analyseren, dan krijgt de vermelding Waterloo een zwaarder gewicht wanneer ook de begrippen Quatre Bras en Wellington op korte afstand voorkomen. Een tweede weegfactor is het aantal malen dat een begrip zelf in een document voorkomt, de frequentie.

Een derde getal bepaalt de positieve of negatieve waardering van begrippen in de tekst en wordt berekend door het tellen van positieve of negatieve woorden of begrippen binnen de tekst in relatie tot de afstand van het gevonden onderwerp. Een grotere afstand geeft hierbij een lagere score.²⁹ Analoog aan het eerder voorbeeld over Waterloo, zou een uitspraak als “de geweldige overwinning bij Waterloo” tot een positieve score leiden en een uitspraak als “de smadelijke nederlaag bij Waterloo” tot een negatieve sentimentswaardering. Indien het sentiment over een eerder begrip in de zin zou gaan, zoals in het fragment “de verdediging van het mooie kasteel Hougomont leidde in de slag

²⁸ D. Trilling en J. Boumans, Automatische inhoudsanalyse van Nederlandstalige data: Een overzicht en onderzoeksagenda, *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 46 (2018) afl. 1, 5-24.

²⁹ R. Gartner, ‘Using structured text corpora in parliamentary metadata language for the analysis of legislative proceedings’, *Digital humanities quarterly* 12 (2018) afl. 2, 32.

bij Waterloo tot”, wordt het begrip “mooie” lager gewaardeerd omdat de afstand in de zin tot “Waterloo” groter is. Voor ieder begrip in de tekst, dat voorkomt in de begrippencatalogus, is op deze wijze een kwantitatieve waardering ontstaan over relevantie, voorkomen en sentiment en daarmee een uitspraak over de relatieve waardering die Gogel in zijn correspondentie aan dit begrip hecht.

In de vervolgfase van het onderzoek zal aan de hand van de boven beschreven lijst van gevonden begrippen een vergelijking worden gedaan tussen de met deze tekstanalyse verkregen resultaten en de conclusies van Postma en anderen die een mening over Gogel hebben gegeven. Hieruit kan dan op basis van meerdere onderwerpen worden vastgesteld of de tekstanalyse een belangrijke rol van Gogel in het formuleren van de veranderingen in wetgeving ondersteunt.

2 De wereld van Alexander Gogel

De omvorming van de republiek

Van oudsher is het gebruikelijk de Nederlandse geschiedenis in te delen in drie schijnbaar overzichtelijk tijdvakken: van de oudheid tot aan de opstand tegen Filips II, de republiek en het huidige koninkrijk.³⁰ Los nog van de waardering en vermeende continuïteit tussen het eerste en derde tijdvak, worden de periodes tussen deze grote lijnen vooral gezien als breukvlak. Deze benadering heeft weinig oog voor de grote veranderingen die aan het einde van de zestiende eeuw plaatsvonden, en ook voor de snelle ontwikkeling die Nederland doormaakte in de periode van 1780 tot 1814: van stadhoudelijke Republiek naar Bataafse Republiek, Koninkrijk Holland, onderdeel van het napoleontische keizerrijk en uiteindelijk de huidige Nederlandse eenheidsstaat.

Niek van Sas stelt dan ook een geheel andere periodisering voor waarin de periode 1750-1850, in navolging van de in een Duits kader door Reinhardt Koselleck gedefinieerde Sattelzeit, als periode van ingrijpende verandering moet worden gezien en waarin hij ook ontwikkelingen als democratisering, ideologisch denken, en het ontstaan van historisch bewustzijn plaatst.³¹

Welke periodisering men ook kiest, vaststaat dat de val van de oude (stadhouderlijke) republiek en de tijdelijke vervanging hiervan door de Bataafse Republiek de weerslag is van de effecten van de Verlichting en een revolutionair elan in Europa, waarbinnen Nederland een eigen casus vormt. Of anders gezegd, spreken we over een periode waarin de oude vroegmoderne Republiek omgevormd werd tot het moderne Koninkrijk der Nederlanden. Deze omvorming is niet alleen zichtbaar in het verloop van de revolutie en het daaropvolgende ontstaan van het koninkrijk der Nederlanden, maar ook in de vorm van de overheid en in de rol die de overheid meende te moeten spelen. De oude Republiek die in haar decentrale en versnipperde staatsvorm tot 1795 bestond was in haar laatste jaren een anachronisme geworden dat niet meer bestand was tegen de eisen van de tijd. In de jaren 1780 geraakte de Republiek in een diepe politieke crisis, die leidde tot een breed verlangen naar staatkundige verandering. Ontwikkelingen zoals de

³⁰ Niek van Sas, *De metamorfose van Nederland van oude orde naar moderniteit* (Amsterdam 2004), 7.

³¹ Otto Brunner, Werner Conze en Reinhart Koselleck, *Geschichtliche Grundbegriffe*, Band 1 (Stuttgart 1979) XV.

Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog toonden dat beweging mogelijk was en versterkten de politieke bewustwording.³²

Met name de financiële huishouding was door wanbeheer, privileges en corruptie, zoals ook Fritschy stelt, een belangrijk element van de onvrede.³³ Van de zijde van de Patriotten werd hevige kritiek geuit op een systeem dat werd gevormd door een steeds machtiger wordende stadhouder en regenten op landelijk en lager niveau. Hierbij waren het de vertrouwelingen van de stadhouder op lokaal niveau die als belangrijke oorzaak werden gezien. Een 'morele herbewapening moest het tij van corruptie en nepotisme keren.³⁴ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de patriotten uiteindelijk een einde maakten aan de financiële autonomie van de gewesten, staatsbegrotingen invoerden, het belastingstelsel hervormden, de staatsschuld probeerden aan te pakken, en het monetaire beleid hervormden.³⁵ De financiële maatregelen beïnvloedden tegelijk de oude patronen in de verdeling van macht en welvaart en maakten deel uit van een brede verandering die gepaard ging met het zoeken naar nieuwe staatsvormen en vooral machtsverhoudingen en maatschappelijke posities.

Belangrijke vraagstukken waren welke bevoegdheden de staat moest hebben, hoe regulering van de staatsmacht diende te gebeuren en of de Republiek een federatieve of eenheidsstaat diende te zijn – met als overkoepelende vraag op welke wijze het Bataafse volk geregeerd moest worden. Meningsverschillen tussen unitarissen en federalisten met op de achtergrond de verhoudingen tussen steden en platteland en tussen een centraal of provinciaal gezag speelden een rol in een grotere discussie over – en zoektocht naar – de vormgeving van gelijkheid, volkssoevereiniteit, democratie en de rol van een vermeende elite.³⁶ In dit kader is zeker de democratische paradox, zoals door Thomas Poell benoemd, waarbij de behoefte aan breed gedragen maatregelen tot een loslaten van radicalere maatregelen leidt, een fenomeen waar de groep revolutionaire intellectuelen, waar ook Gogel toe behoorde, mee worstelde³⁷.

³² M.J. van der Burg, *Nederland onder Franse invloed*, 24-25.

³³ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 79-84.

³⁴ Toon Kerkhoff, *Hidden morals, explicit scandals: public values and political corruption in the Netherlands (1748-1813)* (Leiden 2016), 254-255.

³⁵ De eerste poging tot een patriottische revolutie was gericht op de bestuurlijke aspecten. Pas na de omwenteling van 1796 werden de eenheidsstaat en een centrale financiële sturing belangrijke onderwerpen.

³⁶ Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 258.

³⁷ Thomas Poell, *De democratische paradox, De Nederlandse revolutionaire strijd over democratisering en centralisatie (1780-1813)* (Proefschrift Universiteit Utrecht, 2007).

De deelname aan een vorm van democratisch bestel was eveneens een relatief nieuw fenomeen en zeker niet vanzelfsprekend.³⁸ Waarbij de eigen taakopvatting van de vertegenwoordigers en een positieve perceptie van hun handelen door de bevolking zeker geen vanzelfsprekendheid was. In de Bataafse en Franse periode vonden deels onder Franse invloed veranderingen plaats op alle gebieden van staatsvorming, zoals Van der Burg deze benoemt, staatsgezag, rechtsuniformiteit, wetenschap en kunst.³⁹ Gogel heeft in veel van deze veranderingen een rol gespeeld of was in ieder geval als nabije toeschouwer aanwezig.

Levensloop en carrière

Alexander Gogel werd in 1765 in Vught geboren als zoon van een gezin dat tot de gegoede burgerij gerekend kan worden. Zijn moeder was afkomstig uit een brouwersfamilie. Zijn vader was koopman en de jongen leek voorbestemd om in relatieve welvaart een rustig leven te leiden. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden waarin hij opgroeide leek in rust en was allang geen wereldmacht meer. Onder de oppervlakte broeide echter een steeds grotere onvrede. De economie stagneerde. Wanbeheer, privileges en schijnbare corruptie regeerden het land. Tegelijk lagen de politieke verhoudingen vast en sinds 1751 werd het erfelijke stadhouderschap formeel bekleed door Willem V. Prinses Anna van Hannover trad de eerste jaren van zijn bewind op als regentes. Een rol die na haar dood werd overgenomen door de hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel.⁴⁰

Deze hertog en Willem tekenden, toen Willem in 1766 meerderjarig werd, de niet bekendgemaakte Acte van Consulentschap waarin werd bepaald dat de hertog de op dat moment nog jonge stadhouder zou blijven bijstaan.⁴¹ Een jaar later trouwde de stadhouder met Wilhelmina van Pruisen en zekere na de geboorte van de zoon van de stadhouder leken bestuur en opvolging stabiel en geborgd. De stadhouder was echter niet in staat de noodzakelijke hervormingen door te voeren. Hij was niet slagvaardig genoeg, had deels te weinig directe invloed en door de financiële en politieke machtsverhoudingen was het in de Republiek met haar federatieve structuur en soms nog middeleeuwse privileges lastig zaken te veranderen.

Gogel groeide op in deze periode van steeds grotere onrust. Hij volgde van 1776 tot 1781 een opleiding op een kostschool in Tilburg en ging vervolgens in de leer bij een

³⁸ J. Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld*, 420.

³⁹ Van der Burg, *Nederland onder Franse invloed*, 22.

⁴⁰ Van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)*, 64.

⁴¹ *Ibidem*, 65.

Amsterdams handelskantoor. Zijn oorspronkelijk bedoelde carrière als marineofficier, die als protegé van zijn oom, schout bij nacht Crul, een goede keus leek, werd door het sneuvelen van zijn oom in de 4e Engelse oorlog geblokkeerd.⁴² Door onhandige buitenlandse politiek was in 1780 oorlog met Engeland uitgebroken, die desastreus verliep voor de Republiek⁴³. Pas in 1784 werd vrede gesloten waarbij de VOC het specerijenmonopolie verloor en Engeland vrije toegang kreeg tot de Molukken. Ook moesten Indiase bezittingen worden afgestaan. Het verlies droeg bij aan de verslechtering van de financiële situatie in het land en liet onvrede en onrust verder uitgroeien tot de patriottenbeweging, die in 1781 al tijdens de oorlog naar buiten trad met het pamflet “Aan het Volk van Nederland”, gericht tegen de stadhouder en een oproep tot politieke actie. De patriottenbeweging leidde tot wat door Olaf van Nimwegen de Nederlandse burgeroorlog wordt genoemd: een langere periode van conflict tussen veranderingsgezinde burgers en de Oranjegezinde partij.⁴⁴ Een conflict dat na een halfslachtige poging tot politieke omwenteling door Pruisisch ingrijpen in 1787 voorlopig in het voordeel van de stadhouder werd beslecht.

De jonge Gogel, voor wie, zeker in deze tijd, het gerespecteerde koopmansberoep op het lijf geschreven leek, voelde zich als snel tot de patriottenbeweging aangetrokken. Zakelijk ging het hem relatief goed want al in 1791 besloot hij met een compagnon een eigen handelshuis op te richten en deed hij als koopman in zowel binnen- als buitenlandse contacten en internationale ervaring op. Politiek werd zijn mening steeds duidelijker en in 1792 werd hij lid van het Amsterdamse leesgenootschap *Doctrina et Amicitia*, een van de eerste politieke sociëteiten die in 1788 na het neerslaan van de revolutionaire poging van de patriotten, weer werd opgericht.⁴⁵ Formeel was dit een sociëteit voor kunst en letteren, maar in de praktijk de plek waar Gogel verder in contact kwam met andere patriotten waaronder Schimmelpenninck, die overigens door Gogel als niet radicaal genoeg werd gezien. In deze periode ontwikkelde Gogel, mede onder invloed van Wiselius, dan ook steeds meer zijn eigen politieke ideeën en concludeerde dat de revolutionaire en democratische idealen het beste konden worden gerealiseerd door het omvormen van de republiek tot een eenheidsstaat.⁴⁶

⁴² De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 18.

⁴³ Van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)*, 46-47.

⁴⁴ *Ibidem* 15-22.

⁴⁵ Na de mislukte revolutie van Daendels werden de literaire discussiegenootschappen in Amsterdam en andere steden verboden.

⁴⁶ Samuel Iperus Wiselius was een patriottische koopman, die in *Doctrina en Amicitia* furore maakte met lezingen over burgerlijk vrijheid, staatkundige inrichting en regeringsvormen.

In dezelfde periode raakte Europa steeds meer in de ban van de Franse Revolutie en in 1792 raakt het revolutionaire Frankrijk in oorlog met Pruisen en Oostenrijk.⁴⁷ De Zuidelijk Nederlanden werden door de Franse generaal Dumouriez bezet waarbij aan Franse zijde werd meegevochten door een Bataafs legioen onder andere geleid door Daendels, de gevluchte leider van de eerdere patriottenopstand. In 1793 raken ook de Republiek en Engeland bij deze oorlog betrokken, maar de revolutie bereikt na een Franse nederlaag niet de Republiek ⁴⁸.

Toch meende met name Daendels dat het Franse leger in 1794 een omwenteling in Nederland zou steunen en drong er bij de Nederlandse patriotten op aan om zich hiervoor in te zetten en een vertrouweling te sturen om informatie te geven over de situatie in de Republiek. Gogel bezocht in die hoedanigheid in dat jaar dan ook tweemaal de Fransen en maakte zich in Nederland sterk voor een omwenteling. Hij stelde zich hierbij radicaal op.⁴⁹ Na ontdekking van door hem aangekochte wapens en het optreden van het Amsterdamse bestuur tegen de ondertekenaars van een petitie tegen de legering van Engelse troepen werd het hem te heet onder de voeten en vluchtte hij naar Bremen.⁵⁰ Al snel keerde hij echter terug en was in Nederland toen in januari de Fransen Nederland binnen vielen en het startschot gaven voor een snelle omwenteling. Al op 18 januari van dat jaar vluchtte de stadhouder naar Engeland. In Amsterdam ging Gogel een belangrijke rol spelen. Hij was een van de onderhandelaars in de machtsovername in Amsterdam en werd lid van het Comité revolutionair.⁵¹ Toch was hij in deze periode veel meer een revolutionair vanuit zijn eigen beroepservaring en ambieerde naar eigen zeggen geenszins een politiek of bestuurlijk ambt. Toch werd hij, hoewel Gogel sterk gebonden was aan Amsterdam en hij zeker betrokken was bij de machtsstrijd tussen Amsterdam en Holland, steeds meer nationaal politiek actief – zeker toen hij toch een meer formele rol accepteerde en lid werd van de in 1796 gevormde Nationale Vergadering⁵².

⁴⁷ In de verklaring van Pillnitz garandeerden de Europese machten als waarschuwing de veiligheid van Lodewijk XVI van Frankrijk en kwamen daarmee in oorlog met het revolutionaire Frankrijk.

⁴⁸ De Franse generaal Dumouriez slaagde er niet in de militaire doelen te verwezenlijken en koos er onder druk van een onderzoek naar zijn positie voor om de Oostenrijkse kant te kiezen. Hiermee strandde de opmars in de Noordelijke Nederlanden.

⁴⁹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 36-39.

⁵⁰ In november 1794 moest Gogel Amsterdam ontvluchten omdat hij met Visscher, van Staphorst, Schimmelpenninck, Krayenhoff, Wiselius en nog zeven anderen betrokken was bij wapenopslag en een petitie tegen een Engels garnizoen. Er volgde een inval bij het leesgezelschap Doctrina et Amicitia.

⁵¹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 39-41.

⁵² Ibidem, 64-65.

Gogel richtte in deze jaren samen met Ockerse het tijdschrift *De Democraten* op.⁵³ Beiden waren als in deze periode als radicaal te karakteriseren. Met zijn werk voor democraten en ondersteunen van een netwerk van sociëteiten hoopte Gogel in deze periode de "goede" zaak beter te kunnen dienen dan als bestuurder. Binnen de nationale vergadering die in 1797 voor de tweede maal bijeenkomt was men in 1796 al begonnen met het opstellen van een nieuwe staatsregeling⁵⁴. Er bestond echter weinig consensus over onderwerpen. Niet alleen waren er grote verschillen van mening tussen de hervormers, zoals Gogel, en de moderaten, maar wordt er over alle staatsinrichtingskwesties gedebatteerd. Een belangrijk onderwerp hierbij is de keuze voor een unitaristische of federatieve republiek, maar veel resultaat werd er niet geboekt. In een referendum werd het eerste voorstel voor een nieuwe staatsregeling afgewezen. Op 15 januari 1798 werd door de hervormers als gevolg hiervan een staatsgreep gepleegd.⁵⁵ Hoewel hij sterk unitaristisch en hervormingsgezind was hield Gogel zich afzijdig. Gogel keerde zich van Ockerse af die hij te radicaal vond. Wel accepteerde hij na enige tijd en aandringen de functie van Agent van Financiën – een ambt dat hij niet ambieerde.⁵⁶

In deze eerste periode als Agent van Financiën probeerde Gogel structuur aan te brengen. Hij was hierin voortvarend en ook deels succesvol, maar zijn beleid ondervond op verschillende punten weerstand.⁵⁷ Met name met het nieuwe bestuur van het economisch zeer belangrijke Amsterdam was de verhouding niet goed en leek dit voor Gogel zelfs persoonlijke vormen aan te nemen.⁵⁸ Al waren Gogels standpunten als radicaal te karakteriseren, vond hij vermoedelijk vanuit zijn pragmatisme dat het landelijke Uitvoerend Bewind te snel radicaliseerde en parallel aan de Amsterdamse twist liepen de politieke spanning daardoor ook in nationaal opzicht op. Het prestige van het bestuur was aangetast en na het decreet van 4 mei was voor Gogel en Spoor, de agent voor Marine, de maat vol.⁵⁹ Met behulp van de Franse contacten en de invloed van Daendels, die op missie naar Parijs werd gestuurd om de steun van het Directoire te verkrijgen, werd de weg

⁵³ Ockerse was een Nederlandse predikant, patriot en de voornaamste auteur van de latere staatsregeling van 1798; De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 67-68.

⁵⁴ Dit gebeurde in twee opeenvolgende constitutionele commissies van de tweede Nationale Vergadering en de Constituerende Vergadering.

⁵⁵ 1798 werd de (tweede) Nationale Vergadering omgevormd in een Constituerende Vergadering, die op 17 maart het ontwerp aanvaardde. Op 23 april 1798 stemden de burgers via een referendum in met de Staatsregeling.

⁵⁶ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 93-94.

⁵⁷ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821), grondlegger van de Nederlandse staat*, 93.

⁵⁸ Ibidem, 105.

⁵⁹ J. Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld*, 342-381.

geëffend voor een nieuwe staatsgreep op 12 juni van dat jaar, waarbij Gogel eerst het Amsterdamse bestuur verving waarna door de vijf agenten het uitvoerende bestuur werd afgezet en gevangengenomen.⁶⁰

In de ogen van Postma was Gogel in korte tijd van politiek afzijdige koopman in enkele maanden tijd tot een drijvende kracht achter de tweede machtswisseling van 1798 geworden.⁶¹ Men moet zich bij deze constatering echter realiseren dat de doelen van de koopman Gogel en de staatsman Gogel wellicht minder van elkaar verwijderd lagen dan Postma doet voor komen. Al aan het einde van dat jaar echter begon Gogels voortvarendheid opnieuw te botsen met de veelheid aan meningen en belangen in het nieuwe bestuur. Zijn herbenoeming tot Agent van Financiën laat dan ook tot 1799 op zich wachten en hoewel hij in Goldberg, de Agent van Nationale Economie, een medestander had, viel zijn werk hem steeds zwaarder.⁶² In Parijs was Napoleon ondertussen als Eerste Consul aan de macht gekomen en de Bataafse Republiek moest een steeds grotere financiële bijdrage leveren aan de Franse plannen.⁶³ Gogel overwoog meerdere malen af te treden en raakte meer en meer gefrustreerd door de Franse eisen, maar ook door de moeizame verhouding met het Uitvoerend Bewind. Toch waren er in deze periode ook positieve gebeurtenissen in Gogels leven. In 1800 trad hij als 34-jarige in het huwelijk met de 17-jarige Catharina van Hasselt. Ook besteedde Gogel in deze periode veel aandacht aan het opzetten van een Nationale Konstgalerij. Al in 1798 startte hij met het onderbrengen van de stadhoudelijk kunstverzameling in Huis ten Bosch, waarmee hij een basis legde voor het huidige Rijksmuseum. Voor Gogel was de Konstgalerij een omgeving waar hij in tegenstelling tot in zijn functie als agent wel ongehinderd kon acteren. Gogel toonde zich hierin een gedreven uitvoerder, die in hetgeen hij deed het beste resultaat nastreefde.

Hoewel de staatregeling van 1798 bepaalde dat deze niet voor 1804 gewijzigd mocht worden, werd deze toch door de onvrede met de regeling, die in Gogels ogen te weinig ruimte bood voor snelle vernieuwingen, opnieuw ter discussie gesteld. Dit proces werd mede gestuurd door de wens van Napoleon dat een constitutie moest ontstaan met een breder draagvlak voor de financiële steun aan de Fransen en met ruimte voor zowel

⁶⁰ Het oude Uitvoerend bewind onder Vreede, Fijnje en van Langen werd afgezet en de macht kwam bij Daendels, Gogel, Tadema de la Pierre en Spoor te liggen; De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 96-97.

⁶¹ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 115.

⁶² 'Eene enquête in 1800, Eene bijdrage tot de economische Geschiedenis der Bataafsche Republiek'. *De Gids* 77 (1913) 71.

⁶³ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 211-218.

radicale unitaristen als gematigde federalisten. Uiteindelijk werd in 1801 een ontwerp staatsregeling aan het uitvoerend bewind voorgelegd. Toen het parlement een referendum voor deze nieuw opgestelde staatsregeling afwees werd met militaire steun opnieuw een staatsgreep uitgevoerd.

Gogel en zijn medestander Goldberg verzetten zich als enige agenten tegen de omwenteling waarmee de breuk met het uitvoerende bewind definitief was en hoewel met name Besier hem voor zijn financiële inzicht en ideeën wilde behouden werd Gogel op 2 oktober van dat jaar dan ook door het bewind van de tot Bataafs Gemenebest hernoemde republiek ontslagen.⁶⁴

Gogel besloot nu weer in Amsterdam te gaan wonen en pakte het leven als koopman weer op. Het was voor hem een moeizame overgang, maar gaandeweg pakte hij de draad weer op en besteedde ook meer tijd aan zijn gezinsleven. Wel werd hij door zijn vriend Canneman uitgebreid op de hoogte gehouden van de Haagse ontwikkelingen. Zelf handelde hij op grotere schaal internationaal en investeerde zelfs in plantages in Berbice.⁶⁵ Deze transacties waren evenals eerdere grondaankopen in Amerika tegengesteld aan het eerder door hem als agent bepleitte verbod op buitenlandse investeringen en ook de slavernij op de plantages was niet in overeenstemming met de Bataafse idealen. De belangen van koopman en politicus liepen hier blijkbaar niet helemaal parallel en leidden tot verschillende standpunten. Leidraad leek hier toch vooral het pragmatisme en de wens om in de gegeven situatie het maximale te bereiken. Helemaal zonder een publieke rol kon hij echter toch niet. Ondanks dat zijn leven als koopman hem financieel voldoende zekerheid bood, accepteerde Gogel toch weer een functie als bestuurder van de Amsterdamse Beleenbank.

Hoewel het in de opvolgende jaren politiek onrustig bleef door de onopgeloste controverses tussen radicalen, moderaten en Oranjegezinden, waarbij regelmatig Daendels en Schimmelpenninck een belangrijke rol speelden, kwam het nog niet tot de verwachte volgende staatsgreep. Gogel hield zich zijdelings met de politiek bezig. Hij zag soms wel en soms niet een rol voor zichzelf. Wel probeerde hij invloed op de inhoud te blijven uitoefenen via zijn vriend Canneman. Het zittende Staatsbewind bracht in deze periode echter een groot aantal ideeën van Gogel in de praktijk die de financiële huishouding van het land structureerden en zo raakte hij in een meer informele rol

⁶⁴ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)* 169; Augustijn Besier (1756-1829) was één van de vijf leden van het uitvoerend bewind.

⁶⁵ Berbice was een Nederlandse kolonie en een onderdeel van Nederlands-Guyana.

uitgebreid betrokken bij de uitvoering van financiële transacties voor de staat. Het lukte het Staatsbewind alleen nog niet een nationale bank te realiseren.⁶⁶

Dat het bestuur in algemene zin niet functioneerde werd echter steeds duidelijker. Op de achtergrond stuurde de Franse keizer aan op een nieuwe machtswisseling. Deze ging zelfs zo ver Schimmelpenninck te vragen een nieuw staatsbestel te ontwerpen. Ook was Gogel al op de achtergrond betrokken en had met de Franse bevelhebber in de republiek, Marmont, uitgebreid contact. Uiteindelijk vond onder Franse druk dan in 1805 de verwachte verandering plaats. Schimmelpenninck kwam als Raadpensionaris aan het hoofd van de Republiek te staan en, ook al had hij bezwaren tegen het te federatieve karakter van het nieuwe bestel, ging Gogel akkoord met een positie als Minister van Financiën.⁶⁷

Lang duurde het bewind van Schimmelpenninck niet.⁶⁸ Al in 1806 besloot Napoleon dat een Bonaparte als koning de Nederlanden moest leiden en hoewel een delegatie waar ook Gogel deel van uit maakte nog in Parijs probeerde een republiek te behouden stond de mening van de keizer vast en was het inlijving of de acceptatie van Louis Bonaparte als koning.⁶⁹ Tegelijk leidde de onvermurwbare houding van de keizer tot grote spanningen in de Nederlandse delegatie. Gogel speelt als pragmatisch politicus een matigende rol hierin en trachtte zijn collega-bestuurders van het onontkoombare te overtuigen. De republikeinse idealen uit zijn jeugd waren minder sterk dan zijn dadendrang en steeds meer bleek zijn drang tot een centrale financiële structuur meer en meer een doel op zich te worden in plaats van een middel om de grotere idealen van de Bataafse omwenteling te realiseren.

Gedreven door dit pragmatisme aanvaardde Gogel hierop ook het ministerschap onder Lodewijk Napoleon. Democratische vertegenwoordiging en burgerparticipatie bleken voor hem onderschikt aan zijn streven naar financiële en juridische unificatie van de staat, nationale belastingen en opheffing van de gilden. Het lukte hem in de jaren als minister onder Lodewijk Napoleon om de unificatie van de financiën af te ronden en een belastingstelsel met belangrijk hogere opbrengst vorm te geven.⁷⁰ Ook op andere vlakken, zoals de bedrijfs- en beroepsvrijheid zoals die in de corporatiewet werden afgekondigd,

⁶⁶ Van Leeuwen-Canneman, *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*, 649-653; De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 135-136.

⁶⁷ Ibidem, 42-148; Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 207-209.

⁶⁸ Hagen, E., *President van Nederland Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825)* (Amsterdam 2012), 7-11.

⁶⁹ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 227-234.

⁷⁰ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek* 149-151.

lukte het hem voortgang te boeken.⁷¹ Voor een deel was deze voortgang echter moeizaam omdat de uitvoering van de corporatiewet op vertraging en weerstand in de uitvoering stuitte. Gogel en de koning botsten zeer regelmatig. De koning verwachtte een uitvoerende dienaar. Gogel koesterde de eigen verantwoordelijkheid. In 1809 leidde dit er uiteindelijk toe dat hij zijn ontslag indiende. Dit ontslag werd echter pas na veel moeite geaccepteerd, waarna Gogel wel tot staatsraad werd benoemd.

Inmiddels leefde op grote schaal het besef in de Nederlanden dat een belangrijkere omwenteling op handen was. De Franse invloed werd steeds groter en de Zuidelijke delen van het land tot aan de Rijn waren al bij het keizerrijk gevoegd. Men verwachtte dat volledige annexatie zou volgen. Al in 1810 viel in Parijs de beslissing dit te doen en werd juist Gogel door Napoleon gevraagd naar Parijs te komen om advies te geven. Al snel werd hij aangesteld als lid van de Conseil d'Etat en werkte hij als lid van de Hollandse commissie aan de voorbereiding van het organieke of inlijvingsdecreet.⁷² Een belangrijk punt hierin was de vervanging van het Nederlandse door het Franse belastingstelsel en de 'tiërcering'.⁷³ Deze op te leggen maatregel, die bepaalde dat slechts een derde van de rente op staatsleningen werd betaald, werd ingegeven doordat door de slechte economische omstandigheden de rente op de staatsschuld niet meer door de staatsinkomsten gedragen kon worden.⁷⁴

Gogels contacten met Canneman waren in deze periode schaars, wat doet vermoeden dat Gogel bewust afstand tot de Nederlandse politiek creëerde. Hij was dan ook in correspondentie vaag over zijn toekomstige rol. In oktober 1810 kwam hier een einde aan toen Gogel werd benoemd tot intendant generaal voor financiën en de publieke schatkist. Hiermee was hij de enige Nederlander in het driekoppige kernbestuur van het ingelijfde Nederland. In 1812 werd het Franse belastingstelsel na veel talmen ingevoerd en gaandeweg werd Gogel steeds meer die van uitvoerder van de in Parijs bepaalde wetten en regels.

⁷¹ J. Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)* 261.

⁷² Ibidem, 279-281; De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 188-195.

⁷³ De tiërcering, een maatregel waarbij de rente op staatsobligaties tot een derde werd verlaagd was in Frankrijk al eerder ingevoerd.

⁷⁴ De tiërcering was een logische stap omdat de rentebetalingen op de staatsschuld niet meer konden worden gedekt door de belastinginkomsten. Er was in 1809 33 miljoen gulden aan belastinginkomsten, terwijl de te betalen rente op de staatsschuld 39 miljoen gulden bedroeg. Aan deze niet houdbare situatie kwam een eind door deze tiërcering, waardoor in 1810 nog maar 13 miljoen gulden aan de rentebetalingen hoefde te worden gedaan op een staatsschuld van 1232 miljoen gulden.

In de jaren daarna werd de economische situatie in de Nederlanden slechter. Het continentaal stelsel remde de handel en ook voor Gogel leidde dit ertoe dat hij zijn handelsactiviteiten moet sluiten. Ook het politieke klimaat verhardde en zeker na de nederlaag van Napoleon in de Russische veldtocht groeide de weerstand tegen de Fransen sterk en werden geruchten over een mogelijke terugkeer van de Oranjes frequenter. Na de door Napoleon verloren veldslag bij Leipzig verslechterde de situatie snel en ontstond een steeds groter machtsvacuüm.⁷⁵ In dit machtsvacuüm nam van Hoogendorp het initiatief en benoemde op eigen gezag, maar uit naam van de prins van Oranje, een militair gouverneur van Den Haag en nam contact op met de prins.⁷⁶ De orangistische staatsgreep was daarmee een feit. Gogel hield zich afzijdig van de gebeurtenissen. Waarschijnlijk omdat hij inzag dat de resterende republikeinse krachten te versnipperd waren en de gebeurtenissen wellicht ongewenst maar onontkoombaar waren. Zijn vriend Canneman was echter opportunistischer en zocht als een van de eerste napoleontische bestuurders toenadering tot het Oranjekamp. Canneman probeerde Gogel ook hierbij te betrekken, maar deze hield zich afzijdig en bleef voorlopig trouw aan zijn Franse regering.⁷⁷ Toen op 24 november de kozakken Amsterdam binnentrokken besloot Gogel zijn functie neer te leggen en vertrok uiteindelijk naar Parijs. Hij was immers nog steeds Franse staatsraad. Canneman speelde in tegenstelling tot Gogel een steeds grotere rol in het Oranjekamp. Hoewel Gogel zelf zijn medewerkers opriep om in functie te blijven leek nu het enthousiasme en de sterkte waarmee Canneman het Oranjekamp steunde de reden dat Gogel en Canneman elkaar niet meer spraken. Wel was Canneman in staat een van Gogels belangrijke ideeën, het oprichten van de Nederlandse Bank te realiseren.⁷⁸

Gogel keerde in 1814 terug in Nederland. Hij richtte zich op het weer opbouwen van een bestaan als ondernemer en weigerde de hem aangeboden functies. Zijn enige publieke rol bestond uit lidmaatschappen van wetenschappelijk industriële genootschappen.⁷⁹ In 1819 ontstond er echter na het afkeuren van de tienjarige begroting in het parlement een politieke crisis die voortkwam uit de onvrede met de belastingdruk. Een belastingherziening was nodig waarvoor een commissie moest worden gevormd. Hiermee kwam Gogels naam direct weer in de belangstelling en bovenaan de kandidatenlijst. Ook deze formele positie weigerde hij echter. Wel werd hij betrokken bij

⁷⁵ Napoleon verloor van de coalitie van Oostenrijk, Rusland, Pruisen en Zweden in de Völkerschlacht op 18 oktober 1813 en werd gedwongen naar Frankrijk terug te trekken.

⁷⁶ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 206-207.

⁷⁷ Ibidem, 206-207.

⁷⁸ Van Leeuwen-Canneman, *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*, XLVI.

⁷⁹ Gogel richt zich na 1815 als ondernemer meer op fabricage en industrie. Het lidmaatschap past in deze keuze.

een informeel circuit dat door de koning werd geïnitieerd en dat in de praktijk veel invloed had. Uiteindelijk werd hij in 1820 benoemd tot buitengewoon staatsraad en commandeur der Orde van de Nederlandse Leeuw. Een beloning die hij uiteindelijk wel accepteerde. In het opvolgende jaar werd Gogel plotseling ernstig ziek en op 13 juni 1821 overleed hij op de leeftijd van 55 jaar. Uiteindelijk trad kort na zijn dood in 1823 een belastingstelsel in werking dat steunde op zijn ideeën en waar hij in 1820 nog bij het ontwerp betrokken was geweest. De uitvoering van dit plan werd uiteindelijk aan Gogels tegenspeler Appellius opgedragen. Gogels plannen verkregen na decennia uiteindelijk de erkenning die zij verdienden.⁸⁰

De rol van Canneman

Omdat dit onderzoek zich baseert op de briefwisseling van Gogel met Canneman is het relevant om ook zijn rol, positie en privé omstandigheden meer in detail te benoemen.⁸¹

Elias Canneman groeide op in Amsterdam; zijn uit Overijssel afkomstige ouders hadden zich hier, door het beroep van zijn vader als koopman, gevestigd. De vader van Canneman stierf toen Elias nog jong was en hij werd opgevoed door zijn stiefvader. De jonge Canneman ging in de leer bij een notariskantoor en verkreeg al in juni 1795 een betrekking als adjunct secretaris bij de Generale Beleenbank van het Volk. Dit deed hij met enig talent want al in 1796 werd hij gepromoveerd tot tweede secretaris. In deze rol kwam hij in contact met Gogel, één van de zes commissarissen die de Beleenbank bestuurden. Canneman werd de leerling en protegé van de oudere Gogel en geleidelijk groeide een hechte vriendschap. Dat Canneman ook in politiek opzicht door Gogel werd geïnspireerd bleek bijvoorbeeld in 1797 toen Canneman al snel lid werd van de door Gogel opgerichte sociëteit 'Voor Eenheid en Ondeelbaarheid', die een rol speelde in het uitdragen van het Unitarische ideaal. Toen in 1798, na de staatsgreep van dat jaar, Gogel tot Agent van Financiën werd benoemd bedong deze dat hij zelf zijn naaste medewerkers kon benoemen en daarmee was ook voor Canneman een positie voorzien waarin hij als naaste medewerker van Gogel werkte aan het herstructureren van de overheidsfinanciën.

In 1799 huwde Canneman met Geertruy van Vloten, zuster van zijn oud collega bij de Beleenbank en dochter van een zeer gefortuneerde koopman en patriot. Cannemans contacten binnen de patriotten waren uitgebreid en zowel in zakelijk als privé opzicht

⁸⁰ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 233

⁸¹ Tenzij anders aangegeven zijn biografische gegevens ontleend aan: Mieke van Leeuwen-Canneman, 'Canneman, Elias' in: *Biografisch Woordenboek van Nederland, 1780-1830*. <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1780-1830/lemmata/data/Canneman>

geborgd. Toen na de staatsgreep van september 1801 de centrale bevoegdheden op het gebied van financiën opnieuw werden toegekend aan de gewesten en de herstructurering deels werd teruggedraaid, was dit voor Canneman, in tegenstelling tot Gogel, geen reden om ontslag te nemen. Ook hij was unitariër en voorstander van de eenheidsstaat, maar had een andere positie dan Gogel en beschikte over voldoende flexibiliteit om als ambtenaar te blijven doorwerken onder het Staatsbewind. Hier werd hij in 1802 griffier van het college van Thesaurier-Generaal en Raden van Financiën en werd hij belast met het opstellen van de staatsbegrotingen en de uitvoering van het uitschrijven van leningen en heffingen. Vanuit deze rol werkte hij als verbindende schakel tussen de uitvoerder en het departement weer samen met Gogel toen die voor het Bewind in deze periode kapitaaltransactie uitvoerde. Vanaf het najaar van 1804 werd Canneman ook politiek actiever en fungeerde hij als raadsman van Schimmelpenninck bij het opstellen van een herziene Bataafse grondwet. Vanuit deze rol spande hij zich in om de financiële unificatie te bevorderen en slaagde er in om overeenstemming te bereiken tussen de veel meer principiële Gogel en de meer gematigde Schimmelpenninck, zodat Gogel opnieuw leiding kon geven aan het Departement van Financiën. Hijzelf werd in overeenstemming met zijn wensen benoemd tot secretaris van het departement en hij en Gogel konden verder werken aan de invoering van het nieuwe belastingstelsel, centralisatie van de administratie en verbeteringen in bestuur. Hij fungeerde tijdens de missie van Gogel in Parijs als zijn plaatsvervanger en zette zo het fiscale wetgevingsproces door. In de daaropvolgende machtswisseling en installatie van Lodewijk Napoleon als koning toonde hij opnieuw zijn politiek flexibiliteit en bleef als hoogste ambtenaar leidinggeven aan het departement, waar na het ontslag van Gogel in 1809, Appellius zijn minister werd.

Na de inlijving in 1810 van de 'Hollandse departementen' bij het Franse keizerrijk bleef Canneman opnieuw op zijn post en werd hij, opnieuw onder leiding van Gogel, benoemd tot secretaris-generaal van de Intendance voor de Financiën en de Keizerlijke Schatkist. Deze positie bekleedde hij echter maar korte tijd. Doordat er als gevolg van de invoering van het Franse belastingstelsel bezuinigd diende te worden op het personeelsbestand, verloor Canneman zijn functie.⁸² Door Gogels inspanning werd hij echter begin 1812 benoemd tot directeur van de 'contributions directes', de dienst voor heffing van de directe belastingen, van het departement Mouden van de Maas. Hij viel nu onder de vanuit Parijs geleide Franse belastingdienst.

⁸² Thomas Pfeil, *Tot redding van het vaderland, Het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataafs-Franse tijd 1795-1810*, 484-490.

Vanaf november 1813 vreesde Canneman, dat in het door het vertrek van de Franse troepen ontstane machtsvacuüm, de onrust zou toenemen. Hij zocht, wellicht ook vanuit eigenbelang en het besef dat de bakens in een nieuwe politieke situatie verzet dienden te worden, contact met Van Hogendorp.⁸³ In diens opdracht stelde Canneman in de daaropvolgende dagen een proclamatie op, die als belangrijk onderdeel noemde, dat alle ambtenaren uit naam van de Prins van Oranje waren ontslagen van de eed van trouw en gehoorzaamheid aan de Franse Keizer.⁸⁴ Canneman toonde zich opnieuw de pragmaticus. Zeker toen hij Gogel tevergeefs probeerde te overtuigen dat deze het bestuur van de staatsfinanciën weer op zich moet nemen en daarop na weigering van Gogel zelf die vervolgens aan hem geboden post accepteerde. Voor Gogel was dit een brug te ver en betekende het een einde van een langdurige vriendschap.

Canneman vervolgde zijn carrière en overleed in 1861, na verschillende rollen onder de Oranjes te hebben bekleed, als vermogend en maatschappelijk gewaardeerde oud-bestuurder. Canneman was er als leerling van Gogel na de breuk van 1813 uitstekend in geslaagd zichzelf verder te ontwikkelen en heeft daarmee langduriger invloed op de inrichting van de staatsfinanciën kunnen uitoefenen dan zijn vriend en leermeester. Dit laatste mede omdat zijn handelen niet alleen vanuit een politiek overtuiging plaats vond, maar ook op zijn eigen carrière en positie was gericht.

De politieke en financiële staat van de oude republiek

Schuld en rente

De oude republiek, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, zoals deze tot aan 1795 bestond, bestond uit zeven grotendeels soevereine staten: Groningen, Friesland, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Holland en West Friesland, Zeeland en Drenthe. Allen waren vertegenwoordigd in de Staten-Generaal. Gebiedsdelen die zich niet binnen de zeven provinciën bevonden maar wel tot het grondgebied van de Republiek behoorden, de zogenaamde Generaliteitslanden, werden van uit Den Haag bestuurd.⁸⁵ Het landschap Drenthe werd wel zelfstandig bestuurd, maar kende geen zetel in de Staten-Generaal.

⁸³ G.K. Van Hogendorp was een liberaal conservatieve politicus die samen met van der Duyn van Maasdam en van Limburg Stirum het initiatief nam om in 1813 de Prins van Oranje uit te nodigen soeverein vorst te worden.

⁸⁴ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 204-208.

⁸⁵ De Generaliteitslanden bevonden zich in de huidige Nederlandse provincies Noord-Brabant (Staats-Brabant) en Limburg (Staats-Overmaas en Staats-Opper-Gelre), in het huidige Zeeuws-Vlaanderen (Staats-Vlaanderen) en in het zuidoosten van Groningen (Wedde en Westerwolde).

Binnen deze asymmetrisch te noemen structuur lag het demografisch, politiek en economisch zwaartepunt in de provincie Holland en binnen Holland was de invloed van Amsterdam als belangrijkste motor van de handel zeer groot.

Binnen de provinciën was het bestuur eveneens niet eenvormig geregeld. Middeleeuwse privileges van de adel, verschillende belangen van steden en de in de loop der jaren door de stadhouders toegekende rechten aan gebieden en individuen bepaalden de machtsverhoudingen. De financiering van de Republiek was evenzeer versnipperd. Uitgaven binnen de provinciën werden door de provinciale besturen bepaald. Belastingheffing vond plaats op verschillende wijze en op verschillende lokale niveaus. De gezamenlijke uitgaven, die voornamelijk op het gebied van defensie lagen werden bepaald op basis van de zogenaamde “staat van oorlog” als onderdeel van de Generale Partitie, een deelbegroting voor de gezamenlijke lasten. Eventueel aangevuld met “Extraordinaris Petitiën”. De verdeling van de lasten over de verschillende staten vond plaats op basis van een “repartitie” van de relatieve welvaart en bevolkingsomvang.⁸⁶ Deze werd in 1616 na moeizame onderhandelingen als het “quotenstelsel” vastgesteld, maar bleef tot aan 1795 grotendeels gelijk. Een aanzienlijk deel van de uitgaven die vanuit dit stelsel werden bekostigd werden gaven de provinciën zelf direct uit aan eigen troepen. Leger en vloot waren decentraal georganiseerd, waarvoor de verschillende admiraliteiten als voorbeeld kunnen dienen.⁸⁷

De totale uitgaven van de Republiek voor leger en vloot waren echter hoog voor de kleine Republiek en de reguliere belastinginkomsten geenszins voldoende om deze te dragen.⁸⁸ Het verkrijgen van krediet, met name door de Staten van Holland en West-Friesland, die 60 procent van de lasten droegen, was van levensbelang.⁸⁹ Tegelijk waren de beslissingen over uitgaven, krediet en de vaststelling van een begroting in handen gelegd van de leden van de Staten en daarmee in handen van vertegenwoordigers van de regentenklasse. Dit was dezelfde groep die vanuit hun persoonlijke vermogen de staatsleningen financierde.⁹⁰ De doorlopende tekorten op de staatsuitgaven waren

⁸⁶ Onder het repartitiestelsel betaalde het gewest uitrusting en onderhoud van troepen en stelde die ter beschikking aan de generaliteit.

⁸⁷ De Republiek kende vijf admiraliteiten waarvan die van de Maze (Rotterdam) en die van Amsterdam de grootste waren.

⁸⁸ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 61-68; Schama, S., ‘The exigencies of War and the politics of taxation in the Netherlands 1795-1810’ in: J.M. Winter, *War and Economic Development, Essays in Memory of David Joslin* (z.p. 2008), 110.

⁸⁹ Ibidem, 43; P. Brandon, M 't Hart en R. Torres-Sánchez, ‘War, taxes and finance in the long eighteenth century’, *Financial History Review* 25 (2018) afl. 1, 11-12.

⁹⁰ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 53,54.

daarmee onderdeel van een zichzelf in standhoudend model waarbij het de geldschieters waren die de garantie van aflossing op de schulden via de belastingheffing zelf in de hand hielden. Dit laatste gebeurde onder andere door het heffen van zware accijnzen op de eerste levensbehoeften waarmee de lasten op de minst sterken werden afgewenteld. Regenten waren wel bereid om hogere overheidsuitgaven vrijwillig tegen rentevergoeding te bekostigen, maar waren niet bereid dit in de vorm van belasting op inkomen en bezit te doen.⁹¹ Het kredietsysteem vormde hiermee zo'n onderdeel van de staatshuishouding en de politieke verhoudingen in de Republiek, dat voor regenten en stadhouder verandering ongewenst en onmogelijk was. Het systeem was een verdienmodel voor de regentenklasse geworden. De kredietwaardigheid van de Republiek ten opzichte van haar geldschieters werd immers bepaald door de mate waarin zij controle hadden over de belastinginkomsten en daarmee was de decentrale structuur en belastingheffing waarin die controle was geborgd een voorwaarde voor een redelijke kredietwaardigheid.

Het kredietsysteem leidde echter ook tot een steeds groter wordende overheidsschuld, die met name op de gewesten drukte.⁹² Deze schuld verdrievoudigde in de periode van 1698 tot 1795. Dit leek geen probleem omdat men slaagde in het laag houden van de rentestand, maar er deden zich ook perioden voor zoals in 1715 toen de unie niet meer aan zijn betaalverplichtingen kon voldoen.⁹³ Tekenend is dat het echter nooit tot het niet uitbetalen van rente op de staatsobligaties is gekomen.

De bankier Isaac de Pinto (1717-1787) betoogde in 1777 echter al dat een hoge binnenlandse staatsschuld boven alles een indicatie was van de rijkdom van de staat en dat deze schuld ervoor zorgde dat de bestedingen op peil bleven en dat daarmee de omloopsnelheid van de maatschappelijke geldhoeveelheid hoog bleef. Hiermee ging hij wel voorbij aan de geleidelijke vermogensverschuiving vanuit het volk naar de regentenklasse.

Of de financiële problemen daadwerkelijk doorslaggevend zijn geweest bij het verdwijnen van de oude Republiek is een punt van discussie. Auteurs zoals Pocock, Van der Meulen en Tracy verschillen van mening over de rol die de schuldenlast en gebrekkige financiële besluitvorming hebben gespeeld in de uiteindelijke omwenteling in 1795 en de

⁹¹ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 28.

⁹² W. Fritschy en R. Voort, van der, 'From fragmentation to unification : public finance 1700-1914' in M. Hart, 't, J. Jonker en J.L. Zanden van, J. ed., *A Financial History of the Netherlands* (Cambridge 1997), 72.

⁹³ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 41.

voorafgaande onrust.⁹⁴ Ook onder het oude bewind werden al maatregelen genomen om de hoge schuldenlast te beperken. Wel is er consensus dat er in de achttiende eeuw een steeds grotere onbalans is tussen de groeiende rijkdom van de regenten, een verarmde bevolking en een arme en financieel onmachtige staat.⁹⁵ Dit institutionele onvermogen leidde ertoe dat de Republiek de oorlog tegen de Engelsen verloor en zichzelf steeds moeilijker kon handhaven. Het is dan ook niet voor niets dat Van der Capellen juist de investeringen die door de regenten in Engelse ondernemingen werden gedaan bekritiseerde.⁹⁶

De patriotten die zich in de jaren 1780-1787 mobiliseerden vanuit een gemeenschappelijke afkeer van de mogelijk grotere stadhouderlijke machtsconcentratie, waren nog overtuigd van de voordelen van een decentrale organisatie van de Nederlandse staat. Een centraal geleide eenheidsstaat was in hun perceptie niet in het belang van de bevolking. In 1795 echter was een grote groep revolutionairen inmiddels overtuigd geraakt van de noodzaak van een eenheidsstaat om de financiële en bestuurlijke problemen van de republiek het hoofd te bieden.⁹⁷ Er bestond een breed gedragen mening dat bestuurlijke hervormingen noodzakelijk waren om een einde te maken aan de als corrupt ervaren oude structuur van privileges van een kleine groep vermogende regenten. Steeds meer was een besef ontstaan dat de kloof tussen de rijkdom van regenten en de armoede van de gewone man onlosmakelijk verbonden was met de structuur van de Republiek.

Bestuur, stadhouder en opstand

Het bestuur van de Republiek was van oorsprong in handen van vertegenwoordigers van de Provinciale Staten die bijeenkwamen in de Staten-Generaal in Den Haag. De Staten-Generaal besliste over zaken die alle zeven provincies (Gelderland, Holland en West-Friesland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel en Groningen) aangingen. De Staten-Generaal moest over fundamentele zaken zoals oorlog, bondgenootschappen en de centrale belastingen unaniem beslissen, maar mocht verder bij meerderheid beslissen. De praktijk was echter gericht op volledige consensus, waarbij de stem van het gewest Holland en West-Friesland nochtans zeer zwaar woog.

⁹⁴ F. van der Goes, 'Het Belastingstelsel in de voormalige Republiek' in: *Uit het werk van Frank van der Goes*, (Amsterdam 1939), 242-334.

Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 42-55.

⁹⁶ L. Weber, 'The Problem of National Debt in Dutch Republican Thought: Joan Derk van der Capellen and Elie Luzac', *Studies in the history of political thought* 17 (Leiden 2022), 75-77.

⁹⁷ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 27-32.

De Raad van State was het hoogste adviescollege van de Staten-Generaal. Het leger, de vestingsteden en de Generaliteitslanden. De Generaliteitsrekenkamer was verantwoordelijk voor administratie van de begroting inkomsten en uitgaven. Daarnaast hadden ook de generaliteits-muntkamer, die de waarde, het gewicht en de inhoud van de munten bepaalde en de vijf Admiraliteitscolleges die verantwoordelijk waren voor het innen van douanegelden, een rol in het financiële bestel. De rol van de Stadhouders was formeel die van een uitvoerend ambtenaar. De volledige uitvoerende en wetgevende macht was in handen van het provinciaal bestuur.

Vanaf 1747 was voor de gehele republiek in navolging van Holland en Zeeland het erfstadhouderschap ingevoerd, waardoor het stadhouderschap steeds meer trekken van het koningschap kreeg. In de praktijk verkregen de stadhouders inderdaad een steeds grotere persoonlijke macht. Door het recht op benoemingen in lokaal bestuur zoals, die van de burgemeesters van Amsterdam, het recht van benoemingen van lagere officieren, toezicht op de rechtspraak en de rol als opperbevelhebber van leger en vloot kon aan een brede steun in verschillende bestuurslagen worden gebouwd. Weliswaar bezet de stadhouder niet formeel de macht, maar hij was wel de leider van een belangrijke politieke en bestuurlijke groep. De reële bestuurlijke macht was in handen van de regenten die als groep te karakteriseren waren als de traditionele bestuurders, patriciërs en edelen, die zich in de loop van het bestaan van die republiek steeds meer tot een oligarchie hadden ontwikkeld. Zij waren het die de macht in de provincies uitoefenden en daarmee ook zitting hadden in de Staten-Generaal en het beleid van de republiek bepaalden. De regenten vormden geen homogene groep. Voor een deel waren zij ontstaan uit de lagen van de rijke kooplieden uit de Gouden Eeuw die zich steeds minder met de handel maar steeds meer met aandelen, obligaties en leningen en hun bestuursfuncties bezighielden. Het waren deze patriciërs die door zitting te nemen in vroedschap of als magistraat de steden bestuurden en deze in de Staten vertegenwoordigden. De oude adel zoals beschreven in de ridderschappen vertegenwoordigde het platteland.

Het totale aantal van deze bestuurders over de verschillende rollen en functies heen bedroeg ongeveer 1900 personen.⁹⁸ Het was dan ook een relatief kleine groep die de macht in handen hield en ook één die zich ook door hun steeds meer op Frankrijk gerichte culturele uitingen gaandeweg meer van de meerderheid van de bevolking vervreemde en zich in vele opzichten gedroeg en toonde als een heersende klasse. Door onderlinge huwelijken, benoemd als verzwageren, sloot men zich als klasse verder af voor

⁹⁸ Van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)*, 56.

buitenstaanders en werd opvolging binnen de groep voorbereid. Zonen werden na een periode op de universiteit via kleinere bestuursfuncties klaargestoomd om een hogere functie te vervullen die tevoren al via contracten van correspondentie waren vastgesteld.⁹⁹

Binnen de verschillende provincies waren de bestuurlijke organisaties niet eenvormig. Zo bestonden de Provinciale Staten in Utrecht nog uit de traditionele drie standen. Besluitvorming vond in de Staten en tot op het niveau van de Staten-Generaal bij voorkeur door eenparigheid of consensus plaats. Het was gebruikelijk op basis van de unanimiteit te beslissen. De provincies konden immers niet tot uitvoering worden verplicht. De individuele leden van provinciale Staten of de Staten-Generaal bezaten een vorm van mandaat, maar doordat niet alleen horizontale consensus gewenst was maar ook verticale consensus, werd veelal gebruik gemaakt van consultatie van de achterban. De republiek kende hierdoor een bestuur dat intrinsiek behoudend was. Met een voortvarende stadhouder aan het bewind ontstond wellicht enige balans.

Na het overlijden van Willem IV in 1751 werd deze opgevolgd door zijn driejarige zoon, wiens moeder Anna van Hannover tot haar dood in 1759 als waarnemer optrad.¹⁰⁰ Na haar dood werd deze rol overgenomen door de Hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel. In 1766 werd Willem V volwassen verklaard. Het optreden van de nieuwe stadhouder was niet doortastend en zeker niet vernieuwend en onder de bevolking groeide de weerstand tegen de standhouder en de prinsgezinden. Vanaf 1780 raakt de Republiek betrokken bij een desastreuze oorlog met de Engelsen, die zij eigenlijk financieel niet kon dragen en daarmee verliest de stadhouder zijn draagvlak bij het volk.¹⁰¹ In 1781 verschijnt het door de patriot van der Cappellen opgestelde pamflet "Aan het Volk van Nederland" waarin expliciet werd gesteld dat alle malaise aan de stadhouder te wijten was. In 1783 werd een voor de republiek nadelige vrede gesloten en toen in het jaar daarna bekend werd dat de Prins nog steeds werd geadviseerd door de Hertog van Brunswijk verloor de Prins steeds meer steun en moest de inmiddels gehate Hertog het land verlaten. De patriotten vormden mede door de oprichting van de exercitiegenootschappen een steeds grotere macht in de republiek.

Binnen de patriottenbeweging bestond overeenstemming over de noodzaak tot een grotere vrijheid en het streven naar een terugkeer van een vorm van directe democratie, een 'grondwettige herstelling' die teruggreep op de Unie van Utrecht. De wijze

⁹⁹ J. de Witte van Citters, *Contracten van correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de republiek der Vereenigde Nederlanden: mit eene inleiding* (Amsterdam 1878) 1-7.

¹⁰⁰ In Friesland was dit Maria Louise van Hessen-Kassel tot 1765.

¹⁰¹ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 84-86.

waarop dit vorm zou moeten krijgen leidde niettemin tot verdeeldheid. De gematigden streefden naar het stellen van grenzen aan de macht van stadhouder en regenten. De radicale patriotten daarentegen combineerden het streven naar deze oerconstitutie met nieuwe ideeën over volkssoevereiniteit zoals geformuleerd door Rousseau. De soevereiniteit hoorde niet bij de provinciale Staten te liggen, maar bij de natie als geheel. De regenten dienden hun gezag te ontleen aan een mandaat van het volk. De onvrede met de stadhouder en de populariteit van het gedachtengoed van de patriotten stegen snel en dit loopt in 1787 uit op een direct gewapende opstand waarin de verdeeldheid in de republiek tussen de prinsgezinden en patriotten openlijk zichtbaar werd. De revolutie leek te slagen, maar door de verdeeldheid en gebrek aan organisatie van de patriotten en de verdeeldheid in de samenleving werd deze door het ingrijpen van de Pruisische troepen in 1788 eenvoudig in de kiem gesmoord.

In deze eerste revolutionaire periode was nog weinig sprake van een wens tot een effectiever staatsbestel. De revolutionaire ideeën waren gestoeld op de gedachten van Montesquieu (machtenevenwicht) en Rousseau (volkssoevereiniteit) zoals deze in geheel Europa in deze periode hun invloed hadden.¹⁰² De patriotten in deze periode waren juist een voorstander van een decentrale staat; zij zagen zichzelf eerder als verdedigers van de ware traditionele republikeinse waarden.

Nadat de macht van de prinsgezinden door Pruisische troepen en Engels geld werd veiliggesteld waren veel patriotten door verbanning of uitgesproken doodvonnissen gedwongen te vluchten. Anderen werden onder slechte omstandigheden gevangengezet door de Pruisen of gingen ondergronds. Onder de gevluchte patriotten bevonden zich belangrijke leiders van de patriotten opstand zoals Daendels, Van de Cappellen, Van den Burg en Vreede. Zij maakten de Franse Revolutie van dichtbij mee.

Zo bleef tot aan de Franse inval in 1795 de oude republiek in stand - een republiek die door haar intrinsiek behoudende structuur niet in staat was tot hervormingen. Zowel in haar financiële huishouding als in haar staatsbestel vormde de omwenteling van 1795 het eindpunt. Wellicht had de elite dat kunnen zien aankomen maar hebben zij de ogen daarvoor gesloten. De noodzakelijk hervormingen op het gebied van de staatsfinanciën en het staatsbestel stond dan ook hoog in het vaandel van de revolutionairen van 1795. Waar in 1787 de patriotten nog geloofden in een democratischer maar decentraal staatsbestel, zagen de patriotten van 1795 in dat grotere verandering net alleen op staatkundig maar

¹⁰² W. Velema, 'Republikeinse democratie, De politiek wereld van de Bataafse revolutie, 1795-1798', F. Grijzenhout, W. Velema en N. van Sas ed., *Het Bataafse experiment, politiek en cultuur rond 1800* (Amsterdam 2013) 27-63, aldaar 27-29.

juist ook op financieel gebied nodig zijn. Weliswaar waren er onderling grote verschillen over de mate van centralisatie en unificatie op financieel gebied, toch was men het eens dat er een nieuw en rechtvaardiger belastingstelsel moest komen en een betere verdeling van welvaart.

3 Het resultaat van alle arbeid

De rol van Gogel voor de Bataafse Republiek

Ondanks Alexander Gogels prominente rol in belangrijke historische gebeurtenissen lijkt deze, los van de vraag of hij een grondlegger van de Nederlandse staat is geweest, relatief onderbelicht. Dit is grotendeels het gevolg van de nationale geschiedschrijving zoals deze in de loop van de negentiende eeuw ontstond. De patriottenopstand en de Bataafs-Franse revolutieperiode van 1795-1813 werden na afloop door tijdgenoten – zeker door het nieuwe regime – liever niet genoemd. Oude wonden dienden te helen en een verdeelde maatschappij was ongewenst in een tijd van herstel en opbouw. Bovendien was de breder gedragen Bataafse omwenteling uitgelopen op een Franse inlijving die juist al had geleid tot een groeiend nationaal gevoel en samenbinding. Zoals historicus Matthijs Lok heeft aangetoond bestond een officieuze ‘politiek van vergeten’.¹⁰³

Het vergeven en vergeten leidde ook tot een gebrek aan erkenning dat de Bataafs-Franse periode zeker verworvenheden en positieve verandering in de structuur van Nederland had opgeleverd. Dit verklaart waardoor in dit proces de rol van Gogel, als één van de betrokkenen bij het herstructureren van zowel de financiële als de staatkundige inrichting, mogelijk meer op de achtergrond raakte. In het kader van dit onderzoek is het van belang vast te stellen wat de bijdragen van Gogel aan de herziening van de financiële structuur van de Nederlanden is geweest en in welke mate dit een operationele oplossing voor de bestaande problemen betrof of een structurele verandering in de benadering van de staatshuishouding en het staatsbestel.¹⁰⁴ Omdat dit onderzoek zich baseert op de correspondentie tussen Gogel en Canneman, ligt de zwaarte van de beschrijving en analyse van zijn verrichtingen dan ook op de periode vanaf het begin van de revolutie tot aan hun breuk in 1813 met een nadruk op de periode waarin de correspondentie beschikbaar is.¹⁰⁵ Het is daarmee van belang de werkzaamheden van Gogel voor en gedurende deze tijd in meer detail te analyseren. Mede omdat deze zelfde periode te kenmerken is als de tijd waarin Gogel zijn echte en meest fundamentele bijdrages leverde. Weliswaar had hij in het later koninkrijk nog een adviserende rol, maar nooit meer de prominente invloed zoals hij die van 1795 tot 1813 had.

¹⁰³ Lok, *Windvanen*, 39-40; C. Van de Haar, ‘De Bataafse revolutie’, *De Gids* 134 (1971) 454.

¹⁰⁴ Van Zanden, Riel en Cressie, *The strictures of inheritance*, 66-67.

¹⁰⁵ Van Leeuwen-Canneman ed., *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*, LI-LII.

Werkzaamheden

Beleenbank en Amsterdamse periode

In 1795 begon Gogels bemoeienis met de publieke financiën. Als lid van het Comité Revolutionair en medebedenker van de instelling kreeg hij na de oprichting door de Provisionele Representanten van het Volk van Holland het ambt van commissaris van de Generale Beleenbank in Amsterdam toegewezen.¹⁰⁶ Blijkbaar was zijn achtergrond als koopman een voldoende kwalificatie om deze instelling mede te leiden. De beleenbank was een middel om in het kader van de algemene vermogensheffingen renteniers in staat te stellen hun in waarde verminderde waardepapieren door belening om te zetten in beleenbankgeld en beleenbankbiljetten.¹⁰⁷ Daarmee kon men de vermogensheffingen voldoen en kreeg men een rekening-courant met de beleenbank. Deze beleenbank kan gezien worden als een eerste stap in de vorming van een nationale bank met het recht en mogelijkheden om geldscheppend op te treden. Wel dient, zoals Fritschy uiteenzet, onderscheid gemaakt te worden tussen beleenbankbiljetten en beleengeld, waarbij het eerste uitgestelde belastingheffing tegen onderpand betrof en waarvan het tweede, het aan het Comité van Financie van Holland ter beschikking gestelde tegenbedrag, een veel meer geldscheppend karakter bezat.¹⁰⁸ Gogel stond ambivalent tegenover deze beleenbank. Het was een stap in de richting van een andere belastingheffing en beheersing van de kapitaalmarkt, maar zijn wens was een nationale bank met een uitgebreider recht van gelduitgifte zoals al in Engeland bestond.

Voor Gogel was de positie bij de bank een begin van zijn groeiende bemoeienis met de publieke financiën, maar ook een kennismaking met de complexe politieke situatie rondom de overheidsfinanciën waarin al snel de thema's waar Gogel in zijn latere loopbaan mee te maken kreeg zichtbaar werden. Het karakter van de min of meer fluwelen politieke omwenteling van 1795 waarbij veel oude structuren en machtsblokken in stand bleven leidde ook op het gebied van financiën tot uiteenlopende standpunten. Hoewel enkele radicale patriotten opriepen tot afstempelen van de staatsschuld van het ancien regime, was de overtuiging sterk dat dit niet nodig was en dat het algemene belang van het herstellen van de financiële positie van de republiek zo duidelijk was, dat men op

¹⁰⁶ Vanaf 1799 veranderde de instelling in de 'Nationale Beleenbank voor Holland'.

¹⁰⁷ J.M.F. Fritschy, 'De generale beleenbank en de financiële problemen in de beginjaren van de Bataafse Republiek', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijven techniek*, derde deel (1986) 109-134, aldaar 110.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 118.

de traditionele wijze van vrijwillige en eventueel gedwongen leningen tot herstel kon komen. De invloed van gevestigde belangen was groot, maar het was vooral de oude financieringsstructuur die snelle verbetering moeilijk maakte.¹⁰⁹ Wel werd nu anders dan in de oude Republiek gebruikelijk was, openlijk over de staat van de openbare financiën gesproken, maar daardoor ook werd al snel duidelijk dat sprake was van een 'ellendige' toestand van de Hollandse geldmiddelen.¹¹⁰ Al in juli 1795 werd daarom onder leiding van Johannes Goldberg een onderzoekscommissie ingesteld om de staat van de Hollandse financiën in relatie tot de verplichtingen aan Frankrijk te onderzoeken. Ook werd het jaar daarop voor het eerst de rekening van gewestelijke uitgaven en ontvangsten publiekelijk gedeeld. De gekozen oplossing voor de deplorabele staat van de Bataafse financiën liet echter al snel de kern zien van de discussie over de wijze waarop de inkomsten verhoogd dienden te worden. Men hanteerde hierbij in aanleg de onder de Republiek gebruikelijke middelen van een vrijwillige of verplichte lening, waarbij de afdracht wel of niet proportioneel diende te zijn.¹¹¹ Omdat deze keuzes een directe invloed zouden hebben op het nog onzekere draagvlak van het nieuwe bestuur, waren de meningen tussen gewest en de stad Amsterdam sterk verdeeld en koos het provisionele bestuur, waar Gogel deel van uit maakte, uiteindelijk en tegen Gogels advies in voor het Amsterdamse model, waarbij eerst een vrijwillige lening zou worden gevraagd.

De bijdrage aan de staatsregelingen van 1798

In Gogels stellingnames over de onderwerpen van de constitutionele debatten in 1795 en later, toonde hij zich de radicale patriot en unitariër die had geijverd voor de omwenteling. De praktijk van de beraadslagingen rondom de eerste staatsregeling liet echter zien dat de meningen in het Bataafse Republiek sterk verdeeld waren. Niet alleen speelde de tegenstelling tussen radicalen en moderaten een rol, maar de belangen tussen de verschillende groepen in zowel economisch als geografisch opzicht verschilden sterk. Compromisoplossingen duurden lang en leverden geen echte oplossingen voor de problemen waar men zich voor gesteld zag.

Los van zijn overtuiging als radicaal die onder anderen in zijn publicaties in de democraten tot uiting kwamen en waarmee hij zeker invloed uitoefende, lag Gogels bijdrage toch vooral in zijn ideeën over de praktische zijde van het herstructureren van de

¹⁰⁹ Doordat de oude financieringsstructuur gebaseerd was op leningen van particulieren was een eventuele overgang naar een systeem dat gebaseerd op directe belastingen ingrijpend. Het had grote invloed op de maatschappelijke verhoudingen.

¹¹⁰ Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 155.

¹¹¹ Ibidem, 94-102.

financiële situatie van het land. In Goldberg vond Gogel hier regelmatig een medestander.¹¹² De twistpunten met betrekking tot de te nemen maatregelen lagen op verschillende niveaus. Enerzijds waren er de praktische verschillen in de te kiezen aanpak, maar anderzijds vooral de verschillen tussen radicalen en moderaten op het gebied van de systeemkeuze en de verdeling van de lasten. Binnen de radicalen heerste wel consensus over de hoofdlijnen, het vaststellen van een integraal en overzichtelijk financieel stelsel dat ruimte gaf aan de handel. De moderaten hechtten veel sterker aan de complexe privileges van het oude stelsel met al zijn historische voorrechten.

Gogels voornaamste opponent in het Vertegenwoordigend Lichaam was Jean Henri Appellius (1767-1828) die een meer traditionele benadering van de problemen rond staatschuld voorstond.¹¹³ Hij was de vertegenwoordiger op financieel gebied van de moderaten voor wie de ook inhoudelijk radicale benadering van Gogel op het gebied van staatschuld en belastingstelsel een te grote inbreuk op de bestaande machtsposities betekende.¹¹⁴ Men vreesde in uitingen vooral voor de mogelijkheden van de handel en voor verlies van de financiële stabiliteit, maar onderliggend bleken Gogels plannen te revolutionair, centraliserend en te nivellerend te zijn en daarmee een te grote verandering. Door de langdurige beraadslaging en besluiteloosheid rondom het opstellen van de staatsregeling in 1795 duurde het tot het uiteindelijk opstellen van de Staatsregeling in 1798 voordat de financiële ideeën van Gogel, die voor een groot deel hierin werden opgenomen, vorm kregen.¹¹⁵ De invoering van jaarlijkse openbare begrotingen, de bepalingen over de samenvoeging en omzetting van de verschillende gewestelijke staatsschulden in een nationale schuld en het kader voor een landelijk belastingstelsel waren, hoewel deze wellicht deels ook van Goldberg afkomstig, door Gogel ingebracht. Als de Agent van Financiën was Gogel feitelijk de hoogste uitvoerende ambtenaar die de in de staatsregeling vastgelegde ideeën moest vormgeven, maar de uiteindelijke politieke verantwoordelijkheid lag bij het uitvoerend bewind. Mede hierdoor, maar vooral door de eerdergenoemde tegenstellingen, was dit zeker geen eenvoudige opgave.

¹¹² Johannes Goldberg (1763-1828), unitariër, was Koopman en later agent van Nationale Oeconomie en staatsraad.

¹¹³ Jean Henri Appellius (1767-1828) bekleedde verschillende functies op financieel bestuurlijk gebied zoals lid en secretaris van de staatsraad en minister van financiën.

¹¹⁴ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 90.

¹¹⁵ Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 190-197.

Begeleiding handel in staatspapieren

Als gevolg van een staatsfinanciering, die immers voor een zeer groot deel gebaseerd was op leningen, was het handelen in staatspapieren van groot belang voor de financiële stabiliteit van het land. Dit belang werd zelfs nog versterkt omdat Gogel als Agent van Financiën maatregelen invoerde die het omwisselen van oude waardepapieren met hoge rente tegen nieuwe uitgiftes met lage rente mogelijk maakte. Weliswaar leverde dit de staat aanzienlijke financiële ruimte op korte termijn op, maar creëerde het ook negatieve effecten in de maatschappelijk geldhoeveelheid waar de handel door geraakt kon worden.

Ingrijpen was noodzakelijk en om dit mogelijk te maken werd een Amortisatiefonds opgericht, hiervoor werden vanaf 1798 aanzienlijk geheime gelden ter beschikking gesteld door het Uitvoerend Bewind.¹¹⁶ Door Gogel en zijn mede agent Goldberg werd hiermee op succesvolle wijze op de kapitaalmarkt gespeculeerd. Opvallend was dat in dit deze situatie Gogel de sturende kracht bleek te zijn en Goldberg de uitvoerende rol invulde.¹¹⁷ In eerdere meer politiek-theoretische situaties waren deze rollen anders en was Goldberg de architect en Gogel de meer pragmatische uitvoerder.

Het belastingstelsel van 1799

Op basis van de in de staatsregeling vastgestelde richtlijnen voor een financiële structuur ontwierp Gogel een eerste versie van zijn belastingstelsel. Artikel 210 van de Staatsregeling van 1798 stipuleerde dat binnen een jaar na de eerste zitting van het Vertegenwoordigend Lichaam een nieuw stelsel van algemene belastingen moest worden voorgelegd. Het plan dat Gogel ontwierp omvatte drie belastingsoorten: een directe belasting op bezit van onroerend goed, een directe belasting op zogenaamde verteringen - het gebruik van luxe, diensten en middelen - en indirecte belastingen zoals accijnzen, erfbelasting, zegelrecht en invoerrechten.¹¹⁸ Dit voorstel werd in juli 1799 bij het Vertegenwoordigend Lichaam ingediend. De financiële commissie hiervan beraadslaagde een jaar over het voorstel. Tijdens deze langdurige beraadslaging werd Gogels plan aan alle kanten aangevallen op zowel de uitgangspunten als de details van de uitwerking.¹¹⁹ Uiteindelijk kwam de financiële commissie met een groot aantal amendementen, waarbij de belasting op onroerend goed het grootste discussiepunt vormde. Zelfs de beide kamers van het Vertegenwoordigend Lichaam konden geen consensus hierover vinden. Dit leidde

¹¹⁶ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 132.

¹¹⁷ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 104.

¹¹⁸ Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 229-230.

¹¹⁹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 107-109.

ertoe dat een eerste zwaar geamendeerde versie toch in 1801 door de Tweede Kamer werd afgewezen. Bij tweede lezing ging de Eerste Kamer akkoord en was de voor verwerping in de Tweede Kamer te verkrijgen hogere meerderheid niet haalbaar. In 1801 werd de geamendeerde versie dan ook aangenomen. De overwinning was echter van korte duur. In hetzelfde jaar vond opnieuw een machtswisseling plaats en Gogel trad af waardoor het plan nooit werd geëffectueerd.

Een nieuw muntwezen

Eveneens in 1799 diende Gogel een plan in voor een nieuw muntwezen. Het vertegenwoordigend lichaam had in datzelfde jaar duidelijk benadrukt dat zoals in de staatsregeling was vastgelegd een nationale munt diende te worden ingevoerd. Het Uitvoerend Bewind diende dan ook een door Gogel ontworpen voorstel in dat uitging van een standaardmunt met een waarde van drie gulden en een reeks van afgeleide munten. Op voorstel van Van Swinden werd dit als decimaal muntstelsel uitgevoerd, waarbij ook de cent voor het eerst als kleinste munt werd geïntroduceerd.¹²⁰ Het voorstel werd door de Eerste Kamer aangenomen, maar sneuvelde tweemaal op de meningsverschillen tussen Eerste en Tweede kamer.¹²¹ Het kwam nooit tot een derde behandeling omdat inmiddels de eerdergenoemde machtswisseling had plaatsgevonden.

Voorstellen voor een nationale beleenbank

Hoewel Gogel zelf betrokken was bij de oprichting van de Amsterdamse Beleenbank en enige tijd commissaris was, was de constructie van de Beleenbank voor hem slecht een gedeeltelijke oplossing. Ook was hij als overtuigd unitariër van mening dat de financiële instellingen als centrale staatsinstellingen dienden te worden vormgegeven. Toen het Vertegenwoordigend Lichaam dan ook besloot de bank onder beheer van het Uitvoerend Bewind te plaatsen, was dit voor Gogel de kans zijn ideeën over een bank naar het voorbeeld van de Engelse centrale bank opnieuw naar voren te brengen. Dit was het plan voor een Nationale Beleen-, Disconto- en Depositobank. Deze bank zou in eerste aanzet voor een periode van 25 jaar worden opgericht.¹²² De bank zou effecten en handelsgoederen in onderpand kunnen nemen en daartegenover direct inwisselbare bankbiljetten uitgeven. Ook dit voorstel van Gogel sneuvelde echter op de conservatieve

¹²⁰ Jean Henri van Swinden was hoogleraar, natuur- en wiskundige en lid van de Nationale Vergadering.

¹²¹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 113.

¹²² Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 224-225.

meerderheid ten opzichte van te grootte financiële veranderingen, die de overhand had in de gezamenlijke volksvertegenwoordiging. De weerstand tegen de invoering van papiergeld en daarmee tegen het loslaten van de intrinsieke waarde van betaalmiddelen was te groot.¹²³ Men koos voor een voorlopige verlenging van de werking van de Provinciale Hollandse Beleenbank waarvan de mogelijkheden en in veler ogen de risico's beperkter waren. In de discussies rond de vorming van een Nationale en dus centrale bankinstelling waren de verschillen in het denken van Gogel, Goldberg en de overige unitariërs enerzijds en de moderaten het meest fundamenteel. Gogel probeerde het vermogen dat was vastgezet in effecten, land, onroerend goed en handelsvoorraden te converteren naar het kasgeld dat de staatskist in hoge mate nodig had. De Bataafse Republiek was immers in haar beginperiode meer dan solvabel, maar kon door een gebrek aan liquide middelen vaak niet aan haar betalingsverplichtingen voldoen. De door Gogel voorgestelde stappen zouden hier zeker verlichting in hebben geboden, maar botsten met de behoefte aan zekerheid die de tegenstanders door reëel bezit meenden te hebben.¹²⁴ In dat kader moeten we ons ook afvragen of de door de Fransen opgelegde druk, die als onredelijk werd ervaren wel onterecht was. Vanuit Frans oogpunt had de republiek voldoende financiële draagkracht om meer bij te dragen. Veel meer was dit dezelfde tegenstelling en was de Franse interpretatie van een niet voldoende meewerkend Nederland in dat licht voor een deel terecht.¹²⁵ Tegelijk is duidelijk dat de plannen van Gogel zulke fundamentele zaken raakten dat deze wellicht een revolutie op zich inhielden en daarmee bij voorbaat tot mislukken gedoemd waren.

De Nationale Konstgalerij

Als Agent van Financiën was Gogel in staat voor operationele zaken een onafhankelijke positie in te nemen voor de zaken die binnen zijn mandaat vielen. Onder deze verantwoordelijkheid viel ook het beheer der domeinen. Deze rol stelde Gogel in staat vorm te geven aan het opzetten van een nationale kunstverzameling. Deze moest er zijns inziens komen om de nieuwe generatie kunstenaars te stimuleren en te laten zien dat de Nederlandse kunst nog steeds van wereldniveau was. Tegelijk wilde Gogel zijn medeburgers weer opvoeden en hun zogenoemde zedelijk niveau verbeteren. In de eerste revolutionaire jaren was helaas al een deel van de kunstverzameling van de voormalige

¹²³ De tegenwaarde van papiergeld zou worden gedekt door de tegoeden en garanties van de staat. Juist deze basis was onzeker.

¹²⁴ Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek*, 192-199.

¹²⁵ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 129, 131, 136-138.

stadhouder verloren gegaan. Stukken waren door de Fransen in beslag genomen, maar ook de leden van de verschillende revolutionaire overheden eigenden zich stukken voor publiek of privégebruik toe.¹²⁶

Gogel spande zich samen met de door hem benoemde beheerder van de collectie, de Amsterdamse makelaar Roos, in om de resterende kunst uit de verschillende stadhouderlijke verblijven weer bij elkaar te brengen. Dit lukte wonderwel en ook het Uitvoerend Bewind werkte mee door op initiatief van Gogel in 1798 Huis Ten Bosch als locatie van de deze nationale verzameling aan te wijzen waarmee het latere Rijksmuseum vorm had gekregen. De collectie groeide gestaag mede doordat besloten werd ook niet stadhouderlijk kunst van nationaal belang aan de collectie toe te voegen. Ook na het aftreden van Gogel en later tijdens de regering van Lodewijk Napoleon bleef de collectie behouden.¹²⁷ Zij groeide zelfs. De Konstgalerij was in staatskundig opzicht misschien niet het meest betekenisvolle initiatief van Gogel, maar het was zeker het meest succesvolle onderdeel van zijn nalatenschap.

Gogels verzet tegen de Staatsregeling van 1801

Het Uitvoerend Bewind legde op 19 mei 1801 een voorstel voor een nieuwe staatsregeling voor aan het Vertegenwoordigend Lichaam. Dit voorstel was echter niet zoals de eerder Staatsregeling door langdurig overleg tot stand gekomen. Op last van Napoleon en geboren uit diens overtuiging dat de Bataafse Republiek niet voldoende medewerking verleende aan de Franse doelen en zeker een onvoldoende financiële bijdrage aan Frankrijks oorlogen leverde, beoogde de nieuwe Staatsregeling een effectiever bestuur.¹²⁸

Samen met Goldberg verzette Gogel zich publiekelijk tegen de nieuwe staatsregeling. In zijn ogen werd zijn werk aan het nieuwe belastingstelsel tenietgedaan. Naar zijn mening zou de nieuwe regeling het land terugbrengen naar de toestand van voor 1795. Hij ging zelfs zover om een uitgebreide kritiek als bijlage van het radicale politiek weekblad '*Heer politieke blixem*' te publiceren waarin hij de financiële paragraaf van de nieuwe Staatsregeling fel bekritiseerde.¹²⁹ Onder Franse druk en met Franse hulp werd de regeling echter toch ingevoerd. Hierbij werden, om de gewenste meerderheid in de

¹²⁶ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 119-120.

¹²⁷ R. Pots, *Staatsvorming en cultuurbeleid in de Bataafs Franse tijd*, in: *Boekmancahier* 7 (1995) afl. 24, 164.

¹²⁸ Mark Edward Hay, 'Batavian allies: the Dutch contribution to financing the Napoleonic wars', *Napoleonica. La Revue* 40 (2021) 32-51, aldaar 44. <https://www.cairn.info/revue-napoleonica-la-revue-2021-2-page-32.htm>.

¹²⁹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 126.

zogenaamde grondvergaderingen te behalen, procedures dusdanig gewijzigd dat bij een tweede stemming alle afwezigen als voorstemmers werden beschouwd zodat een meerderheid geforceerd kon worden.¹³⁰

In de nieuwe regeling werd de functie van Agent van Financiën opgeheven en zag Gogel zijn moeizaam opgebouwde resultaat verloren gaan. De grootste kritiek had hij echter op de gedeeltelijke herfederalisatie van het financieel en economisch beheer en daarmee de mogelijkheid om een deel van de belastingheffing op gewestelijk niveau uit te voeren mits deze niet strijdig was met centrale wetgeving.¹³¹ Een benadering die dan ook principieel niet verenigen was met het gedachtegoed van de unitariërs. In zijn boosheid ging hij zelfs zover dat hij weigerde de autoriteit van de nieuwe voorzitter van het Uitvoerend Bewind te erkennen. Hoewel het nieuwe Uitvoerende Bewind een poging deed Gogel op grond van zijn expertise en zijn statuut in de financiële kringen aan zich verbonden te houden, wilde Gogel op geen enkele wijze verbonden zijn met een in zijn ogen fundamenteel onjuist bestel.

Een rol bij geheime financiële transacties

Omdat de financiële situatie ook na 1801 nijpend bleef, trachtte het Staatsbewind in te grijpen, maar deed dit met de oude middelen van vrijwillige leningen aan de staat, hierbij werd echter gekozen voor een dusdanig hoog rentepercentage en daarmee een hoge opbrengst voor de financiers, dat de lening zwaar werd overtekend. Dit leidde tot ongekende gevolgen waaronder een grootte geldschaarste en een hoge druk op de koers van de uitgegeven wissels. Als oplossing greep het bewind terug op de geheime financiële operaties zoals die eerder door Gogel als Agent waren uitgevoerd waarbij men door handelen op de kapitaalmarkt trachtte de negatieve effecten van de maatregelen te beperken. Opnieuw werd Gogel gevraagd deze transacties uit te voeren.

Uiteindelijk was Gogel betrokken bij een tiental operaties waarbij gebruik gemaakt werd van de mortificatie en disconto fondsen, de Beleenbank, een separaat aankoopfonds voor de zogenaamde recepissen, de aankoop van loten en faveurbiljetten door intekening op de staatslening van 1803, de belening van staatseffecten en de verkoop van schuldbrieven. Wel werd nu zowel in Amsterdam waar Gogel acteerde als in Rotterdam gehandeld, waar dit voor een beperkter deel bij de gebroeders Havelaar werd ondergebracht.¹³² Beiden verrichtten hun acties belangeloos vanuit een maatschappelijk

¹³⁰ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 125.

¹³¹ Ibidem, 125-128; Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 314.

¹³² De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 133.

verantwoordelijkheidsgevoel. Daarin waren zij succesvol. De interventies werden met een positief saldo voor de staatskas afgesloten, waarbij in Amsterdam een batig saldo van tachtigduizend gulden in de staatskas terugstroomde. Als dank kregen de betrokkenen waardevolle geschenken- in Gogels geval een uitgebreid zilveren tafelservies.

Een gematigde machtswisseling uit onvrede

Ook na de onder Franse druk plaatsgevonden omwenteling van 1801 was het voor velen, waaronder uiteindelijk ook Napoleon, die inmiddels tot keizer gekroond was, duidelijk dat het bestuur in de Bataafse Republiek niet goed functioneerde. Intern was er onvrede en stagneerde de economie, voor de Fransen gaf de Republiek te weinig steun aan bijvoorbeeld het continentale stelsel en militaire campagnes. Men toonde zich onvoldoende de bondgenoot die Frankrijk wilde hebben. De voorgenomen afkoop van aanspraken van het huis van Oranje, hoezeer hier ook sprake was van Franse corruptie en bemoeienis, was voor Napoleon aanleiding tot nieuwe veranderingen. De gedeelde revolutionaire inzichten maakten plaats voor een optimalisatie van de bijdrage van Nederland aan het Franse keizerrijk. In de herfst van 1804 ontbood de keizer Schimmelpenninck in Keulen en voerde met hem uitgebreid gesprekken over noodzaak en vorm van een nieuw staatsbestel.¹³³ Ook suggereerde Napoleon in deze gesprekken dat Schimmelpenninck aan het hoofd kon staan van dit nieuwe staatsbestel waarin sprake moest zijn van eenhoofdig bestuur. Op last van de keizer verkende Schimmelpenninck de politieke mogelijkheden voor een dergelijk gewenst nieuw staatsbestel en daadkrachtiger bestuur. Hierin speelden de staatsfinanciën een grote rol en werd uitgebreid met Gogel gesproken, mede omdat Schimmelpenninck in een nieuw bestel weer een rol voor Gogel zag weggelegd.¹³⁴ Aangaande financiële kwesties liet Schimmelpenninck, die met name twijfelde over de noodzaak van centrale belastingen, zich uitgebreid adviseren door Gogel, Goldberg en Van de Kastele, bijgestaan door Canneman, alsmede door de zittende thesaurier-generaal, De Vos van Steenwijk.¹³⁵ Gogel stelde zich in deze gesprekken zeer kritisch op. Niet alleen had hij moeite met een eenhoofdige leiding, maar stelde de invoering van een algemeen belastingstelsel als absolute voorwaarde voor zijn betrokkenheid. Op basis van zijn contacten met Marmont, op dat moment de uitvoerder

¹³³ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 193.

¹³⁴ Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 401-403.

¹³⁵ Pieter Leonard van de Kastele (1748-1810) was Leids jurist, een van de leidende patriotten, in 1795 en 1796 enige tijd voorzitter van de Nationale Vergadering en vervolgens lid van het Vertegenwoordigend Lichaam. Daarbij nam hij zitting in meerdere grondwetscommissies.

van de plannen van de keizer, trachtte hij buiten Schimmelpenninck om alternatieve voorstellen voor een staatsinrichting onder de aandacht te brengen.¹³⁶ Hierin toonde hij door zijn inhoudelijke koppigheid te weinig besef van de heersende politieke windrichting. Door zijn vriend Canneman werd hij er dan ook op gewezen dat hij zich te halsstarrig opstelde en zijn kansen zou verspelen. Dit laatste omdat ook Gogels vriend Goldberg voor dezelfde functie genoemd werd. De contacten van Schimmelpenninck met Canneman, die met grotere politiek vaardigheid een coalitie voor de ideeën van Gogel wist te vormen, brachten uitkomst. Hoewel Canneman nog aanzienlijke druk op zijn vriend moest uitoefenen kwamen Gogel en Schimmelpenninck uiteindelijk in maart 1805 na drie lange dagen overleg tot elkaar. Men bepaalde, dat na een overgangperiode waarin nog driemaal op de oude wijze belasting zou worden geheven, vanaf uiterlijk 1 januari 1806 een systeem van algemene belastingen zou worden ingevoerd.

In mei 1805 werd de nieuwe staatsregeling van kracht, waarmee een bestuur werd geïntroduceerd waarin, naast Schimmelpenninck als Raadpensionaris, sprake was van een negen leden tellende Staatsraad en een Wetgevend Lichaam van negentien leden.¹³⁷ Gogel kon aan de slag en creëerde met zijn oude medestanders zoals De Bordes en vooral Canneman die nu in de rol van secretaris de belangrijkste persoon werd, een effectieve top op zijn ministerie. Daarnaast slaagde hij erin de centrale rol voor het heffen van belastingen weer volledig bij zijn departement te beleggen, zodat de heffing van accijnzen en invoerrechten onder zijn controle kwam. Op praktische wijze realiseerde hij zo de door hem gewenst centralisatie van het financieel beheer van de gehele Republiek en een structuur die als voorbeeld diende voor het latere Nederland.

Het nieuwe belastingstelsel

Zoals in de besprekingen tussen Gogel en Schimmelpenninck was afgesproken werd het nieuwe belastingstelsel voortvarend aangepakt. Gogel en Schimmelpenninck dienden een nieuw voorstel in dat vanzelfsprekend uitging van Gogels eerdere voorstel.¹³⁸ Wel had Gogel geleerd van de weerstand en hoewel het voorstel gebaseerd was op dezelfde uitgangspunten, had het ook een socialer karakter en leken de maatregelen minder

¹³⁶ Generaal Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont (1774-1852) was opperbevelhebber van het Franse leger in de Bataafse Republiek.

¹³⁷ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 147-148.

¹³⁸ Jérôme Alexandre, Silem, *De politieke en staathuishoudkundige werkzaamheid van Isaac Jan Alexander Gogel (Proefschrift Hoogeschool te Leiden, Leiden 1864)*, 208-224.

hard.¹³⁹ Verschillende accijnzen werden afgeschaft, maar een klein aantal, waaronder die op sterke drank en brood, bleef omdat deze accijnzen een te groot deel van de inkomsten beïnvloedden. Deze keer werd het voorstel aangenomen en trad de wet formeel begin 1806 in werking. Doordat de wet nog in verschillende regelingen vastgelegd moest worden duurde de effectieve invoering tot 1807. Om de nieuwe belastingheffing uit te voeren werd een reorganisatie uitgevoerd zodat belastinginning, inspectie en rechtspraak weer centrale functies werden. Mede door de hulp en inzet van Gogels ambtgenoot van Binnenlandse zaken, Hendrik van Stralen, kwam deze reorganisatie snel en relatief probleemloos tot stand.¹⁴⁰

Of het belastingstelsel voldeed, hing nu van twee zaken af: de opbrengsten en de acceptatie. Dit laatste verliep zeker niet zonder slag of stoot, maar het nieuwe bestuur liet zien krachtadiger te kunnen optreden en dwong mede door dreiging met militair ingrijpen de provinciale departementen tot aanvaarding van en steun voor het nieuwe stelsel. Tegelijk had men oog voor die gevallen waarin de uitkomsten van het stelsel zeer onrechtvaardig waren en werden details aangepast. De taxaties op onroerend goed bleven echter lange tijd een discussie en zekere een punt van ergernis voor Gogel. Tegelijk was het stelsel financieel een succes en werd in de eerste jaren na de invoering het tot doel gestelde bedrag van 49 miljoen gulden bijna gehaald. Na een gevecht van meer dan acht jaar was Gogel er eindelijk in geslaagd de inkomsten van de staat structureel op niveau te brengen.¹⁴¹

Het opheffen van de gilden

Toen de revolutie in 1795 uitbrak kende de Republiek nog een uitgebreid gildesysteem. De stedelijk georganiseerde gilden bezaten het monopolie op de uitoefening van vele beroepen, maar ook op de levering van goederen. Dit systeem benadeelde in de ogen van de revolutionairen grote delen van de bevolking en was een beperking van de vrijheid die iedere burger diende te hebben. In de Staatsregeling van 1798 waren in artikel 53 dan ook bepalingen opgenomen die gericht waren op het afschaffen van gilden en andere vormen van corporatisme. Het Uitvoerend Bewind trachtte deze afschaffing voortvarend uit te voeren door al in 1798 dit artikel 53 onmiddellijk in werking te stellen. De uitvoering liep echter anders. Door de verknoping van belangen van de gilden en de stadsbesturen werd de uitvoering tegenwerkt en het Bewind slaagde er niet in de verandering af te dwingen.

¹³⁹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 149.

¹⁴⁰ Ibidem 149; Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 208.

¹⁴¹ Pfeil, *Tot redding van het vaderland*, 465-467

Voor Gogel was dit een doorn in het oog, maar hij was tegelijk voldoende realist om te beseffen dat er om tot opheffing van de gilden te komen een andere structuur nodig was. Als eerste stap hierin diende hij in 1805 de Patentwet in en deze werd in datzelfde jaar aangenomen door het Wetgevend lichaam. De wet stelde iedere bezitter van een patent, dat door een gemeentebestuur werd afgegeven, in staat overal in de Republiek zijn beroep uit te oefenen. Hiermee werd de lokale monopolie positie van de gilden doorbroken. Tegelijk liet het de gemeenten toe op basis van het patent lokale belastingen te heffen, waarmee hun voornaamste bezwaar tegen het opheffen van de gilden, het verlies van gemeentelijk inkomsten, werd gecompenseerd. Gogel bereidde ook een wet op de corporaties voor, maar voordat deze aan het Wetgevend Lichaam kon worden voorgelegd pakten donkere wolken zich samen boven de Raadpensionaris. Napoleon greep opnieuw in en Gogels voorstel werd niet meer ingediend.

Financieel beheer onder de monarchie

Toen in 1806 de keizer via admiraal Carel Hendrik Verhuell liet weten dat het bewind in Nederland opnieuw moest veranderen en dat zijn broer als koning Nederland moest gaan leiden, was de weerstand in het Bewind groot en besloot men een commissie naar Parijs te sturen om Napoleon op andere gedachten te brengen.¹⁴² Een commissie waaraan Gogel – tegen de zin van Verhuell – als vertegenwoordiger door Schimmelpenninck werd toegevoegd.

Al snel merkten de commissieleden dat de monarchie doorgezet zou worden. Het was of een Bonaparte als koning accepteren of geannexeerd worden. Met de nieuwe koning werd daarom al in Parijs onder anderen door Gogel gesproken. Lodewijk Napoleon besepte in de gesprekken al snel dat het pessimistische beeld dat Gogel presenteerde reëel was en dat de financiële situatie niet rooskleurig was. Hij had een persoon als Gogel als financiële autoriteit nodig. In de gesprekken die zij voerden stelde Gogel zich minder halsstarrig op dan in eerdere situaties die zijn positie betroffen en de twee vonden elkaar meer dan verwacht.¹⁴³ Wellicht speelde voor Gogel de overweging mee dat het schikken in de monarchie de enige mogelijkheid was zijn gestelde doelen op financieel gebied te realiseren. Tegelijk leek Gogel ook echt begrip te hebben voor de moeilijke positie van de nieuwe en onervaren vorst.

¹⁴² Carel Hendrik Verhuell (1764–1845) was een Nederlandse en later Franse admiraal en overtuigd aanhanger en vertrouweling van Napoleon.

¹⁴³ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 160.

Na het aantreden van de nieuwe koning zette men zich opnieuw voortvarend aan het inrichten van de staatsfinanciën en het realiseren van een sluitende staatbegroting. Dit laatste bleek al snel een utopie. Niet alleen was de koning te optimistisch over de inkomsten, maar met het uitbreken van de vierde coalitieoorlog stegen de militaire uitgaven direct en was een begrotingsevenwicht niet meer haalbaar. Om de staatsinkomsten op peil te houden zocht men dan ook naar alternatieven inkomstenbronnen. Gogel stelde voor een belasting op renten in te voeren en ook kwam rentereductie ter sprake, maar na uitgebreide discussie werd tot verhoging van bepaalde accijnzen, haardgeld en successierechten besloten. De uitgaven werden echter geenszins gedekt.¹⁴⁴

De koning werd regelmatig geplaagd door depressies en trok zich dan terug om te kuren. Gogel voelde zich in deze periodes stuurloos maar was vol dadendrang en bombardeerde gedurende de eerste van deze periodes, in 1806, de koning met correspondentie. Door dit gedeeltelijke onbegrip van Gogel voor de spagaat van de koning tussen keizer en onderdanen, ontstond een groter wordende verwijdering tussen hen beiden. Naarmate de koning meer onder druk kwam had deze minder begrip voor de starheid van Gogel en juist meer behoefte aan nieuwe ideeën en een meer flexibele benadering van de problemen waar hij voor stond. De groter wordende afstand leidde in 1807 daarmee tot het reduceren van Gogels bevoegdheden. Het beheer van de schatkist en de amortisatiekas werden hem ontnomen en ondergebracht bij Robert Voûte.¹⁴⁵ Vermoedelijk speelde de discussie rondom het sluitend krijgen van de begroting hierin een grote rol omdat het uitschrijven van de staatsleningen hiermee ook de verantwoordelijkheid van Voûte werd en de koning zelfstandiger kon handelen.¹⁴⁶ Door zijn weerstand was Gogel buitenspel geplaatst.

In deze periode hield Gogel zich nog wel intensief bezig met het realiseren van een nationale munt. Oorspronkelijk wilde men per januari 1807 alle bestaande Munten in een achttal steden sluiten en het munten in Utrecht concentreren. Dit stuitte zoals gebruikelijk op weerstaand, maar uiteindelijk werden in 1808 de eerste gouden munten van het Koninkrijk Holland uitgegeven. De wet op de corporaties vormde een ander voor Gogel

¹⁴⁴ Pfeil, *Tot redding van het vaderland* 480; Ydema, O.I.M., 'Op zoek naar draagkracht. Belastingen vóór, tijdens en na de tijd van Lodewijk Napoleon' in: J. Hallebeek en A.J.B. Sirks ed., *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)* (Hilversum 2006), 118,119.

¹⁴⁵ Robert Voûte (1747-1823) was directeur van de Schatkist onder Lodewijk Napoleon en tijdens de inlijving bij Frankrijk.

¹⁴⁶ W. Fritschy, 'Gogels "Compte rendu au Roi" en de staatsfinanciën in het koninkrijk van Lodewijk Bonaparte', *De Negentiende Eeuw* 30 (2006) afl. 3-4, 212-213.

belangrijk dossier. In 1807 werd dit opnieuw in de Staatsraad besproken. Ondanks Gogels stellige overtuiging en bijna emotionele stellingname werd niet zijn volledige voorstel gevolgd, maar ging men uit van een door een commissie van de staatsraad opgesteld gematigder rapport.¹⁴⁷ Toch bleven veel van de voorstellen gehandhaafd. De naam gilde en de meesterproef werden afgeschaft en voor beroepsuitoefening was geen stadsburgerschap meer vereist. In 1807 realiseerde Gogel ook het centrale kadaster en daarmee verbonden een uniforme rekenmethode voor de bepaling van de verponding, de belasting van onroerende zaken.

Hoewel Gogel in technische zin succes boekte in deze periode verloor hij toch steeds meer aan macht en invloed. Doordat vanaf 1806 het Algemene Stelsel van Belastingen in werking was getreden en steeds verder werd ingevoerd, groeide de weerstand tegen zijn beleid in het land en daarmee als gevolg ook bij de koning verder. In een notitie van de koning werd gesteld dat hij weliswaar een harde werker was en veel kennis bezat, maar dat hij zich door financieel egoïsme liet leiden en niet die kennis bezat die hem een echte minister maakte. Dat de zuinigheid van Gogel soms botste met de koninklijke waardigheid en het bijbehorende uitgaven patroon droeg zeker niet bij aan de beeldvorming. Toch volharde Gogel in zijn werkzaamheden en op 7 maart 1808 bood hij de koning vol trots een werkstuk aan, de *Compte général du trésor public pour l'an 1806*.¹⁴⁸ Voor het eerst waren de staatsfinanciën dankzij een totale jaarrekening inzichtelijk gemaakt. Zoals Fritschy in haar artikel over dit onderwerp stelt, kan dit werk van Gogel gezien worden als het sluitstuk van het financiële unificatieproces. Dat de tijden veranderd waren bleek uit het bijna onopgemerkt blijven van dit werkstuk van Gogel. Enkele decennia eerder was de financiële unificatie van het land een belangrijk twistpunt en één van de onderwerpen in de strijd van de verschillende revolutionaire facties. Nu een totaaloverzicht bereikt was, was dit meer een gegeven dan een mijlpaal.

De verder groeiende kloof tussen Lodewijk Napoleon en zijn Minister van Financiën stond vooral in het licht van de oplossingen voor het begrotingstekort. Waar Gogel bijna volledig vanuit de feiten redenerend het standpunt innam dat structurele maatregelen de oplossing moesten bieden, stuurde de koning onder Franse druk op maatregelen die op korte termijn een oplossing moesten brengen en een hogere bijdrage aan de oorlogsinspanning mogelijk maakten. Hierbij zocht hij naar maatregelen die niet te confronterend dienden te zijn om de maatschappelijke samenhang en het draagvlak voor

¹⁴⁷ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 172.

¹⁴⁸ Fritschy, 'Gogels "Compte rendu au Roi" en de staatsfinanciën in het koninkrijk van Lodewijk Bonaparte', 201.

zijn koningschap in stand te houden. Hij liet zich daarbij van vele kanten adviseren, waardoor maatregelen een sterk ad-hoc karakter hadden en het door Gogel gewenste structurele karakter misten.¹⁴⁹ Doordat de koning ook regelmatig van mening veranderde werd het beleid als minder consistent en wispelturig ervaren. Dat dit weer leidde tot verzet van Gogel tegen de door de koning voorgestelde maatregelen en daarmee tot het afbrokkelen van Gogels positie lag voor de hand. Onderwerpen die hierin een rol speelden waren de invoering van het Continentale stelsel, de douaneheffingen, de verschillende bezuinigingscommissies, het beheer van de domeinen (en daarmee de Konstgalerij) en de bezuinigingen op het ambtelijke apparaat. Toen dit laatste ook Gogels eigen departement raakte en de koning steeds meer op autoritaire wijze tegen hem optrad, was de breuk compleet. De koning deed nog een poging Gogel te behouden, maar na een uitgebreide briefwisseling waarin Gogel op verzoek van de koning zijn grieven uitlette, verleende de koning hem in 1809 ontslag.

Intendant van Financiën en Frans staatsraad

Op 9 juli 1810 tekende Napoleon het inlijvingsdecreet van de Republiek bij Frankrijk. Dit korte decreet betekende nog niet een definitieve regeling van de voorwaarden waarop het voormalige Koninkrijk Holland onderdeel zou moeten gaan uitmaken van het Franse keizerrijk. Voorlopige bleef alles hetzelfde, met uitzondering het besluit om het Continentaal Stelsel en de tiërcering direct in te voeren.¹⁵⁰ Verder droeg keizer Napoleon het Wetgevend Lichaam van Holland op een commissie naar Parijs te sturen met als doel het regelen van de publieke en gemeentelijke schulden en het voorbereiden van de praktische inlijving. Ook vroeg hij diezelfde dag zijn vertrouweling Charles-François Lebrun naar Amsterdam te gaan waar deze op 14 juli arriveerde. Lebrun werd aanvankelijk aangesteld als luitenant-generaal met als taak het begeleiden van de inlijving die op 1 januari 1811 een feit diende te zijn. Al snel ontving Lebrun separaat instructies van Napoleon om de oud-Minister van Financiën Gogel naar Parijs te sturen om deze toe te voegen aan de Nederlandse delegatie.

Blijkbaar maakte Gogel een positieve indruk op de keizer want deze benoemde hem tot *'Conseil d'Etat'*, Staatsraad in de sectie financiën, hoewel Gogel zoals gebruikelijk zijn twijfels had stemde hij toe. In de maanden hierna werd hij door de keizer betrokken bij het opstellen van de decreten rondom de inlijving. Hij diende leiding te geven aan het

¹⁴⁹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 178-181

¹⁵⁰ M.J. van der Burg, *Napoleonic Governance in the Netherlands and Northwest Germany. Conquest, Incorporation, and Integration* (Londen 2021) 55-56.

op de financiën gerichte deel van de *Conseil pour les affaires d'Hollande*.¹⁵¹ In deze commissie werden de maatregelen voorbereid die de financiële systemen van beide landen op één lijn moesten brengen en dit omvatte vanzelfsprekend vraagstukken met betrekking tot het onder controle brengen van de staatsschuld, de verschillen in de belastingsystemen en in relatie tot het Continentale stelsel de bepaling van invoerrechten en accijnzen. Aangezien de Nederlanders geruime tijd in Parijs aanwezig waren kon de Franse regering een selectie maken van potentiële toekomstige hoge bestuurders in de Hollandse departementen.¹⁵²

Zoals gezegd waren verscheidene Franse financiële maatregelen snel van kracht verklaard in het voormalige koninkrijk, waaronder een zware belasting op koloniale waren. Het regende klachten over deze maatregelen bij alle betrokkenen waaronder luitenant-generaal Lebrun en commissielid Gogel, die het als zijn taak zag de klachten te verwerken in een pleidooi aan de Franse minister Gaudin. Deze deed weliswaar moeite de maatregelen gedeeltelijk te verzachten, maar het leverde weinig op.¹⁵³ Aangetekend dient te worden dat de maatregel wel de gewenste vijftig miljoen gulden voor de Franse schatkist opleverde. Door zijn werkzaamheden in de 'Conseil' werd ook besloten Gogel onder Lebrun eveneens per 30 oktober 1810 tot intendant generaal voor financiën en de publieke schatkist te benoemen, waarmee hij in de praktijk gelijklopende verantwoordelijkheden droeg als in zijn functie als Agent en minister, maar dit nu wel onder Frans gezag diende te doen.

In 1811 werd vervolgens het gouvernement-generaal gevormd met Lebrun als gouverneur-generaal met twee intendanten, baron d'Alphonse voor Binnenlandse Zaken en Gogel voor Financiën.¹⁵⁴

Door de annexatie diende het Franse belastingsysteem, zoals in het inlijvingsdecreet vastgelegd, ook in Nederlandse departementen te worden ingevoerd en verbonden hieraan diende ook de Franse maatregel voor vermindering van de staatsschuld, de tiërcering, snel te worden ingevoerd.¹⁵⁵ Gogel was altijd tegen deze maatregel geweest en had getracht door zijn eigen belastingsysteem een hogere opbrengst te geven de invoering

¹⁵¹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 190.

¹⁵² Van der Burg, *Napoleonic Governance in the Netherlands and Northwest Germany*, 59-60.

¹⁵³ Martin-Michel-Charles Gaudin (1756-1841), Hertog van Gaete was van 1799 tot 1814 minister van financiën onder Napoleon.

¹⁵⁴ J. Roelevink J, *Onderzoeksgids bestuur en administratie van de Bataafs Franse tijd 1795-1813* (Den Haag 2012); Van der Burg, *Napoleonic Governance in the Netherlands and Northwest Germany*, 76-77.

¹⁵⁵ A. Houwink, 'Een halve eeuw Nederlandsche staatsschuld 1798-1848', *De Economist* 90 (1941), 588.

te voorkomen. Hoewel er in 1804 onrust ontstond rondom een vermeende uitspraak van Gogel dat deze een 'reductie van interessen' overwoog.¹⁵⁶ In 1810 moest ook Gogel overstag gaan en werkte hij aan de invoering mee, maar hij probeerde nog wel tevergeefs de scherpe kanten van de maatregel te beperken.¹⁵⁷ De tiërcering zou bepalen dat de rente op de staatsschuld tot een derde werd teruggebracht. In de praktijk betekende dit dat er met het Franse belastingsysteem, ondanks een lagere financiële druk op de bevolking, door de lagere rentebetalingen toch een voldoende opbrengst zou overblijven om een klein deel van de staatsschuld af te lossen.

Rondom de invoering van de gelijkschakeling betoogde Gogel met slechts beperkt succes dat er, of een directe invoering van het Franse belastingsysteem met een eveneens directe integratie van de Nederlandse staatsschuld met de Franse schuld nodig was, of een geleidelijk invoering waarbij de belastingdruk eerst verlaagd moest worden en de tiërcering niet moest worden doorgevoerd voor het deel van de staatsschuld dat niet in het Franse Grootboek zou zijn opgenomen. Gogel slaagde er niet in de tiërcering uit te stellen en deze werd 1810 ingevoerd. Het gehele Franse systeem zou uiteindelijk op 1 januari 1813 in werking treden.¹⁵⁸ Enige gehechtheid aan Gogels eigen structuur heeft hier ongetwijfeld een rol gespeeld. In de twee opvolgende jaren worstelde Gogel vaak met de Franse bemoeienis, maar behield zijn positie waarin hij gedreven door beroepstrots zijn functie zo goed mogelijk uitvoerde.¹⁵⁹

Gedurende 1813 brokkelde door de nederlagen van Napoleon de Franse macht af en op 20 november van dat jaar nam van Hogendorp met zijn proclamatie het initiatief. Twee dagen later ontving Gogel een ook op 20 november mede door Canneman opgestelde brief waarin Gogel werd gevraagd om namens het nieuwe Oranje bewind de financiën onder zijn hoede te nemen.¹⁶⁰ Voor Gogel was dit een brug te ver en hij weigerde, ondanks de pogingen van zijn vriend Canneman, de positie. Canneman accepteerde de positie wel en hier mee kwam ook een einde aan een langdurige vriendschap.

¹⁵⁶ J. Postma, 'De tiërcering van 1810: voorgeschiedenis, besluitvorming en nasleep' in: H. Boels ed., *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk 1600-1850* (Hilversum 2012) 162-188, aldaar 174.

¹⁵⁷ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 282.

¹⁵⁸ Van Zanden, Riel en Cressie, *The strictures of inheritance*, 68; De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 192.

¹⁵⁹ Ydema, O., 'Het Algemeen Stelsel van 1805 en de invoering van Franse belastingen in Holland', *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 13 (2011) afl. 2, 107-142.

¹⁶⁰ De Vles *Alexander Gogel (1765-1821)*, 206-207.

Stabiele bouwwerken?

In de beschreven achttien jaar dat Gogel een rol speelde in het bestuur van de Bataafse Republiek, het Gemenebest, het Koninkrijk Holland en het Keizerrijk heeft hij altijd gewerkt aan een stabiele inrichting van de staat en haar financiën. Zeker voor het tijdvak waarin de gebeurtenissen zich afspeelden was Gogel een specialist, die niet vanuit studie redeneerde maar vanuit zijn beroepspraktijk en de tijdens zijn leertraject opgedane kennis. Een deel van zijn inzichten was daarom ook gebaseerd op praktische en in de handel gebruikelijke principes. Controleerbaarheid en een zuivere boekhouding op alle niveaus waren voor hem van belang. De systemen die hij bedacht kenden dan ook allemaal een op de uitvoering gericht component – wellicht in zo'n mate dat de uitvoering soms belangrijker leek dan het te behalen doel. Gogel streefde naar financieel perfecte systemen, maar verkleinde hierdoor zijn mogelijkheden tot het sluiten van compromissen. Voldoende draagvlak verkrijgen was een constante uitdaging. Doel en middel liepen door zijn koppigheid door elkaar. Voor zijn grote hervormingsprojecten, het belastingstelsel en de corporatiewetgeving, waren het dan ook niet de originele ontwerpen van Gogel die uiteindelijk werden geaccepteerd, maar veel meer bijgestelde versies met mogelijk meer begrip voor een groter beeld en oog voor alle belangen. Na enige gewenning werden deze pas aangenomen. In het Rijksmuseum, delen van het belastingstelsel en het muntwezen is Gogels invloed nog steeds te herkennen. Dat hij volledig stabiele bouwwerken achterliet valt toch te betwijfelen. We moeten Gogel hierin zien als iemand waarvoor de perfectie van zijn scheppingen het belangrijkste was, of zoals Lodewijk Napoleon opmerkte: *'Gogel, oubliant q'il n'y a rien de parfait dans ce monde, ne voulait pas revenir de l'idee que tout est parfait dans ce systeme de finance dont il est l'auteur'*.¹⁶¹

¹⁶¹ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 183.

4 Gogels overtuigingen en correspondentie

Een overtuigd patriot

Met de patriottenopstand van 1787 en de daaropvolgende Oranjerestauroatie startte een periode van grote politieke veranderingen in de Republiek die in verschillende fasen een modernisering van het staatsbestel veroorzaakten die tot ver na 1813 doorwerkten. Gogel was vanaf 1792, maar waarschijnlijk als geïnteresseerde al eerder, actief betrokken bij deze veranderingen. Niet alleen veranderde echter het politiek en maatschappelijk bestel, ook Gogels rol, zijn stellingnames en wellicht ook zijn overtuigingen veranderden mee met de ontwikkelingen. Als jongeling was Gogel een actief revolutionair en betrokken bij revolutionaire genootschappen en wapenleveringen. Wel moeten we ons hierbij blijven realiseren dat de patriottenbeweging heel sterk steunde op de middenklasse waar Gogel uit voortkwam.

Belangrijke thema's waren het streven naar nationale eenheid en daarmee het wegnemen van interne handelsbeperkingen dat hem vanuit zijn koopmansachtergrond na aan het hart lag, een meer evenredige verdeling van welvaart over de bevolking en het moderniseren van een bouwvallig staatsbestel. Het ideologisch omarmen van het idee van de eenheidsstaat was een verandering ten opzichte van de doelstellingen van de patriottenbeweging van 1787 en ook een belangrijke stap, zoals Niek van Sas karakteriseerde, in de ontwikkeling van republicanisme naar liberalisme.¹⁶²

Gogel werd al snel een prominente deelnemer en fungeerde als revolutionair gezant in de eerste contacten met de Franse bevrijdingslegers – een periode van zijn leven waarin hij zeker sterk radicaal was te noemen. Zijn bekritiseerde uitspraken over het toepassen van de guillotine pasten hier dan ook zeker in.¹⁶³

Gogels rol in Amsterdam tijdens de omwenteling liet hem opnieuw als ware revolutionair zien. In deze periode is hij als redacteur van de 'De Democraten' een belangrijke politiek theoreticus en actief in de toenmalige volks sociëteiten.¹⁶⁴ Toch moest hij eerst als commissaris bij de Beleenbank en later bij het ontwerp van de eerste Staatsregeling al snel ontdekken dat de praktijk van de revolutie weerbarstiger was.

¹⁶² N.C.F. van Sas, 'De Republiek voorbij, Over de transitie van republicanisme naar liberalisme' in: F. Grijzenhout, W. Velema en N. van Sas ed., *Het Bataafse experiment, politiek en cultuur rond 1800* (Amsterdam 2013) 65-100, aldaar 65.

¹⁶³ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 33.

¹⁶⁴ *De Democraten* was een politiek weekblad dat tussen eind juni 1796 en medio februari 1798 verscheen. Gogel was samen met Ockerse de drijvende kracht achter dit tijdschrift.

Geleidelijk verschoof zijn gedrevenheid van ideologische stellingen naar het praktisch realiseren van kleinere verbeteringen, waarbij hij regelmatig moest erkennen dat wat hij als systeemdenker als reëel veranderingen voorstelde voor velen te grote stappen waren en op emotionele weerstand stuitten. In de opvolgende jaren werd Gogel steeds sterker de vakspecialist die trachtte zijn overtuigingen, die steeds minder republikeins en steeds meer liberaal leken, in financiële maatregelen te realiseren en toonde hij zich veel meer de koopman dan de ideologisch gemotiveerde revolutionair.¹⁶⁵

In de rollen die hij op zich neemt zien we dan ook steeds een moeizame afweging tussen concessies aan zijn idealen en het behouden van de mogelijkheid om een deel van de idealen te verwezenlijken. Ook zien we dat hij zich steeds meer op het afronden van wat hij als zijn opgave zag richtte. Waar zijn plannen eerst het realiseren van zijn idealen behelzen vormden deze later een doel op zich. Juist in de periodes dat hij zich conformeerde aan een regime waarin hij concessies moest doen was hij in staat de grootste stappen te maken in de uitvoering van plannen. In dat opzicht is zijn steun voor de keizerlijke maatregelen, die immers haaks stond op zijn republikeinse idealen, te verklaren. Tot slot mogen we niet vergeten dat Gogel als koopman altijd een afweging diende te maken tussen zijn ideologisch standpunten en zijn eigen positie en welstand. Hij was immers een bekwaam financier, maar het lukte hem niet om daarnaast ook nog als zakenman meer dan bescheiden succes te boeken.¹⁶⁶ Als jonge man lag de balans bij hem waarschijnlijk meer aan de revolutionaire zijde naar mate hij ouder werd telden welstand en positie steeds meer mee.

De inhoud van de brievenverzameling

Door zijn verschillende functies zijn er voldoende bestuurlijke documenten van de hand van Gogel beschikbaar, zoals uit de correspondentie met koning Lodewijk Napoleon. Deze geven echter alleen een beeld van zijn bestuurlijke activiteiten en stellingnames. De enige egodocumenten die van hem bekend zijn worden gevormd door de correspondentie met zijn leerling, collega en vriend Canneman.

Gogel en Canneman leerden elkaar kennen tijdens hun beider betrokkenheid bij de volkssociëteiten en door hun werk bij de Beleenbank. Door hun gedeelde idealen en gedeeld financiële en koopmansachtergrond ontstond een langdurige vriendschap en

¹⁶⁵ Deze geleidelijke verandering is duidelijk te zien in zijn afweging van de aanvaarding van posities onder Schimmelpenninck en als minister van Lodewijk Napoleon. Hierbij accepteerde Gogel een positie die niet rijmt met zijn revolutionaire standpunten om zijn praktische werk te kunnen afronden.

¹⁶⁶ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 236.

samenwerking. Canneman was tussen 1798 en 1811 als hoge ambtenaar werkzaam binnen het Agentschap voor Financiën en het latere ministerie. Uiteindelijk klom hij na de revolutionaire en Franse periode op tot de hoogste rang. Canneman geboren in 1777 was twaalf jaar jonger dan Gogel en kan behalve als vriend ook in zowel politiek en financieel opzicht als Gogels leerling gezien worden. Canneman was voor Gogel dan ook een voor de hand liggende keuze om in 1798 als medewerker en rechterhand te betrekken in het opzetten van het Agentschap van Financiën. Beiden verhuisden hiervoor naar Den Haag. In de latere jaren zagen zij elkaar zeker niet meer dagelijks maar onderhielden een frequente briefwisseling waarin zij door hun vriendschap en gedeelde idealen hun meningen open uitten en ook een inhoudelijk en moreel oordeel over de personen waar zijn zowel privé als in het politiek bedrijf mee te maken hadden. Een beperkt aantal brieven in de verzameling vormt een uitzondering omdat deze de correspondentie betreffen tussen A.C. de Lanoy, de zakelijke plaatsvervanger van Gogel op dat moment, en Canneman tijdens onder andere de afwezigheid van Gogel in juni 1802.¹⁶⁷ Gogel en Canneman waren in zekere mate complementair in karakter. Gogel was overtuigd van zijn gelijk, emotioneel, koppig en soms onberekenbaar; Canneman was veel pragmatischer en hield zich meer met details bezig.

Hun correspondentie bevindt zich in het Nationaal Archief en in het familiearchief Canneman. De brieven zijn in het kader van haar onderzoek naar Elias Canneman door Mieke van Leeuwen-Canneman getranscribeerd en uitgegeven.¹⁶⁸ De briefwisseling start in 1801 en wordt meestal ingedeeld in vier periodes die overeenkomen met de periodes waarin zij zich niet gezamenlijk in den Haag bevonden. Het zwaartepunt van de correspondentie ligt tussen november 1801 en april 1805 en deze periode is daarmee het best gedocumenteerd. De heren schreven elkaar meerdere brieven per maand. Een frequentie die wellicht het volatiele karakter van de politieke situatie en de minder stabiele positie van Gogel weerspiegelt en waarin Canneman voor hem ook een onmisbare bron van informatie is. Een tweede piek in de frequentie ligt in april en mei van 1806 toen Gogel zich in Parijs bevond en evenzeer behoefte had aan betrouwbare informatie uit Den Haag. De verdeling van de correspondentie tussen verzonden brieven van beide partijen is niet evenredig. Wanneer we het uitgangspunt hanteren dat de brief voor een belangrijk deel de mening van de schrijver weergeeft betekent dit dat, over de gehele verzameling beoordeeld, de mening van Canneman sterker vertegenwoordigd is dan die van Gogel. De

¹⁶⁷ De Vles, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 60, 139.

¹⁶⁸ De brieven 70-78 maar ook 241, 243 en anderen zijn correspondentie tussen Canneman en A.C. Lanoy over kapitaaltransacties.

dataset bevat 255 brieven door Canneman geschreven en 111 brieven waarvan Gogel de auteur is. De resterende brieven in het totaal van 371 zijn van Lanoy namens Gogel en van Noltenius van Elsbroek namens Canneman.¹⁶⁹ Omdat dit onderzoek zich richt op de rol van Gogel betekent dit dat extra aandacht aan deze min of meer verborgen bias gegeven moet worden.

De briefwisseling eindigt in november 1813. De inzichten van beiden met betrekking tot de eed aan de Franse keizer liepen uiteen. Gogel volharde in zijn steun aan de Franse keizer en het patriottische gedachtegoed terwijl Canneman de zijde van Van Hogendorp koos. Ongetwijfeld heeft dit twistpunt bijgedragen aan de vermeende breuk en stoppen van de correspondentie, maar tegelijk moeten we ons realiseren dat Gogel aan het einde van een carrière stond en dat Canneman, zoals ook zou blijken, meer kansen zag binnen het nieuwe regime. De briefwisseling voegde vanuit het oogpunt van samenwerking en informatievoorziening voor beiden niets meer toe.

Inhoudelijk geeft de briefwisseling ons natuurlijk inzicht in de meningen en overwegingen die niet in officiële stukken gevonden kunnen worden en daarmee ook inzicht de wisselwerking en verknoping van de particuliere belangen van de koopman en de financiële belangen van de staat. Tegelijk moeten we ons ervan bewust zijn dat Canneman niet de enige was met wie Gogel nauwe contacten onderhield. Ook moeten we de correspondentie zien in het licht van hun veranderende rollen in deze periode.

¹⁶⁹ Beiden waren plaatsvervangers, die namens Gogel en Canneman correspondeerden.

5 Toetsing van de correspondentie

Rule based analysis

De analyse van de brievenverzameling is, zoals al kort aangestipte, uitgevoerd op basis van “rule based analysis”. Deze methode definieert vooraf een aantal regels, op te vatten als vraagstelling aan de dataverzameling. Een antwoord op een vraag - eigenlijk de mate waarin aan de regel wordt voldaan of in welk geval aan de regel wordt voldaan – kan kwantitatief zijn of de vorm hebben van een lijst van elementen die aan de vraagcriteria voldoen.

Een relatief eenvoudige versie van het laatste is de in dit onderzoek gebruikte vraag naar in de correspondentie benoemde personen. Hiervoor is een regel opgesteld die aan de hand van positie in een briefregel, hoofdlettergebruik en uitsluiting van locatienamen alle enkelvoudige tekstelementen - namen of woorden – die aan deze regel voldoen toont. Vervolgens kan door een telling en rangschikken van de resultaten een zwaarte van de correspondentie over deze persoon worden vastgesteld, zoals in tabel 1 is weergegeven voor de Top 10 meest genoemde personen in het totale aantal brieven.

Tabel 1. Top 10 van in de correspondentie genoemde personen verdeeld per jaar.

Naam	1799	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1810	1812	1813	Totaal
Schimmelpenninck		2	21	8	99	111	7	6	3		257
Jochems			18	26	42	8	1		1		96
Kasteele			16	15	18	30	3				82
Goldberg		1	30	6	21	17	2	3			80
Bordes		3	51	11	7	3	3	1			79
Wichers			2	3	12	13	9	6	8	19	72
Appelius		3	20	6	4	6	2	18	7	3	69
Stralen			4	3	38	19	1	1	3		69
Saportas			9	31	23		3				66
Spors		1	14	19	14				1		49

Zoals uit de tabel kan worden opgemaakt bestaat de top vijf van de genoemde personen uit Schimmelpenninck, Jochems, van de Kasteele, Goldberg en Bordes.

De prominentie van Schimmelpenninck is zeker te verklaren vanuit diens rol als Raadpensionaris, maar ook vanuit het moeizame proces rondom de benoeming van Gogel als secretaris van staat onder Schimmelpenninck zoals dat ook in de correspondentie naar voren komt. In een reeks van brieven benoemen Gogel en Canneman in de periode

augustus 1804 tot en met april 1805 regelmatig het gebrek aan nieuws, de bij gerucht vernomen plannen van Schimmelpenninck en de positionering van mogelijke kandidaten voor posten in het nieuwe bestuur. In de tabel toont dit als de piek in de frequentie in 1804 en 1805, veroorzaakt door de brieven met nummers 256 tot en met 310. Voor Jochems geldt dat het volume van de brieven te relateren is aan zijn betrokkenheid als firmant van het bij het Mortificatiefonds betrokken gelijknamige handelshuis. Van de Kastele, Goldberg en Bordes speelden allen in meerdere periodes van Gogels carrière en in verschillende functies een rol in de bestuurlijk omgeving waarin Gogel opereerde en worden daardoor als een meer vaste waarde getoond. De data zoals die in tabel 1 getoond wordt zou verder verfijnd kunnen worden door hier ook nog de spreiding van een persoonsnaam over het aantal verschillende brieven binnen een jaar op te nemen, waaruit dan een conclusie over algemeen belang of onderwerp- en briefspecifiek belang kan volgen.

Door de uitkomsten van deze soort eenvoudige vragen in tabelvorm op te slaan en deze weer te gebruiken als in- of uitsluitingsinformatie in vervolgregels ontstaat een samenhangend geheel van vragen aan de tekst, zoals “toon van alle brieven waarin Goldberg wordt genoemd, maar niet Schimmelpenninck, de belangrijkste onderwerpen in rangorde”. Dit laatste dan te definiëren als een zelfstandig naamwoord dat voorkomt in een insluitingstabel. Deze benadering is een vorm van ‘tokenization’ zoals beschreven door Rockwell en Sinclair, die noodzakelijk is om een tekst gereed te maken voor een zinvolle analyse.¹⁷⁰

De in- en uitsluitingstabellen zijn een essentieel onderdeel van de methode. Enerzijds zijn deze nodig om semantische ruis uit de tekst te verwijderen en ook om het probleem van leesteken- en scan-artefacten te reduceren. In bijvoorbeeld het Engelse taalgebied zijn uitsluitingstabellen en overzichten van zelfstandige naamwoorden publiek beschikbaar vanuit eerder academisch onderzoek. Voor het Nederlandse taalgebied zijn deze niet beschikbaar en zijn voor het opstellen van de tabellen analysescripts op basis van grammaticale en spellingsregels vastgesteld.¹⁷¹ Met deze scripts zijn tabellen voor tekst ruis, geografische benamingen, bepalingen van plaats en tijd, bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden aangemaakt. De opbouw van deze tabellen vormt een tijdrovend proces, waarbij op een iteratieve wijze de effectiviteit van de werking moet

¹⁷⁰ G. Rockwell en S. Sinclair, *Hermeneutica, Computer assisted interpretation in the Humanities* (Cambridge 2016) 38.

¹⁷¹ Trilling en Boumans, ‘Automatische inhoudsanalyse van Nederlandstalige data’, 8

worden bepaald. De voorbereiding in deze fase bepaalt echter voor een belangrijk deel de mate van noodzakelijk nabewerking van de resultaten.

Door analyses herhaaldelijk uit te voeren en de hulptabellen steeds aan te passen kan de scherpte van de uitkomst aanzienlijk verbeterd worden. In de literatuur wordt beschreven hoe bij deze niet inductieve methode vaak gebruik gemaakt wordt van een inhoudelijke specificatie vooraf van de gebruikte regels.¹⁷² Omdat dit een directe bias voor het onderzoek zou introduceren, is dit zoveel mogelijk vermeden, maar is wel een vergelijking van de uitkomsten van een vraagstelling met een vooraf gedefinieerde en een uit de data geëxtraheerde uitsluitingstabel uitgevoerd. Dit geeft als resultaat dat de afbakening van de analyse weliswaar veel beter is bij het gebruik van vooraf gedefinieerde selecties, maar dat hierin toch ook onderwerpen gemist worden. Omgekeerd vereist een uit de data samengestelde lijst een grotere nabewerking, die weliswaar ook een bias in zich heeft, maar wel in veel kleinere mate. Vanuit die overweging is voor de uiteindelijk analyse gekozen voor een uit de data herleide lijst met personen en onderwerpen.

Om een uitspraak te kunnen doen over de sentimenten die betrekking hebben op een persoon of onderwerp is gebruik gemaakt van een numerieke techniek die zich baseert op het meten van de afstand van een negatief of positief bijwoord of bijvoeglijk naamwoord in relatie tot een begrip in een zin. In hoofdstuk 2 is deze methode al ter sprake gekomen. De bepaling van de sentimenten kan eveneens uitgevoerd worden door op basis van hulptabellen met de mogelijke positieve en negatieve classificaties weer een regel te definiëren. Per begrip wordt dan voor iedere classificatie de afstand binnen de zin bepaald.¹⁷³ Deze afstand is in dit onderzoek vastgesteld op $100/(\text{afstand tussen begrip en classificatie})$, gemeten in woord-eenheden. De maatgeving van het getal 100 is vanuit de praktische overweging gekozen, omdat dit het dichtstbijzijnde veelvoud van 10 is dat overwegend boven de totale zinslengte ligt. De sentimentswaardering zal dan bijna altijd als een getal tussen 1 en 100 worden bepaald. Per brief kan vervolgens een rangorde van de statistische positieve of negatieve score van de personen en begrippen worden vastgesteld. Dwarsdoorsnedes uit deze data geven dan op statistische gronden een kwalitatieve uitspraak over de mening van Gogel of Canneman. Deze uitkomsten dienen in dit geval tot de onderbouwing van de conclusies over hoofd- en deelvragen. Vanuit de bepaling per zin kan immers een gemiddeld sentiment per periode of brief voor een persoon of onderwerp worden vastgesteld.

¹⁷² Gunther en Quandt, 'Word count and topic models Automated text analysis methods for digital journalism research', 81.

¹⁷³ Trilling en Boumans, 'Automatische inhoudsanalyse van Nederlandstalige data', 8-9.

Praktische overwegingen

De digitale analyse van de brievenverzameling kan alleen uitgevoerd worden op een machine leesbare versie van de brieven. Het Huygens instituut biedt op hun website toegang tot deze bronnen in zowel de vorm van afbeeldingen van de scans van de verschillende bladzijden in de brievenverzameling als een grafisch pdf-bestand of als een met behulp van OCR gedigitaliseerde versie.¹⁷⁴ Om tot een zo goed mogelijke versie van de te onderzoeken tekst te komen is voor dit onderzoek een vergelijkende test gedaan met een versie op basis van de grafisch bestanden, de gedrukte versie en een OCR bewerking door een standaard freeware programma voor het Apple besturingssysteem, MacOS, omdat de analyses op een MacBook pro werden uitgevoerd, en de door het Huygens instituut beschikbaar gestelde OCR versie. De vergelijking toonde geen significant verschil in digitaal resultaat of inhoud.¹⁷⁵ Hierop is vanuit praktische overwegingen gekozen voor de Huygens versie als basis van de analyse.

Om de verzameling verder analyseerbaar te maken is de in een drietal stappen omgezet naar een tabelstructuur in een Microsoft SQL Server Express database die met gebruik van 'Parallels' als lokale installatie op de gebruikte MacBook beschikbaar was.¹⁷⁶

Het stappenplan van de analyse

Download van de dataset

Voor de dataset is gebruik gemaakt van een download van de OCR versie van de briefwisseling zoals deze op de site van Huygens KNAW beschikbaar is. Om de download te vergemakkelijken is deze in zes in volume ongeveer gelijke delen uitgevoerd. Deze zes delen zijn met behulp van de beschikbare instructies in Microsoft-SQL ingelezen in tabelvorm die bestandsnaam - en de gehele inhoud van de data als BLOB - als kolomdefinities in de tabel kent.¹⁷⁷ Afbeelding 1 toont een code-voorbeeld van het inladen van het zesde bestand. Als volgende stap in de

¹⁷⁴ Van Leeuwen-Canneman ed., *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*.

http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/gogel_canneman/#page=0&accessor=toc&view=homePane, laatst geraadpleegd 15 september 2021.

¹⁷⁵ Het betreft hier de community versie van PDF OCR X van Web Lite Solutions Corporation; Omdat de bron een recente publicatie (2009) is, is de invloed van de OCR software relatief gering.

¹⁷⁶ SQL Server Express is als gratis licentie beschikbaar voor gebruik van datasets tot 40 Gb. Grotere volumes vereisen een betaalde licentie. Toepassing van op MacOS systemen kan alleen via het gebruik van "Parallels" of "Docker" oplossingen.

¹⁷⁷ De BLOB of binary large object block bevat in dit geval alle tekst van het bestand met als datatype string, een lijst van alfanumerieke karakters.

voorbereiding werd met behulp van de “stringsplit” functie de tekst opgeknipt in individuele delen. Hierbij werd gebruik gemaakt van de spatie als scheidingsteken tussen de verschillende delen. In het laadproces is gelijktijdig een mate van filtering en van vervanging op karakterbasis gedaan om de sterkste vervuiling door scan-artefacten te verwijderen.

```
INSERT INTO dbo.TextDocs
(
  docnum,
  docname,
  txt_file
)
VALUES(
  6,
  'todo',
  (SELECT * FROM OPENROWSET
   (
     BULK 'c:\users\overgaer\Documents\brief 501-624.txt', SINGLE_BLOB
   ) as x
  )
);
```

Afbeelding 1. Code-voorbeeld inladen tekstbestanden in tabel.

namens maar verschillen doordat ze in sommige gevallen worden gereduceerd tot minder complexe maar beter vergelijkbare stukjes tekst. Deze tokens of tekst-scherven zijn de “shards”. Een voorbeeld is de naam van de Kastele, die na de tokenization wordt omgevormd tot Kastele. Ook hiervoor kent de gebruikte variant van SQL, Transact-SQL, verschillende functies voor string manipulaties, zoals substring vervanging.¹⁷⁸ Tegelijk is in deze fase de nummering van de shards, van de brieven en van de zinnen binnen de set en binnen de brief

	shard_id	shard_txt	brief_nr	zin_nr	brief_naam	regel_nr_in_brief	brief_jaar
1	1840	Heil	1	5	Brief_nr: 1 (1799)	5	1799
2	1841	zij	1	5	Brief_nr: 1 (1799)	5	1799
3	1842	u	1	5	Brief_nr: 1 (1799)	5	1799
4	1843	<Einde_zin>	1	5	Brief_nr: 1 (1799)	5	1799
5	1844	beste	1	6	Brief_nr: 1 (1799)	6	1799
6	1845	vriend	1	6	Brief_nr: 1 (1799)	6	1799
7	1846	dubbeld	1	6	Brief_nr: 1 (1799)	6	1799
8	1847	heil	1	6	Brief_nr: 1 (1799)	6	1799
9	1848	<Einde_zin>	1	6	Brief_nr: 1 (1799)	6	1799
10	1849	Van	1	7	Brief_nr: 1 (1799)	7	1799
11	1850	den	1	7	Brief_nr: 1 (1799)	7	1799
12	1851	eenen	1	7	Brief_nr: 1 (1799)	7	1799
13	1852	kant	1	7	Brief_nr: 1 (1799)	7	1799
14	1853	geluk	1	7	Brief_nr: 1 (1799)	7	1799

Afbeelding 2. Voorbeeld van tabel opbouw.

de eerste brief uit de beschikbare correspondentie. Op deze wijze ontstaat een datastructuur waarin op basis van woordvolgorde en woordpositie analyses kunnen worden uitgevoerd.

Omdat er niet een volledige gelijkheid is tussen de opgeknipte delen en woorden wordt in de Engelstalige literatuur hier vaak de term “shard” voor gebruikt. In dit onderzoek is deze term aangehouden. Zoals eerder uiteengezet heeft de gebruikte rulebased methode de genoemde tokenization van de tekst nodig. Dit wil zeggen dat de tekst moet worden omgevormd tot een verzameling van gelijkvormige “tokens”. Deze “tokens” hebben grote overeenkomsten met woorden of

vastgesteld. Ook is het jaar waarin de correspondentie plaatsvond bepaald en is al deze informatie in de vorm van velden aan het tabelrecord van de shard toegevoegd. Dit geeft een resultaat zoals in afbeelding 2 voor enkele records wordt getoond. Dit voorbeeld betreft de aanhef van

¹⁷⁸ Transact-SQL is de door Microsoft uitgebreide variant van standaard SQL zoals deze in de ANSI/ISO standaard is vastgelegd.

Opstellen uitsluitingstabellen

Zoals beschreven door Rockwell en Sinclair en door Günther en Quandt moet de tekst in een genormaliseerde, “tokenized”, vorm worden gebracht om een inhoudelijke vergelijking uit te voeren.¹⁷⁹ Dit wil zeggen dat de tekst gefilterd dient te worden op shards die niet ter zake doend zijn voor de uit te voeren analyses. Deze filtering kan worden uitgevoerd op de brontabel met shards, maar dit betekent dat keuzes in de filtering permanent zijn. Het is veel effectiever de filtering uit te voeren door gebruik te maken van referentielijsten in tabelvorm waarbij de referentie gebruikt wordt om shards uit te sluiten of juist in te sluiten in de analyse. Met name voor deze benadering leent SQL zich heel goed en is het mogelijk verschillende varianten van filtering uit te proberen. Door de inhoud van de referentielijsten als positieve of negatieve voorwaarden toe te voegen aan de selectie van de records bij het uitvoeren van een query kan eenvoudig een filtering

```
SELECT Isnull(a.shard_alias, s.shard_txt) AS Naam,
       brief_jaar,
       Count(shard_id) AS Aantal
FROM   [BRIEVEN].[dbo].[textshards] AS s
LEFT JOIN [BRIEVEN].[dbo].[textalias] AS a
ON a.shard_txt = s.shard_txt
WHERE  s.brief_nr > 0
AND Ascii(Substring(s.shard_txt, 1, 1)) < 91
AND Ascii(Substring(s.shard_txt, 1, 1)) > 64
AND s.shard_txt NOT IN (SELECT noisetext
                       FROM   [Brieven].[dbo].[noisetexts])
AND s.shard_txt NOT IN (SELECT adjective
                       FROM   [Brieven].[dbo].[adjectivetexts])
AND s.shard_txt NOT IN (SELECT verb
                       FROM   [Brieven].[dbo].[verbttexts])
AND s.shard_txt NOT IN (SELECT pronountext
                       FROM   [Brieven].[dbo].[pronountexts])
AND s.shard_txt IN (SELECT shard_txt
                   FROM   [Brieven].[dbo].[personen])
AND Isnull(a.shard_alias, s.shard_txt) NOT IN ('Gogel', 'Canneman')
GROUP BY Isnull(a.shard_alias, s.shard_txt),
        s.brief_jaar
ORDER BY s.brief_jaar ASC,
        Count(shard_id) DESC
```

Afbeelding 3. voorbeeldcode van gebruik uitsluitingstabellen in where clause

worden aangebracht. Dit gebeurt door het gebruik van zogenaamde sub-select constructies in de where clause van de SQL-statement, zoals getoond in afbeelding 3. De eerste filtering die op deze wijze is toegevoegd bestaat uit een referentielijst, “noisetexts”, opgebouwd uit die shards die als ruis in de tekst worden gezien en waarin ook de meer complexe artefacten worden geadresseerd. Deze artefacten ontstaan door foutieve conversie van de grafische informatie in het scanproces, maar ontstaan ook voor een deel door niet overeenkomende character sets en localization

waardoor diakritische tekens als ongewenste karakters worden toegevoegd in de shard.¹⁸⁰

Opstellen tabel met positieve en negatieve classificatie

¹⁷⁹ Gunther en Quandt, ‘Word count and topic models Automated text analysis methods for digital journalism research’, 77-78

¹⁸⁰ Voor de niet-standaard ASCII gecodeerde karakters in een set van data gelden verschillende vormen van character sets, die afhankelijk zijn van de localization. Zowel de brondata als de database dienen in een ideale situatie dezelfde character set” te hebben.

Op gelijke wijze als de “noisetexts” tabel is een tabel met bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden, zoals deze in de tekst gebruikt worden, opgesteld. Het opstellen van deze tabel begint met een basisset van gebruikelijke bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden. Door op basis van tekstuele kenmerken aanvullende selecties op de lijst van shards uit te voeren wordt deze lijst uitgebreid. Als voorbeeld kan hier een selectie dienen van alle shards eindigend op “e”, waarmee een grote groep bijvoeglijke naamwoorden wordt geselecteerd. Door dit herhaald uit te voeren met verschillende selecties wordt een grotendeels volledige lijst opgebouwd. Als controle kan steeds weer een overzicht van de volledige dataset worden genomen waarbij de geselecteerde bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden zijn uitgesloten. Aan de hand van deze selectie wordt dan de effectiviteit van de uitsluitingslijst beoordeeld. Dit is een arbeidsintensief proces dat echter in hoge mate de scherpte van de analyse bepaalt.

Nadat de tabel is gevuld dient een keuze gemaakt worden in de waardering van de woorden in de tabel als positief, negatief of neutraal. Alle elementen in de tabel zijn daarom voorzien van een p(ositief), n(egatief) of neutraal (blanco) label. Door deze classificatie kunnen een tweetal afgeleide tabellen worden gevormd met respectievelijk positieve en negatieve begrippen die als basis voor de verdere sentiments-analyse dienen.

Vaststellen tabel met relevante personen

Op gelijke wijze als voor het opstellen van de eerder uitsluitingslijsten kan een lijst met relevante personen worden vastgesteld. In dit geval is echter gekozen voor een benadering waarbij allereerst op basis van de inhoud van de dataset persoonsnamen geselecteerd zijn op basis van de tekstuele vorm. Waarna handmatige geografische namen en afwijkende vormen zijn verwijderd. Het resultaat hiervan geeft al een accurate lijst van namen. Wel bevat deze echter de in de dialoog tussen Gogel en Canneman in een minder vlijende context gebruikte namen of aanduidingen van personen zoals bijvoorbeeld “Jantje” en “Johannes” voor Goldberg en “Co” voor Bordes.¹⁸¹ Om dit te adresseren is een vertaaltabel geconstrueerd, die het mogelijk maakt synoniemen in de query’s te converteren naar de echte naam van de bedoelde persoon. Voor het bepalen van de betekenis van de synoniemen is gebruik gemaakt van de toelichting op de brievenverzameling zoals deze in de literatuur wordt genoemd. Tot slot is de

¹⁸¹ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 203,206.

gegenereerde lijst getoetst aan de frequentie van het voorkomen van de personen in de gepubliceerde briefwisseling.¹⁸²

Vaststellen tabel met relevante onderwerpen

De analyse van onderwerpen wordt uitgevoerd door alle relevant shards te selecteren die voorkomen in een tabel met relevante onderwerpen. Het vaststellen van de relevante onderwerpen in deze tabel is dan ook de meest bepalende factor in de analyse.

Om tot een zo volledig mogelijke maar ook relevante inhoud van de tabel met onderwerpen te komen kan men aan de hand van literatuuronderzoek de relevante onderwerpen vaststellen. Men laadt dan als het ware de analyses met te onderzoeken begrippen die als relevant bestempeld zijn. Het nadeel van de methode ligt in de verschillen in schrijfwijzen, begripsverwarring tussen de geraadpleegde literatuur en de inhoud van de dataset en gebruik van afkortingen.¹⁸³ In dit geval is uiteindelijk gekozen voor een vaststelling van relevante begrippen of woorden op basis van de tekstuele inhoud en de frequentie waarmee het begrip in de brieven voorkomt. De tekstuele inhoud dient aan te sluiten bij de op basis van de literatuur vastgestelde onderwerpen en hiermee wordt de deductieve benadering intact gehouden. Om de hoeveelheid data beheersbaar te houden, is gekozen voor die begrippen, die tien keer of meer in de tekst voorkomen en relevant zijn in relatie tot de literatuur. Deze zijn gefilterd op niet-relevante woorden, die zo algemeen zijn dat deze geen waarde hebben in de analyse, zoals: brief, huis en vrouw. In deze vorm ontstaat een tabel met 353 records met begrippen. Van deze begrippen komen slechts 45 in door Gogel geschreven brieven voor. Hoewel het zeker mogelijk zou zijn deze fase van voorselectie met verschillende software oplossingen uit te voeren levert SQL hier al voldoende mogelijkheden en is deze stap in de bouw van de scripts meegenomen.

Sentiment-analyse

Op basis van de beschreven techniek waarbij met afstandsmeting van positieve of negatieve woorden ten opzichte van een persoon of begrip in de tekst het sentiment in de zin of de brief kan worden bepaald is een aantal analyses uitgevoerd. De eerste analyse beschouwt de mening van de auteurs over in de correspondentie genoemde personen.

¹⁸² Van Leeuwen-Canneman, *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*, 625-629.

¹⁸³ S. Higuchi e.a., Text mining for history. First steps on building a large dataset (2018), 3758,3759.

Hierbij valt allereerst op dat de gemiddelde score van de emotie ongeveer neutraal is, maar dat de minimum- en maximumwaarden aanzienlijk zijn. Enerzijds is dit een indicatie dat de gebruikte methode voldoende onderscheid geeft, anderzijds geeft dit ook aan dat er

	naam	Canneman	Gogel
34	Braunsberg	21	30
35	Breugel	9	0
36	Burgh	0	0
37	Busch	-1	0
38	Caldiero	11	0
39	Casius	0	0
40	Cato	16	0
41	Cattenburch	81	0

Afbeelding 4. Voorbeeld van waardering.

een duidelijke mate van stellingname is door de schrijver. Tegelijk komen ook personen, naar voren die in de toelichting op de personen in de gepubliceerde verzameling niet als relevant worden gezien, maar door zowel Canneman als Gogel in een positieve context worden gezien.¹⁸⁴ Een voorbeeld hiervan is het noemen van Braunsberg, zoals in afbeelding 4, waarbij de naam in dit geval staat voor

het handelshuis Braunsberg en Co. Vermakelijk genoeg waardeert Gogel zijn vrouw Cato, Catharina van Hasselt, lager dan Canneman dit doet. Dit laatste wordt veroorzaakt door de zeer hartelijk groeten en goede wensen die in de correspondentie worden overgebracht.

Wanneer we voor dezelfde personen als in de top tien van het eerder genoemde frequentie voorbeeld in tabel 1 de analyse uitbreiden naar een sentimentsbepaling per jaar en per auteur van de brief dan is het mogelijk een duidelijkere relatie te leggen tussen

Tabel 2. Waardering per persoon per jaar.

	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1810	1812	1813
Appellius	-1	-9	10	3	3	11	-2	-4	-14
Canneman		6	10	3	3	11	0	2	-14
Gogel	-1	-15					-2	-6	
Bordes	0	5	6	0	-24	0	18		
Canneman	0	1	6	0	-24	0	18		
Gogel		4							
Goldberg	7	-5	0	0	0	18	17	2	-8
Canneman		-4	0	0	0	12	17		-8
Gogel	7	-1				6		2	
Jochems		15	0	2	12			-8	
Canneman		16	0	2	12			-8	
Gogel		-5							
Lanoij		4							
Kasteele		5	0	2	8	18			4
Canneman		3	0	2	8	13			
Gogel		2				5			4
Saportas		-3	1	3		1			
Canneman		-3	1	3		1			
Gogel		0							
Schimmelpenninck				-15					
Canneman				-15					
Stralen		2	5	0	5	12	16	4	6
Canneman		2	-2	0	5	12	16	-4	6
Gogel								8	
Wichers		-7	11	1	0	8	-20	-5	5
Canneman		-7	11	1	0	4	0	-1	0
Gogel						4	-20	-4	5

deze uitkomst en de gebeurtenissen in datzelfde jaar. Zo is het sentiment van Canneman ten opzichte van Schimmelpenninck in 1804 vooral veroorzaakt door de voorbereiding van de machtswisseling van 1805 en zijn

pogingen om Gogel te verzoenen met de verschillen van mening tussen Schimmelpenninck en Gogel. Uit de tekst van de brieven blijkt dat Canneman vooral kritiek heeft op de tekortschietende communicatie vanuit Parijs door Schimmelpenninck en dat Canneman

¹⁸⁴ Van Leeuwen-Canneman, *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën*, 625.

onzeker is over de plannen voor een nieuw bestuur. Beide sentimenten zijn goed te plaatsen in zijn rol als intermediair. Bij Jochems moeten we de initiële positieve en latere negatieve waardering koppelen aan het elan waarmee in de eerste jaren met hulp van Jochems werd gehandeld en een zekere mate van demotivatie in de kijk van zowel Gogel als Canneman op uit te voeren financiële transacties in 1812 en later. Voor zowel van de Kastele, Wichers als Appelius weerspiegelt het sentiment in 1805 de meningen over hun vermeende of gewenste rol als Finantierraad en in bredere zin de stoelendans die rond het aantreden van Schimmelpenninck plaats vond.¹⁸⁵ De mening over de Bordes in deze periode is duidelijk wanneer Canneman in brief 307 met zeer beperkte waardering schrijft: *"Als men voor de Bordes geen plaats in het nationaal Gerechtshof heeft dan moet hij Raad worden. Als hij dat op f4000 worden kon, zou hij, geloof ik uit zijn oppervlakkige discoursen, wel tevreden zijn"*. Boeiend zijn zeker ook de uiteenlopende uitspraken over Goldberg in deze zelfde periode die hem enerzijds het recht op een waardige rol toekennen, maar anderzijds uitgesproken kritisch zijn. De gemiddelde waardering is

	Begrip	Van	Jaar	Sentiment
24	agentschap	Gogel	1802	11
25	aandeel	Gogel	1802	13
26	constitutie	Gogel	1802	22
27	patriotten	Gogel	1802	32
28	verponding	Gogel	1802	66
29	Staatschulden	Gogel	1803	-80
30	Verwisseling	Gogel	1803	-13
31	Bank	Gogel	1803	0
32	penningen	Gogel	1803	4
33	Staatsbewind	Gogel	1803	10
34	Financiën	Gogel	1803	13
35	inschrijving	Gogel	1803	31
36	Financiën	Gogel	1806	-3
37	prins	Gogel	1806	-3
38	vergadering	Gogel	1806	7
39	Prins	Gogel	1810	-12
40	Prins	Gogel	1812	-68
41	Financiën	Gogel	1812	-23
42	inschrijving	Gogel	1812	-8
43	Financiën	Gogel	1813	-25
44	bewind	Gogel	1813	-7
45	commissarissen	Gogel	1813	-3

Afbeelding 5. Voorbeeld van sentiment.

discussies rond voorstellen en wetgeving of hun nut en betrouwbaarheid in algemene zin, zoals bijvoorbeeld bij Goldberg, die door Gogel in latere jaren zekere als minder

echter neutraal ondanks dat Goldberg duidelijk het eerdere vertrouwen heeft verspeeld, zoals blijkt wanneer Canneman in brief 305 schrijft: *"Ik voeg er nog bij dat zonder vaniteit ik gelove dat men mij over het geheel genomen 1000 maal boven Johannes Goldberg prefereren zou,"*. Van Stralen wordt ondanks zijn overtuiging als "Oranjeman" gezien als gematigd positief en geschikt voor een positie onder Schimmelpenninck. Een uitgangspunt dat zich gezien de waardering in 1806 door zijn handelen werd bevestigd. Het gemeten sentiment ten opzichte van Saportas is neutraal en zeker ook te verklaren uit zijn rol als effecten makelaar met weinig politiek impact. Over het geheel blijkt dat het sentiment ten aanzien van de genoemde personen in de tekst bepaald wordt door het handelen of de stellingname van de personen in

¹⁸⁵ Van de Kastele, Wichers en Appelius hadden allen eerdere rollen in het financieel bestuur bekleed. Onder andere als lid van de Raad van Financiën.

betrouwbaar of vast van opvatting werd beschouwd. Het beeld is echter toch dat van een bijna op operationeel nut gerichte waardering dat overeenstemt met de op uitvoering, haalbaarheid en effectiviteit gerichte benadering van Gogel en ook Canneman. Ook voor de relevante onderwerpen is een gelijklopende analyse uitgevoerd. Deze analyse geeft weer een sterker onderscheid tussen de verschillende onderwerpen. Voor de door Gogel geschreven brieven is vastgesteld wat in de verschillende jaren waarin de brieven geschreven zijn het gemeten sentiment van de relevante begrippen is. Uit de uitkomsten, waarvan in afbeelding 5 een voorbeeld wordt getoond, is af te leiden dat per jaar andere onderwerpen van belang zijn in de correspondentie en dat ook de waardering van het sentiment per jaar aanzienlijk verschilt. Opvallend, maar overeenkomstig het beeld uit de literatuur, is in het getoonde voorbeeld duidelijk zichtbaar dat Gogel in de jaren 1810 en 1812 minder positief was over een aantal onderwerpen en dat de Prins van Oranje niet veel waardering kon oogsten. Ook kunnen we vaststellen dat de staatsschulden in 1802 geen positieve reactie van Gogel teweeg brachten en dat, zoals te verwachten is, 1813 in het geheel niet positief wordt gewaardeerd.

In bijlage 1 is voor de volledigheid een overzicht van de top 50 meest positief en meest negatief gewaardeerde onderwerpen opgenomen. We kunnen hieruit vaststellen dat een groot deel van de sentimenten wordt bepaald door de handelingen waaraan deze gerelateerd zijn. Wel wordt de uit de literatuur bekende worsteling van Gogel met de beperking van de staatsschuld bevestigd in de negatieve emotie die gekoppeld is aan dit begrip. Ook voor rente, schikkingen en loten geldt deze zelfde sterk negatieve emotie, verbonden aan hetzelfde onderwerp. De tabel met positieve waardering toont ons dat begrippen als Amortisatiekas, verponding, het comptoir en onderpand zeker een positieve waardering hebben. Wellicht bieden begrippen als opoffering en acceptatie maar ook kraamvrouw een kleine inkijk in de niet zakelijke kant van Gogel. In de briefteksten zien we die toch meestal bij het soms oprechte en soms verplichte informeren naar de wederzijdse familie omstandigheden. Wat opvalt is een sterk positieve waardering van de intendant-generaal veroorzaakt door de brieven in 1812 en 1813.

In bijlage 2 is een overzicht van de meest genoemde onderwerpen opgenomen. Op basis van deze lijst kunnen we allereerst bevestigen dat het merendeel van de onderwerpen financieel of functie gerelateerd is. Ook is een duidelijk verband zichtbaar met de onderwerpen waar Gogel en Canneman zich mee bezig hielden en de hogere frequenties van onderwerpen in de verschillende jaren. Zo zien we dat het onderwerp "bewind" alleen in de periode 1801 tot 1805 een hoge frequentie heeft. Een waarneming die strookt met de machtswisseling van 1805 waarin onder Schimmelpenninck de

bestuursvorm wijzigt. Het begrip Raadpensionaris staat in 1806, een jaar na de machtswisseling, dan ook op eenzame hoogte in de frequentie. Begrippen als “raad” en “ministerie” kennen een gelijkvormig patroon tot aan 1805. Het onderwerp constitutie is tot 1810 zichtbaar en het ontbreken in latere jaren goed te verklaren uit de aansluiting van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk. Een wellicht minder duidelijk maar aannemelijk verband vinden we wanneer we de aantallen financieel gericht onderwerpen per jaar beschouwen. Deze verhouding laten een patroon zien dat samen valt met Gogels activiteiten en inspanningen voor de amortisatie aankopen in 1802 en 1804. Parijs, orde, prefect en decreet zijn de begrippen die in de latere jaren een hoge frequentie bezitten en die op basis van de verhoudingen met het Franse bestuur goed te duiden zijn. Tegelijk laat het overzicht in Tabel 2 ook een beperking van de methode zien. Vos heeft een mogelijke interpretatie als persoon, de Vos van Steenwijk, maar ook als zelfstandig naamwoord. Als bijproduct van de “tokenization” wordt de naam gesplitst en ontstaat schijn-informatie. Daarnaast dienen we ons terdege te realiseren dat de methode zoals in dit onderzoek gehanteerd niet compenseert voor verschillend aantallen brieven per periode. Potentieel kan dit er toe leiden dat relevante onderwerpen niet voldoende statische waarde krijgen omdat het volume van de correspondentie te klein is. Dit is een van de verklaringen waarom in de tabel in bijlage 2 de periodes 1807-1809 en 1811 geen significante hoofdonderwerpen leveren.

Detailuitkomsten

De dataset van de correspondentie bevat brieven van verschillend karakter. Soms zijn deze erg gedetailleerd en soms op personen en posities gericht. De correspondentie is sterk financieel inhoudelijk en betreft voor een belangrijk deel van de brieven steeds dezelfde soort financieel technische onderwerpen. Als gevolg hiervan is het aantal onderwerpen waarover door de analyse een uitspraak gedaan kan worden relatief gering. De meest voorkomende onderwerpen zijn vanzelfsprekend: belening, geld, schuldbrieven, bank, belasting, rente en andere financiële begrippen. Mede hierdoor is het detailniveau dat bereikt wordt beperkt. Wel kan een duidelijk uitspraak gedaan worden over de meest

	begrip	brief_van	brief_aan	brief_jaar	brief_nr	Score
1	interessen	Canneman	Gogel	1804	262	2
2	reductie	Canneman	Gogel	1804	262	-5

Afbeelding 6. Waardering rentereductie.

besproken hoofdonderwerpen in een periode en daarmee over het onderwerp van de correspondentie. Zoals de eerder genoemde bijlage 2 laat zien. Voor deze

onderwerpen kan een uitspraak worden gedaan over het gerelateerde sentiment.

Een in het oog springend voorbeeld van de duidelijkheid van het onderscheid in sentiment is de melding door Canneman aan Gogel van de onrust rondom het noemen van de rentereductie, 'reductie op interessen', in brief 261 en 262. Het aan deze begrippen gerelateerde sentiment geeft een onderscheid op de beide begrippen. Waarbij het begrip 'interessen' redelijk neutraal scoort en 'reductie' juist negatief, zoals getoond in afbeelding 6.

De meest relevante informatie wordt verkregen uit deze sentimentanalyse. Zowel voor de persoonsanalyse als voor de belangrijkste onderwerpen geldt dat de gemiddelde waarde rondom nul ligt en dat het algemene beeld neutraal is. De grote spreiding geeft echter aan dat de individuele brieven wel een duidelijke stellingname kennen over onderwerpen. Hierbij is de mate van emotie, te interpreteren als de stelligheid van een mening, zeker in lijn met de vasthoudende wijze waarop Gogel zijn standpunten verdedigde. Voor de door Canneman geschreven brieven is dit beeld gelijklozend. Waarbij we ons af moeten vragen of dit niet het gevolg is van zijn relatie met Gogel. Een deel van de brieven heeft immers een rapporterend en informerend karakter. Het beeld van Canneman dat uit de literatuur naar voren komt is duidelijk dat van een meer diplomatieke en minder uitgesproken persoonlijkheid, wat een aanpassing aan Gogel aannemelijk maakt.

In brief 278 zien we beide constatering samenkomen. De brief aan Gogel, uit december 1804, bevat de mening van Schimmelpenninck over belastingen in een brief aan Canneman geuit. Canneman citeert Schimmelpenninck wanneer deze zegt: "*dat het systema van algemeene belastingen moet beproefd worden*". Canneman gebruikt vervolgens deze uitspraak om Gogel moed in te spreken en hem daarmee indirect ook te motiveren tot samenwerking met Schimmelpenninck, wetende dat algemene belastingen een belangrijk punt in Gogels denken zijn waaraan hij grote waarde hecht. Hij stelt dat van Stralen, de beoogde secretaris van staat voor Binnenlandse Zaken, hem zeer dringend heeft verzocht de inhoud van het bedoelde schrijven aan Gogel als de aanstaande "finantieminister" ter kennis te geven en probeert Gogel aan te zetten tot het schrijven van concept-maatregelen over de verponding. In het tweede deel van dezelfde brief benadrukt hij vervolgens dat Schimmelpenninck de frustratie over voortgang en gebrek aan focus aan Franse zijde deelt.

Omdat de brievenverzameling incompleet is, is het lastig om een uitspraak over de verhouding tussen Gogel en Canneman op basis van de data te geven. Toch is vast te stellen dat er over de jaren een verschuiving in de samenstelling van de brieven plaatsvindt. In het begin van de correspondentie zien we een actievere Gogel en zijn de

brieven van Canneman gemiddeld gelijk in lengte en deels in opstelling. In de latere correspondentie is een deel van de brieven kort, zoals bijvoorbeeld de brieven 208, 209 en 310. Andere brieven zoals 307 zijn juist langer en veel meer verhalend en overtuigend van vorm. In de brieven vanaf 1804, maar zeker die van na 1810, lijkt Canneman zich zelfstandiger en gelijkwaardiger op te stellen.

De selectie van relevante begrippen op basis van frequentie van die begrippen toont dat de meest voorkomende elementen allen betrekking hebben op financieel inhoudelijke onderwerpen, zoals uit de in de bijlage 2 getoonde lijst aangeeft. Dit geeft aan dat het grootste volume van de briefwisseling inderdaad handelt over inhoudelijk financieel technische onderwerpen. Het gekoppelde sentiment geeft aan dat dit niet alleen puur beschrijvende correspondentie is, maar dat beide auteurs een mening koppelen aan de verschillende onderwerpen. Hieruit kan men afleiden dat de correspondentie ondanks de vriendschappelijke aanhef en afsluiting niet zozeer gericht was op een vriendschap, maar toch vooral op een gedeelde overtuiging en een grotendeels gelijke opvatting over de uitvoering.

Correspondentie over de werkzaamheden die Gogel in 1802 uitvoerde, zoals in brief 67, laat ons zien dat Canneman en Gogel aan hetzelfde doel werkten. Deze brief handelt onder andere over details van de uitvoering van aankopen van waardepapieren. Canneman adviseert Gogel hierbij over de inzet van de handelaar Jochems wanneer hij zegt: *“Als gij het goed vond zou ik wel adviseren, om of de ton voor Kantelaar aan Jochems te geven of van de twee ton voor u er één aan Jochems te geven”*. Los van de onderlinge schijnbaar nonchalante omgang met publieke gelden laat de brief goed de mate van vertrouwen en snelheid van handelen tussen de beide heren zien op een wijze die eerder aan vennoten in een commerciële onderneming doet denken. Ook in de latere jaren blijft dit beeld van het vertrouwen en de samenwerking bestaan zoals in brief 312 uit 1806. Gogel bevindt zich in Parijs voor de voorbereiding van de machtsovername door Lodewijk-Napoleon en beklagt zich hier over de manier waarop men in Parijs tegen de Nederlandse staatsvorm aankijkt wanneer hij schrijft: *“Het is jammer dat onze tegenwoordige regeringsform geen argumenten tot defensie overlaat en hier als een monster in de staatkunde wordt beschouwt.”*. Een nogal cynische formulering die hem zeker zowel door het Franse bestuur als door Schimmelpenninck niet in dank zou zijn afgenomen.

Dat in deze zakelijke vriendschap er naast de gedeelde doelen in de correspondentie niet veel ruimte voor emotie was, blijkt uit de brieven 326 en 327 die betrekking hebben op het vertrek van Gogel nadat Lodewijk Napoleon hem ontslag had verleend. In beide brieven van slechts enkele zinnen vertelt Gogel aan Canneman dat hij

zijn aftocht aan het prepareren is en dat het wellicht goed zou zijn als Canneman bij zijn afscheid aanwezig kon zijn.

Samenvattend kan gesteld worden dat een kwalitatieve benadering die als steekproef op een kleiner deel van de brievenverzameling werd uitgevoerd het beeld van een technisch inhoudelijke gericht briefwisseling bevestigt. Brief 275 uit 1804 is hiervan een duidelijk voorbeeld waarin Gogel zijn ideeën over de belastinginkomsten uiteen zet. De uiteenzetting is zo gedetailleerd en operationeel dat hij zelfs voorstellen voor de wijze van opsporing doet: *“Ten vierde kan door middel van de rondemaat en het waaggeld het bedrijf van den brander , den zout- en zeepzieder vrij nabij worden gadegeslagen, en dus weldra ontdekt wie zich aan sluikerij, immers van eenig belang, schuldig maakt”*.

Ondanks dat de steekproef de conclusies bevestigt, zijn de uitkomsten van de analyse van de brieven voor dit onderzoek slechts ondersteunend aan het beeld dat door het literatuuronderzoek is bepaald. In de correspondentie zijn geen begrippen of personen naar voren gekomen die los van de in de literatuur genoemden een belangrijke rol voor Canneman of Gogel speelden. De methode is weliswaar vollediger, zie daarvoor het eerdere voorbeeld van Braunsberg, maar binnen de vraagstelling is deze volledigheid nu niet relevant.

Perspectief van de methode

Geconstateerd moet worden dat door de aard van de brievenverzameling in dit onderzoek de mogelijkheden van geautomatiseerd tekstonderzoek slechts beperkt gebruikt konden worden. Gebleken is dat de methode vanuit het statistische karakter beter tot zijn recht komt bij grotere datasets en bij minder vaktechnisch gerichte inhoud. Dan kan immers een hogere betrouwbaarheid aan de sentiment-analyse worden toegekend en kan ook een scherper onderscheid van de verschillende onderwerpen worden bereikt. De gebruikte methode van het rulebased analyseren van de brief data kent daarmee beperkingen en voordelen. Waar, bij het op menselijke wijze lezen van tekstuele data, keer op keer een individuele interpretatie plaats vindt ligt in de geautomatiseerde werking besloten dat men altijd naar patronen en meetbare kenmerken over het geheel van de data zoekt of in ieder geval die data op dezelfde wijze interpreteert. Dit komt de accuratesse en volledigheid ten goede. Een niet te negeren voordeel ligt in de snelheid van de analyse. De voorbereiding en vaststelling van de gewenste vraagstelling kost in verhouding veel tijd, maar de uitvoering van de analyse kost, relatief onafhankelijk van de dataset slechts heel

weinig tijd. Het volledige lezen of handmatig verwerken van de 371 brieven zou, zelfs voor de als klein te beschouwen dataset uit dit onderzoek, al te veel tijd hebben gekost.

Hoe groter de dataset hoe beter de analyse, mits de spreiding van de onderwerpen niet zo groot is dat het statistische voordeel van een grotere dataset verloren gaat. Bij kleinere datasets wordt de invloed van ironische uitspraken op de uitkomst groter en verdwijnen deze niet zoals bedoeld in de ruis van de meting. Een ideale dataset op het gebied van correspondentie zou het karakter moeten hebben van uitgebreidere afwegingen of discussies over één onderwerp waarbij niet meer dan één op de twintig uitspraken een ironisch karakter zou mogen hebben. Met deze randvoorwaarde zou een dataset van rond de 750 bladzijden al een aanzienlijk betrouwbaarheid moeten opleveren.

De methode geeft hoofdzakelijk statistische uitkomsten en dat betekent dat de vraagstelling ook kwantitatief te beantwoorden moet zijn. In essentie houdt dit in dat men historische vragen die, net als in dit onderzoek, vaker een kwalitatief karakter hebben moet vertalen naar een gedetailleerde kwantitatieve vraagstelling. In dat perspectief is het niet waarschijnlijk dat men op basis van de kwantitatieve analyse een historische vraag volledig kan beantwoorden. Veel meer kan de methode dienen voor het toetsen en onderbouwen van een kwalitatieve hypothese. Indien de vraagstelling een toetsend karakter heeft, bijvoorbeeld of een correspondent op de hoogte was van een gebeurtenis of begrip, kan wel een eenduidig antwoord bepaald worden. De methode vereist een te ontwikkelen vaardigheid, maar dan vooral op het gebied van de definitie van de vraagstelling. Het verdient aanbeveling de kwaliteit van de kwantitatieve resultaten te verifiëren aan de hand van steekproeven, zoals ook in dit onderzoek is gedaan. Op deze wijze is een voldoende reële interpretatie van de resultaten geborgd.

Verbetering van de gebruikte methode is zeker mogelijk. Een betere analyse is mogelijk door niet op enkelvoudige begrippen te meten, maar door de mogelijkheid te creëren op shards van meerdere woorden te vergelijken. Een tweede verbetering is mogelijk door op combinatie van woorden en begrippen binnen een zin te kunnen toetsen. Beide wijzigingen maken een hoger detailniveau mogelijk, waarbij specifieke meningen of onderwerpen scherper afgebakend kunnen worden. Een zodanige benadering leidt wel tot het opbouwen van een referentie database om 'een dergelijke analyse mogelijk te maken. In de meest ultieme vorm zou dan sprake zijn van een via "machine learning" opgebouwde referentie database. Binnen het kader van dit onderzoek zou dit echter een te grote inspanning hebben betekend en zou de nadruk te veel op de methode zijn komen te liggen.

6 Conclusie

In zijn epiloog vergelijkt Postma de invloed en rol van Gogel met de rol van Vreede.¹⁸⁶ Hij stelt hier dat Vreede gezien kan worden als stichter van het moderne Nederland, maar dat Gogel deze titel meer verdient. Deze bewering van Postma is de directe aanleiding geweest voor een nadere bestudering van Gogels correspondentie en werkzaamheden.

In dit onderzoek is zeker geen poging gedaan een erelijst van stichters van het moderne Nederland te formuleren. Wel is getracht vast te stellen in welke mate en op welke wijze Gogel heeft bijgedragen aan de verandering in de financiële organisatie van Nederland, welke invloed zijn ideeën uiteindelijk hebben gehad en in welke mate dit Gogels eigen ideeën betrof of dat hij veel meer de uitvoerder of vormgever was van een breder gedragen ontwikkeling.

In de verschillende regelingen die door Gogel zijn voorgenomen zijn steeds dezelfde kenmerken en motieven te herkennen. Gogel was in zijn opvattingen een combinatie van koopman, republikein en patriot. In al zijn financiële maatregelen zijn deze elementen dan ook te vinden. Het wegnemen van interne handelsbeperkingen en het stimuleren van de handel lagen hem na aan het hart. Tegelijk zien we echter in zijn voorstellen voor een belastingstelsel dat een meer evenredige verdeling van welvaart en een eerlijkere verdeling van de belastingdruk een grote rol speelden. Gelijke kansen waren belangrijk. Zijn streven naar het afschaffen van de gilden en het stimuleren van een vrije beroepsuitoefening waren voor hem van groot belang. In dit opzicht kan hij terecht zoals Sillem constateerde als een vroege liberaal bestempeld worden. Tegelijk streefde Gogel naar een eenheidsstaat. Niet zozeer vanuit ideologische redenen, maar wel vanuit praktische overwegingen omarmde hij de eenheidsstaat als enige omgeving waarin de noodzakelijke financiële maatregelen konden worden uitgevoerd.

Gogel hechtte het grootste belang aan het realiseren van zijn maatregelen op financieel gebied en was dan ook zeer vasthoudend in het verdedigen van zijn plannen. Door deze benadering plaatste hij zichzelf echter steeds meer in de rol van specialist en minder in die van een politicus met een breed draagvlak. Gogel vertegenwoordigde in zijn uitvoering zeker niet een algemeen gedragen opvatting over herziening van de staatsfinanciën. Daarvoor waren de meningen in de Republiek te zeer verdeeld en de belangen van de verschillende politieke groepen te groot. Wel kende hij in de groep van unitarische patriotten voldoende gelijkgestemden. Men kan dan ook zeker niet zeggen dat Gogels opvattingen uniek waren. Tijdgenoten als Goldberg, natuurlijk Canneman maar ook

¹⁸⁶ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 361.

Bordes en anderen deelden het streven naar eerlijker verdeling en efficiëntere belastingheffing. De principes hiervan werden door de meer radicale vleugel van de patriottenbeweging dan ook zeker ondersteund.

Dat de Republiek in financieel opzicht moest veranderen was voor iedereen duidelijk. De veranderingen kwamen echter moeizaam tot stand. Het ontbreken van een geaccepteerd en goed functionerend staatsbestel, dat het op efficiënte wijze het nemen van beslissing mogelijk zou moeten maken, vereiste aanzienlijke politieke vaardigheden om tot resultaten te komen. In combinatie met de uiteenlopende meningen over de oplossingsrichting en de gevestigde belangen maakte dit het bijna onmogelijk de rechtlijnige opvattingen van Gogel politiek geaccepteerd te krijgen.

Gogels eigen halsstarrigheid droeg ook zeker niet bij aan een brede politieke acceptatie. Keer op keer werden zijn plannen afgewezen en aangepast of pas jaren later in gewijzigde vorm uitgevoerd. Hoewel Gogels plannen daarmee niet in eerste instantie de fundamentele wijzigingen in de financiële staatsinrichting zijn geweest hebben ze zeker aangezet tot meer fundamentele veranderingen en daarmee de weg geëffend voor iets minder revolutionaire en breder aanvaarde versies. Opvallend is dat hij juist in die periodes dat hij beperkt werd in het radicale karakter van zijn plannen het meest succesvol was in het in de praktijk realiseren van verandering.

Waar Postma tot de conclusie komt dat Gogel juist een ideologisch gemotiveerd politicus en geen technocraat was, geven de uitkomsten van dit onderzoek toch het beeld dat Gogel sterk gericht was op een efficiënte uitvoering.¹⁸⁷ Naarmate zijn loopbaan vorderde is ook een verschuiving van een ideologisch gemotiveerde en revolutionaire koopman naar een op uitvoering gericht bestuurder te herkennen. In de periode van rond 1795 was hij revolutionair gemotiveerd en ook bereid risico's te nemen zoals zijn reizen naar Frankrijk en het Franse revolutionaire leger laten zien. In zijn uitspraken was hij zelfs uitgesproken radicaal. Vanaf zijn eerst publieke functie zien we dat hij steeds vanuit een sterk unitarische benadering probeerde praktische regels te definiëren voor een betere financiële huishouding. Keer op keer worden deze dan door meer conservatieve tegenkrachten afgezwakt of geblokkeerd. Hoewel dezelfde onderliggende overtuiging in al zijn voorstellen ongewijzigd zichtbaar blijft, lijkt zijn bemoeienis met de hoofdlijnen van de politieke overwegingen na zijn betrokkenheid bij opeenvolgende bestuursvormen geleidelijk af te nemen.

¹⁸⁷ Postma, *Alexander Gogel (1765-1821)*, 18-21.

Tegelijk zien we ook dat hij door zowel medestanders als tegenstanders gewaardeerd wordt om zijn expertise en dat hij daardoor steeds meer in een positie komt dat hij op basis van die inhoudelijke expertise tracht werkbare vormen van zijn ideeën uit te werken. Gogel bleek in situaties waarin hij functioneerde in een omgeving waarbij hij binnen het bestuur tegenstand heeft, zoals tijdens de periode van Schimmelpenninck als raadspensionaris en tijdens het bewind van Lodewijk Napoleon, het meest effectief te zijn doordat hij vroeg in het wetgevingsproces gedwongen is aanpassingen te doen. Wellicht onder invloed van de grotere gebeurtenissen lijkt hij steeds meer een gelaten houding aan te nemen en richtte hij zich op het effectief besturen zoals we dat onder andere zien in de periode dat Nederland onderdeel is van het Franse keizerrijk. Tegelijk blijft zijn frustratie bestaan en hoewel dit niet volledig aan te tonen is, zal dit hebben meegespeeld in zijn afweging om niet onder het Oranje bewind zijn functie voort te zetten.

Gogel werd door tegenstanders en medestanders gewaardeerd als vakspecialist. Hij was als een van de weinigen in staat de overtuigingen van de meer radicale patriotten om te zetten naar concrete maatregelen. Daarmee is hij vooral de vertaler van het gedachtengoed en niet de ideoloog van een beweging. Evenzeer was Gogels inbreng niet volledig uniek. Zijn regelmatige samenwerking met Goldberg op zowel politiek als financieel gebied toont aan dat hij niet onmisbaar was in het veranderingsproces en ook de periodes dat hij geen onderdeel uitmaakte van het landsbestuur laten dit zien. Wel is duidelijk dat hij keer op keer op basis van zijn praktische financiële kennis opnieuw gevraagd werd weer een rol te spelen. Gogels eigen doelstellingen kwamen naast zijn patriottische overtuiging vooral voort uit zijn achtergrond als koopman. Hij wilde zaken goed geregeld zien en ging daarom heel ver als het om het borgen van de praktische haalbaarheid ging. Een zekere mate van perfectionisme was hem dan ook niet vreemd. Juist door het vanuit dit perfectionisme vasthouden aan de volledige implementatie van zijn grote hervormingen en daarmee aan het onvermogen om concessies te doen aan de inhoud, blokkeerde hijzelf de realisatie.

Uiteindelijk zijn de belangrijkste ideeën van Gogel pas gerealiseerd op het moment dat hij een actieve rol achter zich had gelaten. Deze ideeën vormen in hun aangepaste vorm een belangrijk basis voor de moderne Nederlandse staat. Om Gogel hiervan als enige bedenker te zien gaat te ver. Dat hij een belangrijke bijdrage heeft geleverd leidt geen twijfel. Daarmee bevestigt dit onderzoek weliswaar Postma's bijzondere aandacht voor Gogel, maar laat het ook zien dat hier belangrijke kanttekeningen bijgeplaatst moeten worden. In bredere zin is dit onderzoek een poging geweest een bijdrage te leveren aan de digitale geesteswetenschappen. Het digitale onderzoek van de brievenverzameling laat

vooral zien dat de vriendschap tussen Gogel en Canneman heel vakgericht was. Het aantal onderwerpen in de overzichten van positieve en negatief gewaardeerde begrippen toont grotendeels financiële onderwerpen. Weliswaar bevat iedere brief in formele zin de verplichte sociale onderdelen en wensen, maar alleen over momenten van ziekte, geboortes en verhuizing wordt met meer emotie gesproken. De correspondentie maakt het daarmee lastiger om met de rulebased methode groot onderscheid in meningen te creëren. Bovendien blijkt uit de overzichten dat de meningen van Gogel en Canneman op veel onderwerpen geen uitgesproken verschil laten zien. Tegelijk laten de resultaten ondanks deze beperking zien dat de gebruikte methode wel in staat is de waardering van onderwerpen inzichtelijk te maken. Deze bevinding kan toekomstige onderzoekers helpen een weloverwogen keuze te maken de rulebased methode wel of juist niet toe te passen.

Specifiek biedt de bestudering van Gogels correspondentie inzicht in de wijze waarop kwalitatieve en kwantitatieve benaderingen elkaar kunnen versterken en inzicht in de randvoorwaarden om dit mogelijk te maken. De kwantitatieve analyses geven in dit geval het meeste inzicht en laten duidelijk zien welke onderwerpen en personen in welke periode speelden en hoe zij gewaardeerd werden. Daarmee biedt de methode een extra vorm van gereedschap dat niet op zichzelf staand, maar zeker als onderdeel van breder onderzoek kan worden ingezet. Daar speelt ook het kwalitatief onderzoek een rol. De digitale geesteswetenschappen zijn bij uitstek het onderzoeksterrein om dergelijke interdisciplinaire bruggen te slaan, zo toont ook deze casestudie.

Summary in English

In recent decennia more attention has developed for the influence of the Batavian and French period, 1795 until 1815, in Dutch history. A larger recognition has arisen that stately institutions as used in the later kingdom of the Netherlands have developed in this period. In this respect the name of Alexander Gogel has been put forward as a founder of the Dutch state. Gogel's career spanned a timeframe in which the old Dutch Republic transformed into a unitary state and eventually into the Dutch kingdom. In his biography of Gogel, Postma argues that Gogel was of major importance in the formation of financial institutions and procedures as a single currency and mint, centralized budgeting and a centralized fiscal system.

This paper questions Postma's vision of Gogel as a visionary politician and investigates if Gogel's role was really of fundamental importance or if Gogel was much more a passionate representative of a wider consensus for the financial reforms. The paper focusses on Gogel's opinions in relation to the eventual fiscal and financial reforms and in how far his ideas represented widely supported convictions for reform.

Although the Batavian period is relatively recent, only a limited corpus of relevant sources on personal opinions of the involved actors is available. For that reason, this investigation uses a digital analysis of a volume of 371 texts and letters by Gogel and his associate Canneman, available in OCR-form through the 'Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis'. The digital analysis was done through a rulebased method for text-analysis and provides both a quantitative and qualitative outcome. This method is meant to provide a model for future use in the investigation of texts and correspondence. Although the outcome of method is certainly supporting the conclusion of this paper, recommendations include the application of the rulebased method on datasets with less professional financial content, the use of larger datasets for higher reliability and refinements of the process. The method has its best value in testing and substantiating a qualitative hypothesis.

The conclusion on Gogel's work and role in building a Dutch state is that of a contributor to a broader development supported by the unitary patriots, but not by everyone. In his personal development from young revolutionary to elderly statesman in a changing political landscape, he more and more became a financial specialist. His strong professional views on matters prevented him from creating a stronger support for his plans, that often became more viable in an environment where he was forced to cooperate with others. The bigger part of his ideas was eventually realized by his successors after the

fall of Napoleon. His ideas played an important role in the financial foundation of the modern Dutch state, but he was too much of a technocrat and specialist to create a bigger change during his career.

Lijst van geraadpleegde bronnen

Primaire bronnen

Leeuwen-Canneman, Mieke van ed., *Een vriendschap in het teken van 's lands financiën. Briefwisseling tussen Elias Canneman en Isaac Jan Alexander Gogel 1799-1813* (Den Haag 2009).

http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/gogel_canneman/#page=0&accessor=toc&view=homePane, laatst geraadpleegd 15 september 2021.

Gou, L. de ed., *De Staatsregeling van 1798 Bronnen voor de totstandkoming, deel I Bronnen vóór 22 januari 1798* ('s-Gravenhage 1988).

Colenbrander, H.T. ed., *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840* ('s-Gravenhage 1905-1922).

Secundaire literatuur

Blei, David M., Andrew Y. Ng en Michael I. Jordan., 'Latent Dirichlet Allocation', *Journal of Machine Learning Research* 3 (2003) 993-1022.

Boels, Henk ed., *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk 1600-1850* (Hilversum 2012).

Brandon, P. M 't Hart en R. Torres-Sánchez, 'War, taxes and finance in the long eighteenth century', *Financial History Review* 25 (2018) afl. 1, 2-18.

Bres, Abdulrahman, *Critiques to Topic Models in Digital Humanities*, Text Analytics Seminar University of Mannheim (Mannheim 2016).

Brunner, Otto, Werner Conze en Reinhart Koselleck ed., *Geschichtliche Grundbegriffe*, Band 1 (Stuttgart 1979).

Burg, M.J. van der, *Nederland onder Franse invloed: cultuurtransfer en staatsvorming in de napoleontische tijd, 1799-1813* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2007).

Burg, M.J. van der, *Napoleonic Governance in the Netherlands and Northwest Germany Conquest, Incorporation, and Integration* (Londen 2021).

Fritschy, W., 'Gogels "Compte rendu au Roi" en de staatsfinanciën in het koninkrijk van Lodewijk Bonaparte', *De Negentiende Eeuw* 30 (2006) afl. 3-4, 201-218.

Fritschy, J.M.F., *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek, Hollands krediet en de smalle marges voor een nieuw beleid (1795-1801)* (Maarssen 1988).

Fritschy, J.M.F., 'De generale beleenbank en de financiële problemen in de beginjaren van de Bataafse Republiek', in *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* (Utrecht 1986).

Fritschy, W. en R. Voort, van der, 'From fragmentation to unification : public finance 1700-1914' in Hart, M. 't, J. Jonker en J.L. Zanden van, J. ed., *A Financial History of the Netherlands* (Cambridge 1997), 64-74.

Gartner, R., 'Using structured text corpora in parliamentary metadata language for the analysis of legislative proceedings', *Digital humanities quarterly* 12 (2018) afl. 2, 32.

'Eene enquête in 1800, Eene bijdrage tot de economische Geschiedenis der Bataafsche Republiek'. *De Gids* 77 (1913) 71.

Goes, F. van der, 'Het belastingstelsel in de voormalige Republiek' in: *Uit het werk van Frank van der Goes* (Amsterdam 1939).

[https://nl.wikisource.org/wiki/Uit_het_werk_van_Frank_van_der_Goes_\(1939\)](https://nl.wikisource.org/wiki/Uit_het_werk_van_Frank_van_der_Goes_(1939))

Grijzenhout, Frans ed., *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013).

Gunther, E. en T. Quandt, 'Word count and topic models Automated text analysis methods for digital journalism research', *Digital journalism* 4 (2016) afl. 1, 75-88.

Haar, C., van de, 'De Bataafse revolutie', *De Gids* 134 (1971) 454.

Hagen, E., *President van Nederland Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825)* (Amsterdam 2012).

Hay, Mark Edward, 'Batavian allies: the Dutch contribution to financing the Napoleonic wars', *Napoleonica. La Revue* 40 (2021) 32-51. <https://www.cairn.info/revue-napoleonica-la-revue-2021-2-page-32.htm>.

Higuchi, S. e.a., *Text mining for history. First steps on building a large dataset* (2018).

Houwink, A., 'Een halve eeuw Nederlandsche staatsschuld 1798-1848', *De Economist* 90 (1941) 585-607.

Joyce, James, 'Bayes' Theorem' in: Edward N. Zalta ed., *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2021), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/bayes-theorem>, laatst geraadpleegd 5 september 2021.

Kloek J.J. en W.W. Mijnhardt, *Blauwdrukken voor een samenleving*, *dbnl.org*, 2001, https://www.dbnl.org/tekst/kloe003blau01_01/index.php, laatste geraadpleegd 15 september 2021.

Kerkhoff, Toon, *Hidden morals, explicit scandals: public values and political corruption in the Netherlands (1748-1813)* (Leiden 2016).

Lok, M.M., *Windvanen: Napoleontische bestuurders in de Nederlandse en Franse restauratie (1813-1820)*.

Nimwegen, Olaf van, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)* (Amsterdam 2018).

Oddens, J., *Pioniers in schaduwbeeld: het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2012).

- Palmer, R.R., *The age of the democratic revolution* (Princeton 1970).
- Poell, T., *De democratische paradox, De Nederlandse revolutionaire strijd over democratisering en centralisatie (1780-1813)* (Proefschrift Universiteit Utrecht, 2007).
- Papadimitriou, Christos H. e.a., 'Latent semantic indexing: A probabilistic analysis', *Journal of Computer and System Sciences* 61 (1998), afl. 2, 217-235.
- Pfeil, Tom, *Tot redding van het vaderland, Het primaat van de Nederlandse overheidsfinanciën in de Bataafs-Franse tijd 1795-1810* (Amsterdam 1998).
- Postma, J., 'De tiërcering van 1810: voorgeschiedenis, besluitvorming en nasleep' in: H. Boels ed., *Overheidsfinanciën tijdens de Republiek en het Koninkrijk 1600-1850* (Hilversum 2012) 162-188.
- Postma, J., *Alexander Gogel (1765-1821), grondlegger van de Nederlandse staat* (Hilversum 2017).
- Postma, J., 'Alexander Gogel en de slavernij. Kanttekeningen bij een tendentieuze tekstbordje', *biografieportaal*, 5 augustus 2021.
<https://biografieportaal.nl/reportage/alexander-gogel-en-de-slavernij-kanttekeningen-bij-een-tendentieuze-tekstbordje>, laatst geraadpleegd op 15 september 2021.
- Pots, R., *Staatsvorming en cultuurbeleid in de Bataafs Franse tijd*, in: *Boekmancahier* 7 (1995) afl. 24, 158-176.
- Rockwell, G. en S. Sinclair, *Hermeneutica, Computer assisted interpretation in the Humanities* (Cambridge 2016).
- Roelevink J, *Onderzoeksgids bestuur en administratie van de Bataafs Franse tijd 1795-1813* (Den Haag 2012).
- Rutjes, Mart, *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* (Nijmegen 2013).

Schama, Simon, *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813* (Amsterdam 2005).

Schama, S., 'The exigencies of War and the politics of taxation in the Netherlands 1795-1810' in: J.M. Winter ed., *War and Economic Development, Essays in Memory of David Joslin*, (z.p. 2008).

Sas, N.C.F. van, 'De mythe van Nederland', *De negentiende eeuw* 16 (1992) 4-22.

Sas, N.C.F. van, *De metamorfose van Nederland van oude orde naar moderniteit* (Amsterdam 2004).

Sas, N.C.F. van, 'De Republiek voorbij, Over de transitie van Republicanisme naar liberalisme' in: F. Grijzenhout, W. Velema en N. van Sas ed., *Het Bataafse experiment, politiek en cultuur rond 1800* (Amsterdam 2013) 65-100.

Sillem, Jérôme Alexandre, *De politieke en staathuishoudkundige werkzaamheid van Isaac Jan Alexander Gogel* (Proefschrift Hoogeschool te Leiden, Leiden 1864).

Trilling, D. en J. Boumans, 'Automatische inhoudsanalyse van Nederlandstalige data: Een overzicht en onderzoeksagenda', *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 46 (2018) afl. 1, 5-24.

Velema, W., 'Republikeinse democratie, De politiek wereld van de Bataafse revolutie, 1795-1798' in: F. Grijzenhout, W. Velema en N. van Sas ed., *Het Bataafse experiment, politiek en cultuur rond 1800* (Amsterdam 2013) 27-63.

Vles, E.J. de, *Alexander Gogel (1765-1821), Financier van de staat in tijden van revolutie* (Amsterdam 2009).

Witte van Citters, J. de, *Contracten van correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de republiek der Vereenigde Nederlanden: mit eene inleiding* (Amsterdam 1878).

Weber L., 'The problem of national debt in Dutch republican thought: Joan Derk van der Capellen and Elie Luzac', *Studies in the history of political thought* 17 (Leiden 2022).

Ydema, O.I.M., 'Op zoek naar draagkracht. Belastingen vóór, tijdens en na de tijd van Lodewijk Napoleon' in: J. Hallebeek en A.J.B. Sirks ed., *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)* (Hilversum 2006) 101-123.

Ydema, O., 'Het Algemeen Stelsel van 1805 en de invoering van Franse belastingen in Holland', *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 13 (2011) afl. 2, 107-142.

Zanden, J. L. van, A. V. Riel en I. Cressie, *The strictures of inheritance: the Dutch economy in the nineteenth century* (Princeton 2004).

Bijlage 1. Overzicht van de top 50 positief en negatief gewaardeerde begrippen

Negatief

Begrip	Waardering
conclusie	-42
Vlissingen	-37
loting	-35
griffier	-29
schepen	-25
schikkingen	-24
macht	-20
Staatsschulden	-20
gang	-19
circulatie	-18
opening	-18
principalen	-18
wonder	-16
billet	-15
quaestie	-15
remarques	-14
appointment	-13
bedenking	-13
weduwe	-13
confusie	-12
executie	-12
fourneerbiljetten	-12
Nieuws	-12
voorwerpen	-12
Bode	-11
reflectiën	-11
inkomen	-10
Parijs	-10
renten	-10
staatsschuld	-10
bedenkingen	-9
aanbod	-9
onzekerheid	-9
uniteit	-9
VOC	-9
bericht	-8
archieff	-8
acquit	-8
huizen	-8
ontvangst	-8
talenten	-8
bankroet	-7
Beleenbank	-7
courant	-7
Beurs	-7
duivel	-7
interessen	-7
kas	-7
Oost	-7
uitgaven	-7

Positief

Begrip	Waardering
art	28
instructie	28
ontwerp	24
Amortisatiekas	22
geruchten	18
verponding	17
biljetten	16
commissiën	15
specie	15
chef	14
Intendantgeneraal	14
Inlijving	13
onderpand	13
opoffering	13
acceptatie	11
God	11
kraamvrouw	11
patriotten	11
guldens	10
comptoir	9
genot	9
Hollanders	9
Opstand	9
quittantie	9
arbeid	8
aankoop	8
expeditie	8
elende	8
keuze	8
ordonnantie	8
passage	8
reglement	8
stadhouder	8
deelneming	7
commissaris	7
ambassadeur	7
bankgeld	7
autorisatie	7
besoigne	7
gedrag	7
hypotheek	7
inschrijving	7
ordonnanties	7
Syndicaat	7
uitzichten	7
vis	7
voorraad	7
burger	6
broeders	6
boekhouder	6

Bijlage 2. Overzicht frequenties van hoofdonderwerpen per jaar

Begrip	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1810	1812	1813
aandeel				14					
aandelen				24					
aankoop		11		14					
acquit		11							
administratie			11	11					
aflossing			16	12					
anticipatie				14					
assignatie				30					
Bank	22	304	32		20				
bankgeld		38							
Bataven		24	35						
begroting			14						
belasting				50		14			
belastingen				26	15				
Beleenenbank		96	16						
beleeningen		28							
belening				17					
beleningen			22	60	13				
betaling		33	16						
Beurs		13							
Bewind	20	108	106	68	22				
cassier		11							
Commissarissen		92	14						
Commissie		48	20	20					
Constitutie		18		54	51	33			
conversie				16					
coupons		11		15					
Courant		18	16						
crediet		21		11					
decharge		13		11					
decreet							12	17	
deficit		15							
discompto		18							
domeinen		12							
effect		20		16					
effecten		45	18	16					
Financiën	33	153	138	132	24		42	39	12
Fonds		55	26	12					
Frans		19	15	13				11	
furneerbiljetten			30						
Genever				11					
gouvernement		28	17	11					
Hage		23		17					
heffing		36	26	28					
historie			17						
impost				25					
inloop		16		14					
inschrijving			26	26				12	
kas		14	13						
kening		12							
Lichaam		18		11					
loten		17	65	69					
loterij			14						
mandaat		14							
mandaten		11							
Marine			11						
memorie				17					
ministerie		54	54	58	12			14	
negotiatie		26	43	54					
negotiatien		14							
Nieuws		19		26					
onderzoek		26							
onzekerheid				11					
oorlog			17		14				
Oost		39							
operatie			18	17					
operatiën		53	24	13					
opinie		17		14					
orde								26	12
order		16							
ordonnantie		18							
Parijs		14					19	19	11
particulieren		14							
Patriotten		12							
penningen		34	30	16					
petitie			15						
Prefect								13	20
president		12							
prijzen		14		28					
Prins				12		14	22	20	
provenue				13					
provisie				20					
publiek		11							
raad	19	159	92	66	16				
Raadpensionaris						24			
recepissen		32	34	62					
reductie		12		18					
rekening		33							
rekening		29	27	44					18
renten				13					
Republiek	24	60	40	28					
request		17							
rescriptiën		30	18						
rescripties		20	22						
resolutie		28	30	16					
saldo		16							
schuldig		13							
schuldbrieven		16	29	84					
secretaris					17				
Staatsbewind		140	86	90	18				
Staatsraad					11				
staatsregeling				54	36	18			
Thesaurier		46	32	34					
ThesaurierGeneraal		32	12	11					
trekking				25					
vaderland		12	11						
verband				11					
Vergadering		18							
verkoop			22	19					
verlegenheid				11					
Vos		33	13	13					
waereld		13							
wetgevers			11						
wijn				18					
Willem		24	23					11	
wisselbrieven		14							
wissels		12							
Zommige		11							
zoon									13